

<http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/204/>

AKATEEMISTEN PETETYT LUPAUKSET
Jyväskylästä vuosina 1992 ja 1993 valmistuneet
yhteiskuntatieteilijät

Pro Gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
Kirsi Rojo
Toukokuu 1997

TIIVISTELMÄ

Kirsi Rojo: Akateemisten petetyt lupaukset. Jyväskylästä vuosina 1992 ja 1993 valmistuneet yhteiskuntatieteilijät. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. 79 sivua, 4 liitettä. Toukokuu 1997.

Tutkimus tarkastelee nuorten akateemisten vastavalmistuneiden työttömyyskokemuksia, elämänhallintaan vaikuttavia tekijöitä ja pettymystä yhteiskunnan sanattomien lupauksen toteutumattomuuteen. Tutkimuksessa on tarkasteltu vastavalmistuneiden minän rakentumista Athony Giddensin määrittelymään identiteetin rakentumisen avulla. Työttömyyskokemusta kartoitettaessa on teemahaastattelussa käytetty hyväksi osallistuvaa haastattelua.

Työttömyys nähdään henkilökohtaisesti leimaavana ja yksilöön kohdistuvia paineita luovana akateemisten työmarkkinoille sijoittumatta jääneiden vastavalmistuneiden joukossa. Samanaikaisesti vastavalmistuneet myöntävät ja kieltävät työttömyyskokemukset elämäntilanteenaan. Tutkimuksessa on teemahaastateltu kahtatoista ja kirjeitse kahta Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisestä vastavalmistunutta nuorta aikuista.

Nyky aika on synnyttänyt muutoksen koulutuksen, työn ja vapaa-ajan jaksottamassa yksilön elämänsäkaudessa. Ne eivät sulje toisiaan pois, vaan nivoutuvat yhteen. Työn ja työttömyyden kaksijaakoisuus on häviämässä. Välille on tullut ei-tyypillisen työllisyyden tuomat työn muodot kuten esimerkiksi etä-työ, osa-aikatyö ja määräaikaiset työsuhteet. Yksilö voi olla töissä ja tuntea samanaikaisesti olevansa työtön, sillä määräaikainen työsuhte ei takaa samoja etuja ja samaa turvallisuutta kuin vakituinen työsuhte. Puhuttaessa ei tyypillisestä työllisyydestä voitaneen puhua myös ei-tyypillisestä työttömyydestä, sillä haastateltavista osa koki itsensä työttömäksi vaikka olikin mukana työelämässä ja työttömät kuvasivat elämänsä työn täyteiseksi.

Akateemiset vastavalmistuneet ovat aiemmin kokeneet vähäistä kitkатыöttömyyttä, mutta massatyöttömyyden luoma akateeminen työttömyys on laajempaa kuin aiemmin. Työttömyyskokemukset ovat lopulta negatiivisia, työttömyyttä selitellään mm. massatyöttömyydellä. Vastavalmistuneet työskentelevät määräaikaisissa töissä ja etä-työssä, hoitavat kotona lapsia sekä jatkavat opiskelua. Omaa identiteettiä kuvattiin ympäristön ja tekemisen avulla. Työttömyys ei tarkoita tekemättömyyttä. Kaikki kuitenkin kokevat työttömyyden uhkana tarkastellessaan sen luomaa turvattomuuden tunnetta tulevaisuudesta ja toimeentulosta.

Akateemiselle 1980-luvulla opiskelemaan alkaneelle on tämän päivän mukanaan tuoma muutos pettymys. Yhteiskunnassa aiemmin vallineiden käsitysten mukaan akateemisesti koulutetuille löytyi aina lopulta töitä. Korkealle kouluttautuminen oli keino kohota elämässä ylöspäin. Lainan ottaminen ei ollut suuri riski, sillä tulevien töiden palkoilla lainat helposti maksettiin takaisin. 1990-luvulla käsitys akateemisesta koulutuksesta muuttui. Se ei enää taannut varmaa työpaikkaa. Ovatko akateeminen koulutus ja sen arvostus vähenemässä? Opintotuen ja etenkin opintolainojen takausjärjestelmän muuttuessa, myös lainan ottamiseen liittyvät asenteet muuttuivat. Työttömyyttä ja turvattomuutta kokiessaan vastavalmistuneet tunsivat itsensä yhteiskunnan sanattomien sopimusten pettäviksi.

Asiasanat: Akateeminen vastavalmistunut, akateeminen työttömyys, identiteetti, ei-tyypillinen työllisyys, ei-tyypillinen työttömyys, elämänhallinta, monimutkaistuneet työmarkkinat, petetyt lupaukset

SISÄLLYSLUETTELO:

1. JOHDANTO	1
2. TAUSTAA	2
2.1. TUTKELMAN MUOTOUTUMINEN	2
2.2. KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELYSTÄ	3
2.2.1. Työttömyys	4
2.2.2. Työttömyys-työllisyys	5
2.2.3. Ei-tyypillinen työllisyys	6
2.2.4. Työ	6
2.3. TYÖTTÖMYYS	8
2.3.1. Työttömyyspolitiikka	8
2.3.2. Massatyöttömyys	10
2.3.3. Työllisyyspolitiikka	11
2.3.4. Työmarkkinat	11
2.3.5. Joustavuus ja ei-tyypillinen työllisyys	13
2.3.6. Elämänkaari	14
2.3.7. Yksilön asenteet	15
2.3.8. Ajan murros	15
2.4. AKATEEMISET TYÖTTÖMÄT	16
2.5. AKATEEMINEN OPPILAITOS	18
3. TEEMA-HAASTATTELUT	21
3.1. YLEISTÄ	21
3.2. HAASTATTELU JA ERILAISET JAOTTELUT	24
3.3. HAASTATTELUJEN TOTEUTTAMINEN	26
3.4. HAASTATTELUJEN ESITYS	26
4. YLIOPISTOISTA TYÖMARKKINOILLE	30
4.1. KOULUTUS	30
4.1.1. Yliopistoon tulo	30
4.1.2. Ainevalinnat	33
4.1.3. Laman romahduttamat työtilaisuudet	35
4.1.4. Opintolainan merkitys	37
4.1.5. Muodollisen pätevyyden merkitys	39
4.1.6. Ennakkokäsitysten murtuminen - pettymys	41
4.1.7. Lisä- ja jatkokoulutus	43
4.2. TYÖTTÖMYYS JA SEN KOKEMINEN	44
4.2.1. Työttömyyden kokemukset	44
4.2.2. Työnhaku	48
4.2.3. Alaa vastaamaton työ	51
4.2.4. Työn merkitys	53
4.2.5. Työttömyys ja sukupuoli	56
4.3. ELÄMÄNHALLINTA	60
4.3.1. Elämän kokonaisuus	60
4.3.2. Harrastukset	62
4.3.3. Identiteetti, akateeminen työtön	64
4.3.4. Tulevaisuus, positiivinen asenne	68
5. HAASTATTELUJEN TULKINTAA	69
5.1. EI-TYYPILLINEN TYÖTTÖMYYS	69

5.2. ELÄMÄNPOLITIIKKA	74
6. PÄATELMÄ	74
7. LÄHTEET:	76
8. LIITTEET:	80

1. JOHDANTO

Olen tutkielmassani päätenyt tarkastelemaan vasta valmistuneita akateemisia työttömiä. Virikkeenä tutkielman aiheen valinnalle on ollut 1990-luvun alun massatyöttömyys. Työttömiä on kaikilla koulutusaloilla ja -tasoilla. Työttömyyden ollessa liian laaja tutkimuskohde kartoitin tarkempaa tutkimusaihetta ja päädyin itseäni lähellä olevaan vastavalmistuneiden akateemisten työttömien ryhmään. Aihe on ajankohtainen, sillä aiemmin maassamme työttömyys ei ole akateemisen koulutuksen saaneita koskettanut samalla tavoin kuin nyt 1990-luvun massatyöttömyyden aikaan. En kuitenkaan ole tutkinut akateemisia työttömiä kaikilta eri koulutusaloilta, vaan valitsin haastateltaviksi Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisestä tiedekunnasta valmistuneet. He kiinnostivat minua, koska olen itsekkin loppusuoralla saman tiedekunnan opinnoissa.

Tutkielmani materiaalina olen käyttänyt teemahaastatteluja. Teemahaastattelujen lisäksi olen tutkiskellut aiempia tutkimuksia, jotka koskevat työttömyyttä, koulutusta sekä ideologisella tasolla tapahtuneita muutoksia. Työttömyyden problematiikka on sidoksissa nyky-yhteiskunnan problematiikkaan. Tämän vuoksi olen tarkastellut työttömyyden kokemisen lisäksi ideologioiden, hyvinvointivaltion sekä yksilötasolla identiteetin monimutkaistumista, jotta löytäisin kontekstin työttömyyskertomusten takaa. Purkaessani teemahaastatteluja löysin tutkielmalleni johtolangaksi ilmiön, jota mm. Jouko Nätti nimittää ei-typilliseksi työllisyydeksi.

Tutkielmani teema "Akateemisten petetyt lupaukset" perustuu yhteiskunnan sanattomien sopimusten muuntumiseen sekä akateemisen työttömän identiteetin ja minäkuvan muodostamiseen. Tutkielman tarkoitus oli kuvailla akateemisten petetyt lupaukset teemahaastattelujen pohjalta. Olen käsitellyt myös Anthony Giddensin teoksen "Modernity and Self-Identity" pohjalta identiteetin ja elämänhallinnan merkitystä akateemisille työttömille. Elämänhallintaa kartoittaessani olen tutustunut myös diskursiiviseen katsantokantaan. Työttömyysdiskurssi on tärkeä osa petettyjen lupauksen selvittämisessä. Halusin tietoisesti painottaa empiirisen aineiston kuvausta. Teemahaastattelut olen suorittanut aktiivisen haastattelun keinoin. (Holstein ja Gubrium, 1995) Olen toiminut haastatteluissa aktiivisessa roolissa. Tutkielman tarkoitus on antaa viitteitä siitä, mitkä mm. elämänhallintaan liittyvät asiat erottavat akateemisen vastavalmistuneen työttömän muista työttömistä vai ovatko erot olemassa vain haastateltavien tuottamissa mielikuvissa.

Päätelmässä esitän yhteenvedon akateemisen työttömän petetyistä lupauksista liittäen heidän elämäntilanteensa työttömyyden, työmarkkinoiden ja työn murrokseen. Lisäksi yritän hahmottaa

vasta valmistuneen akateemisen asemaa monimutkaistuneilla työmarkkinoilla etsien haastatteluista akateemisten vastavalmistuneiden työttömyyskokemusten rikastuttaman elämänhallinnan yhdistäviä tekijöitä.

2. TAUSTAA

2.1. TUTKIELMAN MUOTOUTUMINEN

Ryhdyin suunnittelemaan tutkielmaa vuonna 1992 kiinnostuessani kohoavan työttömyyden aiheuttamasta paineesta työmarkkinoilla. 1980-luvun lopulla uhkasi lähinnä työnvoimapula, mutta talouden ajauduttua lamaan työttömyys nousi entistä laajempaan yhteiskunnallisena ongelmana esille. Julkisuudessa käytiin runsaasti keskusteluja massatyöttömyydestä. Suomen 5 miljoonaisen kansan työvoimasta oli pahimmillaan työttömänä jopa yli 20 prosenttia. Tilastot eivät sisällä tietoja mm. harmaasta työvoimasta eivätkä näin ollen kaikkia työttömiä, joten työttömien määrä on oletettavasti vielä suurempi. Massatyöttömyys on yhä tosiasia nyt vuonna 1997.

Vuonna 1993 omalta osaltani huomasin, että jo pelkistä kesätöistäkin syntyi ankara kilpailu. Aiemmin oli vain tarvinnut ilmoittaa olevansa halukas tulemaan kesätöihin, nyt piti puolustaa omaa kesätyöpaikkaansa kynsin hampain. Ei voinut kuvitellakaan hakevansa jonnekin, missä ei ollut aiemmin ollut kesätöissä, sillä kaikkialle palkattiin vain "jo talossa ennestään olleita". Aloin huolestua omasta tilanteestani ja siitä millä tavoin välttää sellainen työttömyys, johon ei itse voinut vaikuttaa? Julkisuudessa työttömyys ei enää ollut pelkästään itse aiheutettua ja yksilöä leimaavaa. Ei viidesosaa työtä haluavasta kansasta voinut leimata laiskaksi ja saamattomaksi, sosiaaliavun turvin eläväksi joukoksi. Opiskelijapiireissä oli myös havahduttu pohtimaan tulevaisuutta työmarkkinoilla massatyöttömyyden vallitessa.

Tiesin että yliopisto seuraa valmistuneiden opiskelijoiden työelämään sijoittumista. Kysyin yliopiston tietoja yhteiskuntatieteellisestä tiedekunnasta valmistuneista vuosilta 1992 ja 1993. Tiedot osoittivat, ettei työttömäksi ollut ilmoittautunut kuin n. 10 prosenttia valmistuneista. Tämä ryhmä herätti uteliaisuuteni. Naiivisti kysyin aluksi itseltäni, miksi he olivat työttömiä. Kysymykseen on tuskin yhtä vastausta. Lähtökohthanani vastauksen etsimisessä ovat olleet valmistumisen jälkeiset erilaiset elämäntilanteet. Elämäntilanteet ovat henkilökohtaisia ja yksilöllisiä, näin ollen lähdin tarkastelemaan akateemisen työttömyyden kokemista nimenomaan yksilötasolla.

Tekemäni huomiot ajoittuvat ajallisesti koskettamaan 1980-luvulla Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa akateemiset opintonsa aloittaneita ja 1990-luvun alussa valmistuneita nuoria aikuisia. Aineistoksi päädyin haastattelemaan 14 henkilöä teemahaastattelun pohjalta. Sain loppujen lopuksi 12 laajempaa ja 2 suppeaa pienoiselämänkertaa. Pysin tuomaan esille työttömyyteen ja elämänhallintaan liittyviä kiinnostavia yksityiskohtia. Kohderyhmää nimitän ehkä harhaan johtavasti akateemisiksi työttömiksi, sillä vaikka tutkimukseni kohteena on työttömyys, tarkastelun kohteeksi muovautui kahden vuoden sisällä valmistuneiden akateemisen koulutuksen saaneiden nuorten aikuisten työttömyyden kokemukset ja heidän sijoittumisensa työmarkkinoille. Lähtökohtana haastatteluille oli haastateltavien joko heti valmistumisen jälkeen tai myöhemmin kokemus työttömyydestä. Olin myös kiinnostunut niistä vastavalmistuneista, jotka tietoisesti välttivät työttömyyden viivästyttämällä valmistumistaan. Tarkoitukseni on siis samalla, kun pyrin raottamaan verhoa itsensä työttömäksi ilmoittaneiden elämäntilanteeseen, tuoda esille kokemuksia työttömyydestä ja sen merkityksestä vastavalmistuneelle.

Pienoiselämänkerrat ovat laaja materiaali, joten olen joutunut rajaamaan aineiston käsittelyn ehkä väkivaltaisellakin tavalla (12 haastattelun litteroitu sivumäärä 176). Rajatessani haastatteluaineistoa olen pyrkinyt tuomaan esille ne tekijät, jotka selventävät tutkielman temaksi muovautunutta petettyjen lupauksen syntyä. Haastattelujeni tekovaiheessa kiinnostuin myös haastateltavien elämän jäsentelykyvystä ja positiivisesta voimasta. Kyseisiä aiheita pyrin tuomaan esille elämänhallinta ja identiteetti keskustelun tiimoilta.

2.2. KÄSITTEIDEN MÄÄRITTELYSTÄ

Työttömyys, työ, työllisyys sekä **ei-tyypillinen työllisyys** ovat peruskäsitteitä joiden käyttöä tutkielmassani seuraavaksi selvennän. Sivuan ohessa myös **palkkatyön** merkitystä yhteiskunnassamme, sillä haastatteluissa työn rajaus palkkatyöhön nousi runsaasti esille.

2.2.1. Työttömyys

Työttömyys on vaikeasti määriteltävä ilmiö. Se on osa yhteiskuntaa. On yhteiskunnan edun mukaista pyrkiä mahdollisimman pieneen työttömyyteen, aiemmin jopa täystyöllisyyteen. Täystyöllisyyden tavoittelusta on jo nyt luovuttu. Täystyöllisyys on nykyään sosialismin murruttua Euroopassa ja

entisessä Neuvostoliitossa lähinnä yksi utopian muoto. Ei ole realistista pyrkiä kohti yhteiskuntaa, jossa kaikilla on kahdeksan tuntinen kokopäivätyö.

Työttömyys käsitetään yhteiskunnassa yleisesti negatiivisena ilmiönä, joka on kallis niin valtiolle kuin kunnillekin. Työttömien perustoimeentulo turvataan erilaisin yhteiskunnan myöntämin avustuksin kuten työttömyysturva, asumistuet, toimeentulotuet. Työttömyys ryöstäytyessään massatyöttömyydeksi on hyvinvointiyhteiskunnassa niin sosiaalinen- kuin rahoitusongelmakin, joka yritetään ratkaista. Erona aiemmin Suomessa koettuun lamaan, viimeisimmän laman osalta työttömyyttä ei ollut mahdollista ratkaista tarjoamalla valtion järjestämiä töitä. Eräänlaista ratkaisua on haettu mm. kiristämällä koko ajan erilaisten etuuksien myöntämisrajoja. Vuoden 1997 alusta on työttömyysturvaan vasta tehty muutoksia, jotka koskevat juuri nuoria ei ammatillisen koulutuksen saaneita mm. muuttamalla työmarkkinatuen saamisen ikärajaa 18-vuodesta 24-vuoteen. Tarkoituksena on ohjata heistä suuri osa opiskelemaan. Samalla nostettiin työssäoloehdon laskenta-ajaksi kymmenen kuukautta kahden vuoden sisällä entisen kuuden kuukauden sijaan, jolloin juuri nuoret, joilla on vaikeuksia saada töitä eivät pääse työttömyyspäivärahan piiriin vaan joutuvat tyytymään työmarkkinatukeen. Monesti nämä ratkaisut ovat näennäisiä, sillä vaikka työttömän tukea pienennetään valtion suunnasta, työtön joutuu turvautumaan kuntaan ja toimeentulotukeen. Lopulta maksu jää aina veronmaksajalle.

Työttömyydestä on erilaisia määritelmiä, riippuen kuka nuo määritelmät tuottaa. Tutkielmassa määritän työttömyyttä hetkellisenä tai pysyvänä tilana, jolloin työkäinen yksilö on vailla työsuhdetta työnhakijana työvoimatoimistossa. Kyse on siis palkkatyöttömyydestä, eikä suinkaan toimeettomuudesta kuten Jyri Manninen on työttömyyttä osuvasti selventänyt tutkimuksessaan "Akateemiset työttömät" (1993). Tutkielmani rajoituessa koskemaan akateemisia vastavalmistuneita työttömyyden kokeneita nuoria aikuisia työttömyys kokemuksena poikkeaa 'tavallisesta' työttömyydestä. Tavallinen työttömyys sisältää sisälleen myös pitkäaikaiset työttömät, työttömyyden ja työn vaihtelua kokeneet työttömät, pitkän työsuhteen jälkeen työttömäksi jääneet jne. Haastateltavani eivät ole kerinneet olla työttömänä pitkää aikaa. Suurimmassa osassa tapauksia työttömyys on ollut kestoltaan ajallisesti alle vuoden mittainen kokemus. Akateemisen työttömyyden lähtökohtaletuksena käytän Jyri Mannisen määritelmää, jossa "akateemisesti koulutetuille 'työttömyys' saattaa olla paitsi elämäntilanteen rakentava särkevä kriisi- ja muutostilanne, myös tietoinen valinta tai osa elämäntapaa". Työttömyys ei ilmene yksiotasolla vain negatiivisina vaan mahdollisesti myös positiivisina kokemuksina.

2.2.2. Työttömyys–työllisyys

Nykypäivänä työllisyyden ja työttömyyden kahtiajako ei enää ole pätevä, vaan työllisyyden ja työttömyyden välille jää ns. *'harmaa alue'*. Tätä *'harmaata aluetta'* voidaan määritellä mm. ei–tyypillisen työllisyyden käsitteellä. Ei–tyypillinen työllisyys koostuu työsuhteista, joissa koetaan työttömyyden tuoma epävarmuus työsuhteen osana. Sitä ei voi kuvata työttömyyden eikä normaalin työllisyyden käsitteillä. Ei–tyypillinen työllisyys sisältää vakituisen koulutusta vastaavan työpaikan ja työttömyyden välimaastoon jäävän työn muodot eli esim. osa–aikatyön, määräaikaisen työn ja free lance–työn. Työllisyyden, työttömyyden ja ei–tyypillisen työllisyyden nivoutuminen toisiinsa on lineaarinen. Ääripäinä toimivat työllisyys ja työttömyys toistensa vastakohtina. Väliin jäävällä alueella toimii ei–tyypillisen työllisyyden käsite.

(TYÖ) TYÖLLISYYS – EI–TYYPILLINEN TYÖLLISYYS – TYÖTTÖMYYS

Kyse on työssä käyvien ja työttömien välisten entisten erojen vähentymisestä tai liuentumisesta. Entisen kokopäiväisen vakituisen työn ja työn puuttumisen välille on syntynyt työn alue, jolle on ominaista epävarmuus ja joustavuus. Tällaista aluetta ovat entisestäänkin luomassa erilaisten uusien järjestelmien käyttöönotto kuten vuorotteluvapaat, osa–aikalisä, osa–aikaeläke jne. Esimerkkinä mm. työnantajat, jotka käyttävät vuorotteluvapaiden sijaisina entisiä määräaikaisia työntekijöitään. Tavallaan he pakottavat määräaikaisen työntekijän katkonaisiin työsuhteisiin, joiden välillä joutuu ilmoittautumaan työnhakijaksi työvoimatoimistoon. Tämä aiheuttaa sosiaalietuuksien katkeamisen ja joissakin tapauksissa mahdottomaksi mm. palkallisten lomien hyväksikäytön. Tietenkään määräaikaisena talossa olleen ei ole pakko suostua tähän, mutta muita töitä ei välttämättä sitten olekaan tarjolla. Entinen jatkuva määräaikaisuus on muuttunut entistä epävakaammaksi korkeintaan vuoden mittaisiksi työnteon pätkiksi.

2.2.3. Ei–tyypillinen työllisyys

Ei–tyypillisen työllisyyden käsitteen määrittely on tutkielmani osalta tärkeä. Ei–tyypillinen työllisyys määritellään normaalityösuhteen vastakohtana, mutta mielletään osin ristiriitaisesti. Sitä pidetään yrittäjyyden näkökulmasta yhtenä työmarkkinoiden joustavuuden mahdollisuutena. Työntekijöiden näkökulmasta se on epävarma ja riskialtis työn muoto vailla työsuhte– ja sosiaaliturvaa tai muita ns. normaalityösuhteeseen liittyviä etuuksia. Ei–tyypillinen työllisyys on kasvanut lisääntyneen työttömyyden, elinkeinorakenteen muutoksen ja työmarkkinainstituutioiden muutosten myötä. Ei–

tyypilliset palkkatyösuhteet muodostavat varsin heterogeenisen joukon. Työntekijä voi olla samanaikaisesti työsuhteessa useaan eri työnantajaan. Hän voi työskennellä kotona tai tehdä etättyötä. Työsuhde voi olla määräaikainen. Ja vastaavasti työaika voi olla osa-aikainen (Suikkanen & Viinamäki 1993, 14–15). Osa-aikatyö, määräaikaiset työsuhteet ja etä-työ ovat muodostaneet 'harmaan alueen' normaalin palkkatyön ja työttömyyden rinnalle. Ei-tyypillinen työllisyys on työelämän läpikäymän rakennemuutoksen ilmentymä.

2.2.4. Työ

Tutkielmassani ei-tyypillisen työllisyyden lisäksi täytynee vielä selventää **työ** sanan käyttöä. Työllä tarkoitan tutkielmassa aina **palkkatyötä** erotukseksi esim. naisten kotona tekemästä palkattomasta kotityöstä. Lisäksi on löydettävissä vielä kolmas työn muoto eli **vapaaehtoistyö** politiikan, kirkon tai muiden erilaisten järjestöjen ja yhteisöjen piirissä.

Työn käsittämisestä on kirjoittanut mm. Keijo Rahkonen teoksessaan " MITÄ? TYÖ? Ymmärtäköön tämän ken taitaa" (1983). Hän pohjustaa keskustelua työstä esittelemällä muiden ajatuksia alkaen Raamatun lauseista, lainaten mm. Leniniä, Marxia, Foucaultia, Nietzscheä jne. päättäen lainaukset Martin ja Tepon laulun sanoihin "Mä joka päivä töitä teen...". Teoksessaan Keijo Rahkonen esittää työn uudella ajalla syntyneenä käsityksenä, jonka perustana on nimenomaan palkkatyö arvoa luovana toimintana. Hän näkee työllä olleen moraalisen-sosiaalisen siunauksellisuuden merkityksen, joka tosin on nykyaikana maallistunut. Rahkonen esittää, että työn taloudellinen ja moraalinen arvo ovat nykyisin toisiinsa kietoutuneet. Rahkonen asettelee kysymyksen myöhäiskapitalistisen työyhteiskunnan kohtalosta ja antaa eräänä vastausvaihtoehtona työn kuoleman. Jos pitää paikkansa, kuten Michael Foucault sanoo, että "elämä ja aika eivät luonnosta ole työtä", niin työn loppu ei välttämättä merkitse elämän loppua (Rahkonen, 1983, s.42).

Yksilölle työ usein merkitsee välttämätöntä pakkoa toimeentulon antajana tai statuksen luoja. Joillekin yksilöille työ on jopa terapiaa. Työstä voi saada sisällön elämäänsä ja kiinnittää itsensä yhteiskuntaan. Tärkeää on havaita työn sisällön, käsityksen ja merkityksen muuntuminen. Työn kautta palkansaajalle määrittyy markkina-asema. Nykyaikana palkansaajalla on tietyissä rajoissa vapaus hankkia itse oma luokka- asemansa, sen sijaan, että perisi sen itsestään selvyytenä. Kapitalistisessa yhteiskunnassa ei luokkiin sijoittuminen ole lain, uskonnon tai muun instituution välittömästi määräämä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö luokat olisi olemassa. On vain kyse tietystä itsenäisyydestä taikka vapaudesta valita palkkatyönsä. Yksilölle syntyy valinnan tilaisuus mm. koulutuksen kautta turvatessaan tulevan palkkatyön pysyvyyttä samalla pyrkiessään

parantamaan ja laajentamaan elämänmahdollisuuksiaan. (Järvelä, 1991, s.66–68.)

Rahkonen kritisoi työllistämishjelmien ja –kokeilujen periaatetta "työtä työn vuoksi". Tämä periaate on lähinnä terapeuttinen: sen avulla pyritään ylläpitämään yhteistä työmoraalia ja –sosialisaatiota. Kuitenkin työn tarkoituksellisuus, palkan ja työn tuotteen merkitys, on tässä yhteydessä hänen mukaansa kadonnut. (Rahkonen,1993.) Työn käsittäminen on vahvasti yhteydessä työttömyyden eli työn puuttumisen käsittämiseen. Palkkatyön merkitystä nyky–yhteiskunnassa selvittää Raija Julkunen: "Työttömiltä työn puuttuminen pyrkii romahduttamaan toimeentulon, sosiaaliset suhteet, päiväjärjestyksen, oman arvostuksen. Vaikka aikaa olisi, niin on vaikea tarttua mihinkään. Uusi itseluottamus, päiväjärjestys, ihmisarvo ja tekemisen rytmi on rakennettava uudestaan.

Pohjoismaissa sosiaalinen järjestys ja ihmisten elämät ovat poikkeuksellisen pitkälle rakentuneet palkkatyön varaan." (Julkunen 1993.) Työn merkitys on suoraan verrannollinen työttömyyden merkityksellistämiseen. Yhtäkkinen ja odottamaton tilanne kuten työttömyys, työkyvyttömyys tai joillakin ihmisillä esim. eläkkeelle jääminen vaatii ihmiseltä elämänhallintaa: kykyä jäsentää minä ja ympäristö uudelleen uuden tilanteen pohjalta ja aloittaa elämän rakentaminen uudelleen uudelta pohjalta.

2.3. TYÖTTÖMYYS

Vaikka tutkielmani kohde ei suoranaisesti olekaan työttömyys vaan akateemisten vastavalmistuneiden työttömyyden kokemukset, on työttömyyttä ilmiönä syytä valottaa hieman lisää. Työttömyys on suuri tekijä elämänhallintaa tutkiskeltaessa. Korostan erilaisia kiinnekohtia, joista käsin työttömyyteen liittyviä asenteita ja arvostuksia muokataan. Aluksi yleisluontoisena kartoituksena käsittelen työttömyyttä **yhteiskunnallisena ilmiönä**. Pyrin esittelemään työttömyyden ongelman yhteiskunnallisten ratkaisujen ja työttömyyden erilaisten merkitysten historiaa yhteiskunnassamme jaksossa **työttömyyspolitiikka**. Yksilö perustaa omat arvonsa ja käsityksensä ympäröivän yhteiskunnan arvoihin ja käsityksiin. Työttömyyden merkitys yhteiskunnalle on siis tärkeää tarkasteltaessa työttömyyttä yksilön kannalta. Kartoitan myös niitä muutoksen paineen alla olevia tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet työttömyyden ja työllisyyden välille syntyneen '*harmaan alueen*' muodostumiseen.

2.3.1 Työttömyyspolitiikka

Työttömyyden käsite syntyi teollisen vallankumouksen ja kapitalismin myötä. Tässä esitän pikaisen

läpileikkauksen työttömyyden merkityksestä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Suomessa saatiin vasta 1930-luvulla kunnan sysäys valtiollisesti koordinoitua työttömyyspolitiikkaa kohti. Sysäyksen sai aikaan lama, joka muutti aiempaa käsitystä työttömästä 'pinnarina'. Työttömien suuri määrä tavallaan oikeutti yksilön työttömyyden. Tuolloin valtion rooli korostui, mutta työttömyyden hoitaminen kuului vielä kunnille. 1940-luvulla tapahtui jälleen muutos. Työttömyyden torjuminen muuttui työnhankinnaksi, eli työnvälitys aloitettiin. Tuolloin tavoitteena oli lähinnä maan sotatilassa pysyttäminen, eli työnvälitys koski lähinnä puolustuslaitoksen ja -teollisuuden töitä. Työnvälityksen syntytekijänä toimi siis työvoiman siirtely sodan aikaan vähemmän tärkeitä alueilta toisille. Sodan jälkeen Suomen poliittinen tilanne seisautti yhteiskunnan kehittämisen samalla tavoin kuin muuallakin Euroopassa. Työttömyyden ratkaiseminen oli vaikeaa poliittisen pelin keskellä. (Kalela 1989.)

1960 ja -70 -luvuilla oli maassamme tavallaan siirtymävaihe. 1960-luvulla voimistui suomalaisessa yhteiskunnassa rakennemuutos, jossa elinkeinorakenteemme muuttui maatalousvaltaisesta teollisuus- ja palveluvaltaiseksi. Taloudellinen kasvu ja hyvinvoinnin lisääntyminen kasvattivat julkista sektoria. Suomeen rakennettiin hyvinvointivaltiota. Kaupungistuminen ja suuri maaltamuutto saivat aikaan muutoksen suomalaisessa elämäntavassa. (Nyyssölä Kari 1994, 33.) Kyseessä oli poliittinen murros, osallistuminen kansainvälistyvään talouteen, sekä yhteiskunnan murros. 1960-luvulla astui voimaan työttömyyskorvauslaki, jonka myötä työnhakija työttömänä ollessaan haki korvausta työvoimatoimistosta. Siirryttiin työttömyyden hoitamisesta työvoiman kysynnän kasvattamiseen ja kunnallisesta työttömyyden hoidosta työvoimatoimistojen ja työministeriön huollon alaiseksi. (Kalela 1989)

1980-luvulla työvoimapolitiikan painopiste oli supistavassa strategiassa, tuolloin poistettiin työmarkkinoilta n. 70 000 ihmistä työttömyyseläkkeelle. Hidastamalla työvoiman määrän kasvua pyrittiin torjumaan uhkaavaksi kasvanutta työttömyyttä. Vuonna 1990 alkoi työllisyystilanne heiketä, ja pian huomattiin, etteivät valtio ja kunnat pysty täyttämään niille asetettuja työllistämismäärätyksiä. Työllisyyslain ja asetuksen velvoittavia säädöksiä alettiin purkaa. Työttömyyttä pyrittiin lievittämään mm. erilaisin koulutuspoliittisin toimenpitein esim. työvoimapolitiittinen uudelleenkoulutus ja alle 24-vuotiaiden koulutukseen hakeutumisen edistäminen.

Tänä päivänä työvoimatoimistojen kapasiteetti ei tunnu riittävän, vaikka rahaliikenne on siirretty KELAn hoidettavaksi. Työvoimatoimistojen tehtäväksi jäänyt työnvälitys on entistä monimutkaisempaa massatyöttömyyden laajentuessa ja ammatillisen erikoisosaamisen lisääntyessä.

Työ ei välttämättä kohtaa tekijäänsä työvoimatoimistojen kautta. Työvoimatoimistot ovat muuttuneet enemmän työvoimapolitiittisen uudelleen koulutuksen ja työharjoittelun hoitajiksi kuin työpaikkojen ja työttömien kohtauspaikaksi. Työvoimakoulutuksella on yritetty kääntää massatyöttömyys laskuun. Onnistuneeseen työnvälitykseen liittyen ongelmia löytyy niin työnantaja kuin työntekijä puolelta. Esimerkiksi työnantajia syytetään sisäisen haun suosimisesta ja luontaisen siirtymän käyttämisestä samalla kun maassamme on herätelty mediassa keskustelua työnhakijoista, jotka kieltäytyvät tarjotuista töistä työsuhteen lyhyen keston, pienen palkan vuoksi taikka siksi, että tarjottu työ ei enää vastaa koulutusta. Esille on noussut erialisia toimeentuloloukkuja, joihin yritetään puuttua. Työssäni Kansaneläkelaitoksella esille tulee tapauksia, joissa henkilö joutuu taloudelliseen ahdinkoon vihdoin saatuaan työtä. Palkka estää häntä saamasta yleistä asumistukea ja työttömyyspäivärahaa, joiden varassa hän aiemmin pärjäsi. Tilanne pakottaa yksilön sosiaalitoimistoon kyselemään toimeentulotukea kun nettopalkalla ei saa enää muuta kuin juuri ja juuri vuokran maksettua. Toimeentuloloukut ovat seurausta yksilöllisistä elämäntilanteista, joita ei voida nykyisessä hyvinvointivaltion tukisysteemissä joustavasti huomioida. Muutoksia kehitellään, mutta niitä ei ole helppoa löytää eikä niitä voi nopeasti toteuttaa.

2.3.2. Massatyöttömyys

Massatyöttömyys -termiä käytetään kuvaamaan työttömyyttä tilanteissa, joissa se on levinnyt yhteiskunnassa laajalle alueelle ikään, koulutukseen tai alaan katsomatta. Suomessa puhutaan nyt 1990-luvulla massatyöttömyydestä, kun työttömänä on melkein 20 prosenttia työvoimasta. Työvoimaksi luetaan kaikki työkäiset (17 – 64-vuotiaat) kansalaiset. Työttömiä tarkasteltaessa mittarina käytetään usein työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautuneiden määriä. Työttömyyttä mitattaessa voidaan käyttää työttömyysastetta eli työttömien suhteellista osuutta työvoimasta. Seuraavassa työttömyysasteen muutokset ajalta, jolloin haastateltavat suorittivat opintonsa loppuun.

Työttömyysasteen muuttuminen 1. neljännesvuoden mittausten perusteella:

-87	6,0 %
-88	5,5 %
-89	4,3 %
-90	3,4 %
-91	5,9 %
-92	12,0 %
-93	17,3 %

(Työpoliittinen aikakauskirja 1993, 32)

Työttömyyttä on mitattu niiden osalta, jotka ovat ilmoittautuneet työttömiksi työnhakijoiksi. On

otettava huomioon myös ne työttömät, jotka eivät ole ilmoittautuneet työttömiksi työnhakijoiksi. He jäävät mittausten ulottumattomiin.

Massatyöttömyyden syiden ja ratkaisujen pohtiminen selvittää työttömyyden merkitystä yhteiskunnassa. Massatyöttömyyden vuoksi julkinen talous on vaikeuksissa. Tuire Santamäki-Vuoren ja Pekka Sauramon (1993) tutkivat 1990-luvun vaihteen lamaa ja sen syitä. Syinä he esittävät erilaisten tekijöiden yhteisvaikutuksen. Näitä tekijöitä ovat mm. pankkikriisin hoitaminen valtion tuella, ulkomaankaupassa tapahtunut muutos etenkin idänkaupan osalta sekä Euroopan Unioniin liittymisen vaikutukset massatyöttömyyteen. Työttömyys on erittäin herkkä reagoimaan niin talouden kuin esimerkiksi väestönkin muutoksiin. Työttömien määrän kasvuun on katsottu vaikuttavan mm. työttömyyskauden piteneminen, jota on tutkimuksissa huomattu tapahtuvan EU-maiden sisällä. Antti Kasvio (1994) ottaa puolestaan kantaa työttömyyden problematiikkaan esittämällä mm., että nykyisiin ongelmiin ei ole tarkoituskaan vastata entisillä ratkaisuilla.

2.3.3. Työllisyyspolitiikka

Eri maissa on työllisyyspolitiikan avulla pyritty ratkaisemaan työttömyyden ongelmaa. Erot eri maiden välillä ovat suuret. Heikki Räisänen on teoksessaan "Työmarkkinoiden rakenne ja työllisyyspolitiikka" (1992) todennut, että Suomen työllisyyspolitiikka tasapainoilee aktiivisen ja passiivisen politiikan välillä. Eu-maissa sosiaalipolitiikkapainotteisuus ja tarjontatoimet ovat keskeisiä. Pohjoismaissa työllisyyspolitiikan profiilit nojaavat voimakkaasti sosiaalipoliittisiin keinoihin. Työmarkkinapolitiikka on siirtynyt voimakkaammin passiivisen sosiaalipolitiikka - painotuksen suuntaan luonteeltaan aktiivisempien koulutus- tai työllisyyspolitiikan sijasta. Toimet siis kohdistuvat voimakkaammin työvoiman tarjontaan kuin sen kysyntään. Rahkonen peräänkuuluttaa kirjassaan Suomea valitsemaan linjansa joko kattavampien työttömyysturvaetuuksien taikka aktiivisemmän koulutuspolitiikan suuntaan. Suomen laajimmat työllisyyspolitiikan toimet ovat työttömyyseläke, ansio- ja perusturva sekä investointiluonteiset työt. Kustannustehokkaimpia toimia ovat nuorten yhteiskuntatakuu, yrittäjäraha, perusturva, ansioturva sekä työttömyyseläke. Kustannustehottomimpia ovat valtion ja kuntien työllisyysohjelmat. (Räisänen, 1992.)

2.3.4. Työmarkkinat

Kun tutkielma koskee työmarkkinoille sijoittumisen ongelmia, on syytä valottaa myös **työmarkkinoiden murrosta**. Työttömyyden ja työn liuentumisen taustalla on **työmarkkinoiden**

monimutkaistuminen. Antti Kasvio (1994) esittää, että työmarkkinat ja niiden toiminta ovat olleet yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen aktiivisen mielenkiinnon kohteena modernin yhteiskuntatieteen klassikoista lähtien. Weber korosti voimakkaasti ihmisten työmarkkina-asemien merkitystä heidän elämänkohtaloidensa määrittäjinä. Kasvio esittää työmarkkinat nyky-yhteiskunnan avaininstituutiona ja kehittyneet teollisuusmaat homogeenisinä palkansaajayhteiskuntina, joissa aktiiviväestö saa elantonsa miltei kokonaisuudessaan palkkatyön välityksellä. (Kasvio 1994, 94–95.) Palkkatyö siis toimii yksilöä sosiaalistavana tekijänä palkansaajayhteiskunnassa. Palkkatyön kautta määräytyy yksilön asema yhteiskunnassa. Ihminen ei enää ole samalla tavoin sidottu työhönsä kuten silloin kun työ perittiin vanhemmilta. Yksilön on mahdollista valita koulutusta apuna käyttäen tietty palkkatyön alue, jonka tarkoituksena on taata taloudellinen toimeentulo. Työmarkkinoiden tarkastelun ohella on tärkeää tarkastella työelämän suhteita eli työnantajien ja työntekijöiden välisiä jännitteitä. Tutkielmassani tarkastelen työelämän suhteita akateemisten työttömien ja työmarkkinoille sijoittumisen lähtökohdasta.

Työttömien työnhakijoiden ja työssä olevien suhde on hyvä mittari kartoitettaessa työmarkkinoiden kiristymistä. Nykyaikana työmarkkinoita kuvataan eri lohkoutumisteorioiden avulla. Heikki Räisänen (1992 b) kritikoit erilaisia lohkoutumisteorioita. Hänen mielestään ne keskittyvät liiaksi mallien esittelyssään korostamaan tiettyjä seikkoja toisten edelle ja näin samalla rajaamaan jotakin tarkastelun ulkopuolelle. Yhdistettyinä erilaiset lohkoutumisteoriat yhdessä parantavat kuvaa työmarkkinoiden toiminnasta selvästi enemmän kuin yksittäinen malli. (Räisänen 1992 b, 45.) Keskeistä lohkoutumisen osalta on, että alunperin niiden avulla yritettiin selvittää (Yhdysvalloissa) huonoimmassa asemassa olevien rodullisten vähemmistöjen asemaa, joka ei näyttänyt koulutuksen laajenemisen kauttakkaan paranevan. Lohkoutumisteorioiden avulla pyrittiin selvittämään köyhyyden ja pysyvien tuloerojen ohella myös muita ongelmia kuten työmarkkinoilla ilmenevää syrjintää, työttömyyttä, liikkuvuuden vähenemistä työmarkkinoilla jne. (Nätti 1988, 1) Työmarkkinoilla vaikuttavat mm. työnhakijoiden sopimusvoima, sukupuoli, luokat, suhde työhön, työhistoriat ja työurat, jne. Jouko Nätti (1988) on todennut kiristyvän kilpailun ja toimintaympäristön nopeiden muutosten luovan muutospaineita niin yrityksille kuin työvoimalle. Työmarkkinoiden lohkoutumisessa on kyse työmarkkinoiden monimutkaistumisesta.

Työmarkkinoilla ei enää ole yksilöitä, joilla on yksi tietty koulutus ja joille voidaan löytää koulutusta vastaava työ. Kari Nyysölä (1994) esittää työn ja ei-työn rajan hämärtyvän johtuvan entisen fragmentoituneen työhön sosiaalistumisen muuntumisesta integroituneeksi työhön sosiaalistumiseksi. Kyseessä on aiemmin koulutuksen, työn ja vapaa-ajan kautta jaksottuneen elämänkaaren muuntuminen yhdistelmäksi, jossa edelliset nivoutuvat yhteen. Yksilö voi samassa elämänvaiheessa

opiskella, olla töissä ja pitää vapaa-aikaa.

Työttömyyden vähentämisen ja eläkkeelle siirtymisen välillä on ollut aiemmin työvoimapulakeskustelujen muodostama jännite. Menneisyydessä työttömyyden kohotessa laskettiin eläkkeelle pääsemisen rimaa, jotta eläkkeelle siirtyvä joukko vapautti työpaikkoja ja vähensi siten työttömyyttä. Tämän hetken yhteiskunnassa samaa keinoa ei enää käytetä. Eläketurvan ylläpito on todettu liian kalliiksi yhteiskunnalle. Eläkkeelle pääsyn vaatimuksia päinvastoin tiukennetaan. Taustalla on epäilemättä tuleva suurten ikäluokkien eläkkeelle jäämisen mukanaan tuoma eläkepommi ja sen seurauksien pelko. Myös arviot tulevaisuuden työmarkkinoista, esimerkiksi Työministeriön 11.2.1991 julkaisema "TYÖVOIMA 2000, Työvoiman kysynnän ja tarjonnan kehitys vuoteen 2000 ja arvioita vuoteen 2030" on omalta osaltaan saattanut vaikuttaa yrityksiin pienentää työttömyyttä. Tuossa arviossa määriteltiin 1980-luvun työvoimapula tilapäiseksi. Samalla vakuutettiin, että kotimaisen työvoiman määrää kääntyy laskuun vuosituhaten vaihteen jälkeen. Käsitys perustuu ns. suurten ikäluokkien eläkkeelle vetäytymisen oletettuihin vaikutuksiin. Arvion mukaan vanhempiin ikäryhmiin aletaan kohdistaa jo 1990-luvulla sellaisia työhön osallistumista lisääviä toimenpiteitä, joiden tuloksena eläkeläisten osuus laskee ja työvoimaosuudet nousevat. (Työvoima 2000,1991.) Oletetaanko tulevan työvoimapulan tasaavan tilannetta? Työvoiman kysynnän ja tarjonnan suhde ei ole viime aikoina muuttunut rajusti kumpaankaan suuntaan.

2.3.5. Joustavuus ja ei-tyypillinen työllisyys

Työmarkkinoilla tapahtuvaa muutosta on alettu kuvata enenevässä määrin joustavuuden ja ei-tyypillisen työllisyyden käsitteillä. (Suikkanen & Viinamäki, 1993, s.14.) Joustavoittamisessa on kysymys työmarkkinoiden säätelyn ja ammattijärjestöjen harjoittaman edunvalvonnan vähentämisestä. Tällöin pyritään suurempaan joustavuuteen päätettäessä työvoiman palkkaamisesta ja irtisanomisesta, työajoista, palkkojen suuruudesta jne. Joustavoittaminen onkin noussut 1980-luvun lopulla keskeiseksi ideologiseksi kiistakysymykseksi mm. eurooppalaisten työnantaja- ja palkansaajajärjestöjen kesken. (Kasvio, 1994, s.97.) Antti Kasvio korostaa ei-tyypillistä työllisyyttä ja epätyypillisiä työsuhteita tärkeänä avaintekijänä nyky-yhteiskunnan työmarkkinoilla. Epätyypillisten työsuhteiden osana osa-aikatyö nähdään yhtenä työmarkkinoita joustavoittavana ja työttömyyttä tulevaisuudessa helpottavana keinona. Juuri joustavoittaminen ja epätyypilliset työsuhteet osana työmarkkinoitamme luovat pohjaa nykyajan työmarkkinoiden ymmärtämiselle oikeassa kontekstissaan. Nykyisin elinkeinoelämälle on luonteenomaista muutosten laajuus, nopeus, monikerroksisuus, ammatillisen ja alueellisuuden liikkuvuuden vaateet (Suikkanen & Viinamäki, 1993 s.18).

2.3.6. Elämänkaari

Työmarkkinoille sijoittumisen lisäksi on tärkeää huomata myös elämänkaareissa tapahtuneet muutokset. Ihmisen elämänkaari ei enää kulje aikaisemmin asetetun mallin mukaan: tietyn koulutuksen kautta tiettyyn työhön ja sitten lopulta eläkkeelle. Tilalle on muodostunut uusi malli. Jatkuvasta koulutuksesta on tullut jo itseisarvo, joka seuraa läpi elämän olkoon yksilö töissä, työtön tai eläkkeellä. Aiemmin erilaiset elämänvaiheet – koulutus, työssä olominen ja eläke – muodostivat jatkumon yksilöiden elämäkulussa. Suikkanen ja Viinanen esittävät tutkimuksessaan "Jatkuvan opiskelun välttämättömyys?" koulutuksen, työssä olemisen ja eläkkeen taikka paremminkin vapaa-ajan vuorottelun jo kuuluvan nykypäivään. Työelämän kvalifikaatiovaatimusten muuttuessa työpaikoilla tarvitaan sekä ammatillisia kvalifikaatioita että ns. yleisiä kvalifikaatioita, joilla tarkoitetaan elämänhallinta- ja ihmissuhdetaitoja. Yritysten toimintamallien, työorganisaatioiden ja tuotantotekniikan keskeiseksi osaksi on muodostunut joustavuus. Kvalifikaatiovaatimusten osalta tämä merkitsee moniammattitaitoistumista eli yritysten henkilöstön ammatillista joustavuutta (Suikkanen & Viinamäki 1993, 18).

Suikkanen & Viinamäki tuovat esille kvalifikaatiovaatimusten muutokset, jotka liittyvät seuraaviin työmarkkinoilla käynnissä oleviin muutoksiin:

1. Naisten työssäkäyntiosuus on noussut kaikissa länsimaissa nopeasti.
2. Työsuhteet ovat muuttaneet luonnettaan: kaikki eivät ole enää pitkäaikaisia ja varmoja, vaan tilalle ovat enenevässä määrin tulossa ei-tyypilliset työsuhteet.
3. Työttömyys-työllisyys ulottuvuus ei enää välttämättä ole käypä mittari työmarkkinoiden laadullisessa arvioinnissa, sillä se ei ota huomioon työsuhteiden tasolla havaittavaa työpaikkojen ja työn uudelleenrakentumista. Tilalle ovat tulossa työsuhteiden jatkuvuutta, kestoa, palkkatasoa yms. määrittävät tekijät.
4. Jotta koulutuksen ja työtehtävien vastaavuus toteutuisi pitäisi koulutusta suunnitella muutoksia seuraten. Tämän suhteen Suomessa ollaan jäljessä, esim. ei ole riittävästi erikoistumista.
5. Nykymuotoisten ammattien häviäminen työmarkkinoilta. Tämä näkyy mm. käytettyjen ammattinimikkeiden riittämättömyytenä kuvattaessa työtehtävien sisältöjä työpaikoilla.

(Suikkanen & Viinamäki 1993, 18–22.)

Työmarkkinat samoin kuin koulutus ovat murroksessa, jossa niiden tulisi löytää toisensa. Suikkanen ja Viinamäki tuovat esille valtion vähenevän mahdollisuuden ohjailla väestön koulutusta. On jo havaittu, että koulutuksen suhde työhön ei kulje enää käsi kädessä kysynnän ja tarjonnan ajatusmallin

kanssa.

2.3.7. Yksilön asenteet

Yksilön näkökulmasta työttömyys on aina ollut 'ei toivottu' ilmiö. Keskiluokan ja alemman luokan piireissä toimeentulo on ollut riippuvainen työstä. Taloudellisesti riippumattomilla, varakkailta henkilöillä on ollut mahdollisuus nauttia elämästä tekemättä palkkatyötä. Kuitenkaan tässä tilanteessa heitä ei ole leimattu varsinaisiksi työttömiksi. Heillä on varaa elämiseen omasta takaa ja he ovat yhteiskunnalle tuottavia yksilöitä kuluttaessaan ja maksaessaan valtiolle veroja.

Työttömyydellä on ollut leimaava vaikutus. Työtön on yksilö, joka ei löydä tai saa töitä ja on siis epäkelpo osan palkkatyöhön perustuvassa yhteiskunnassa. Työttömyys on muuntunut massatyöttömyyden myötä jälleen vähemmän yksilöä leimaavaksi. Vallalla on ajattelu, ettei yksilöä voi syyttää työttömyydestä, mikäli töitä ei ole tarjolla. Onhan julkisesti jo tiedossa, että enenevässä määrin myös korkealle koulutetut voivat olla työttömiä. Nykyään kuitenkin on pelkona, että yksilö valitsee työttömyyden ja turvautuu yhteiskunnan tukimuotoihin, ja tätä valintaa 'elää muiden siivellä' vastaan kritisoidaan vahvasti. (Mm. Peter Taylor–Gooby 1991.)

2.3.8. Ajan murros

Asko Suikkanen ja Leena Viinamäki (1993) tuovat esille yhteiskuntatieteilijöiden jo 1980-luvun alusta korostaman uuden aikakauden alkamisen, josta on käytetty nimitystä postmoderni yhteiskunta. Postmodernismille on ominaista, että useiden perustavanlaatuisien muutosten katsotaan olevan käynnissä samanaikaisesti. Alustavasti voidaan sanoa, että nousukaudessa tai sitä seuranneessa lamassa ei siis voi olla kyse vain taloudesta – tai vielä kapeammin kasvun pysähtymisestä, vaan kyse on laajasti uuden aikakauden rationaliteetista, modernisoitumisprosessista sekä rakenteiden ja yksilöiden uusista suhteista niin taloudessa, työmarkkinoilla, koulutuksessa kuin kulttuurissakin. Laman ymmärtäminen suppeana taloudellisena ja ohimenevänä kysymyksenä merkitsee lähinnä määrällisiä sopeutumistoimia kaikilla alueilla. (Suikkanen & Viinamäki, 1993 s.102.) Ei-tyypillinen työllisyys rakentuu erikoistumisen ja laajojen koulutus- ja työvaihtoehtojen mahdollisuuksille. Muuntuuko työttömyydenkin käsite työmarkkinoiden monimutkaistuessa, koulutuksen korostuessa sekä elämänkaaren murroksessa? Yksilö voi kouluttaa itsensä useamman ammatin taikka osaamisenalueen hallitsijaksi. Jotta yksilö voi hyödyntää kaikkia taitoja, hän saattaa mm. työskennellä useille työnantajille yhtä aikaa, esim. etä-työn muodossa, taikka liikkua erilaisten työpaikkojen välillä hyödyntämällä määräaikaista työsuhteita. Koulutus, työnteko sekä työttömyydenä,

eläkkeellä tai vapaalla oleminen sekoittuvat keskenään. Yksilön elämässä edellisten ei enää tarvitse sulkea toisiaan pois, vaan yksilö voi yhdistää niitä samanaikaisesti tai limittäin vaihdellen tapahtuviksi elämänosiksi. Eläminen siirtyy *harmaalle alueelle*. Kuinka 'harmaalla alueella' toimiva yksilö kokee koulutuksen, työn ja työttömyyden?

2.4. AKATEEMISET TYÖTTÖMÄT

Korkeasti koulutettujen osalta työttömyys sinänsä ei vaikuta epänormaalilta ilmiöltä tämänhetkisen massatyöttömyyden vallitessa. Akateemisten työttömyys on vähäistä verrattuna vähemmän koulutettujen työttömyyteen. Suuri osa akateemisesti koulutetuista sijoittuu julkisen sektorin palvelukseen. Antti Kasvio toteaa nykyisen työttömyyden eroavan aiemmasta, koska se aiheuttaa tukkeuman julkiselle sektorille avautuvien työpaikkojen osalta. Kaikkia eläkkeelle lähtevien paikkoja ei täytetä ja mm. eri instansseja sulautetaan toisiinsa purettaessa ns. päällekkäistä hallintoa. Valtio ja kunnat säästävät kaikessa missä vain pystyvät, ja yleensä henkilöstömenoja karsitaan. Tämä vaikuttaa työpaikkojen välillä tapahtuvaan liikkeeseen. Ne joilla on jo vakituinen työpaikka, eivät uskalla liikkua työmarkkinoilla vaan pitävät kiinni tutusta työpaikastaan. Vapaa liikkuminen työmarkkinoilla on vähentynyt eikä uusia työpaikkoja julkiselle puolelle avaudu.

Kun aiemmin tutkittiin vastavalmistuneita akateemisia työttömiä, oli tutkimuksen kohteena mm. kitkatyöttömyys. Tällöin työttömyyden syntyä selitettiin sillä, etteivät avoimet työpaikat ja työnhakijat löydä toisiaan. Nykyisen massatyöttömyyden aikaan akateemista työttömyyttä tutkiskellaan lisäksi suhdanne- ja rakennetyöttömyytenä. Toisin sanoen työttömyyteen vaikuttavat talouselämän suhdannevaihtelut, kuten myös työmarkkinoiden sopeutumisongelma, joka johtuu talouden ja väestörakenteen muutoksista yhteiskunnassa. Akateemisten työttömien osalta on myös tutkittu alityöllisyyden ja vajaatyöllisyyden ongelmaa. Alityöllisyydellä tarkoitetaan osittaista tai epätarkoituksenmukaista, alipalkattua, heikosti tuottavaa tai ammattitaitoa vastaamatonta työtä, mikä yleensä on erityisesti akateemisesti koulutettujen naisten ja vastavalmistuneiden ongelma. Vajaatyöllisyys taas koskettaa osa-aikatyötä tekevää tai osan viikosta työskentelevää työntekijää, joka haluaisi työskennellä kokoaikaisesti. (Maunnila, 1993, s.12–16.) Akateemisilla työttömillä on aina esiintynyt hieman kitkatyöttömyyttä, mutta kitkatyöttömyydenkin asettaa uuteen valoon massatyöttömyyden luoma akateemisten työttömien joukko. Valmistumisen jälkeinen työttömyys voi helposti venyä pitemmäksi ajanjaksoksi kuin 1–12 kuukautta.

Akateeminen opiskelu, kuten kaikki opiskelu ilman varsinaista tulonlähdettä, on kallista. Opiskelija

usein on kustantanut elämisen ottamalla valtion korkoavusteista lainaa. Pelkkä opintotuki on riittämätön perustoimeentuloon. Mikäli vanhemmat eivät taloudellisesti tue opiskelijaa eikä hänellä ole mahdollisuus työntekoon opiskelun ohella, laina jää ainoaksi vaihtoehdoksi. Korkeakouluopiskelijoiden opintotukijärjestelmä muuttui vuonna 1992. Opintolainojen korot nousivat markkinakorkojen tasolle. Aiemmin 1980-luvulla opintolaina oli ollut mielekäs vaihtoehto opintojen kustantamiseksi, 1990-luvun alussa tilanne oli toinen. 1980-luvulla korkeakouluopiskelijoita oli joillakin aloilla houkuteltu työelämään jo ennen valmistumista. Työtä siis aiemmin riitti ja palkatkin tuntuivat riittävän opintolainojen takaisin maksuun. 1990-luku kuitenkin toi muutoksen työttömyyden myötä. Akateemisilla työttömällä on usein suuretkin lainasummat maksettavinaan opiskelun keston ja rahoitusmuodon mukaan. Ilman työkokemusta uusien juuri valmistuneiden keskellä ei 1990-luvulla valmistunut akateeminen työtön enää välttämättä pääse kohti jo aikoja sitten asetettua päämäärää – työtä. Kyseessä on työmarkkinoilta syrjäytymisen pelko.

Massatyöttömyyden, julkisten virkojen supistamisen ja lainarahalla elämisen lisäksi akateemisten työttömien taustalta löytyy yhdistävänä tekijänä yliopisto-opiskelun suoma vapaus. Akateeminen koulutus on vapaata, omaan valintaan ja vastuuseen perustuvaa. Yliopistossa on voinut muovata opiskelunsa valintojen kautta itselleen mielekkääksi. Opiskelijat on totutettu suunnittelemaan elämänsä eteenpäin koko opiskelun ajan. Työttömyys vie pohjaa tehtäessä kauaskantoisia suunnitelmia. Elämän suunnittelu jää lyhyeksi myös silloin, kun kyseessä ovat lyhyet määräaikaiset työsuhteet. Tarvitseeko ihmisen suunnitella kaikki etukäteen? Ehkä ei, mutta työttömyyden aiheuttama mahdottomuus suunnitella elämää eteenpäin aiheuttaa ahdistusta ja epävarmuutta.

Maunnila esittää akateemisten kokevan työttömyyden sosiaalisesti leimaavana. " Pitkittänyt työttömyys osoittaa, että henkilö on laiska tai epäpätevä, ja pitkäaikaistyöttömyys hyväksytään vain kroonisen sairauden tai pysyvän työkyvyttömyyden vuoksi. Näiden sosiaalisten paineiden ja stigmatisoitumisen on havaittu lisäävän työttömyyden luomaa ahdistusta... .. kaikki 'valkokaulustyöttömät' kokivat työttömyyden mukanaan tuoman stigman." (Maunnila 1993.) Sekä ympäröivä yhteiskunta että yksilö itse asettavat akateemisesti koulutetuille muista poikkeavia odotuksia. Työttömyys saattaa kuitenkin pelkän paineen ja alistumisen sijasta toimia sekä haasteena että vapautumisena.

Akateemiset työttömät eroavat työttömien joukosta koulutuksen ja akateemisen vapauden kokemisen lisäksi myös siten, että heillä on suuremmat odotukset työhön sijoittumisesta sekä suuret opintolainat. Akateemisen koulutuksen arvostus on riippuvainen akateemisen sijoittumisesta työmarkkinoilla.

Akateemisen koulutuksen arvostuksessa on odotettavissa muutoksia, mikäli akateemisten työttömien määrä yhä kasvaa.

2.5. AKATEEMINEN OPPILAITOS

Yliopiston luonne sivistysyliopistona, jonka tehtävä on tuottaa tiedettä ja sivistystä, on muuntunut viime vuosikymmenillä kohti massayliopistoa. Nykyisin akateeminen koulutus pitää sisällään laajan alueen eri alojen korkeakoulututkintoja. Akateemisen koulutuksen yhteydessä tulisi keskustella myös kouluttavan laitoksen asemasta ja roolista sekä niiden muuntumisesta. Leena Koski on (1993) selventänyt yliopiston syntyä keskiaikaiseen korporatismiin ja kiltta-ajatteluun perustuvana yhteisönä. Tärkeimmäksi yliopistojen symbolisten järjestysten kiinnostukseksi hän määrittää tieteen sekä tieteellisen tutkimuksen. Leena Kosken mukaan yliopisto toimii tieteen, tiedeyhteisön ja näiden samuuteen perustuvassa kehässä. Yliopiston sisäisissä järjestyksissä tiede, tiedeyhteisö, totuus, rationaliteetti kuten myös byrokraattinen hallinto yhtyneinä kiltta-ajattelun jäänteisiin perustelevat ja määrittelevät toinen toisensa, toiminnan ja yhteisöllisyyden hegemoniset ideaalit. Näihin määrittämiin sovittelevat myös yliopiston hallinnolliset järjestelmät, kuten 1980-luvun valtionhallinnon innovaatio eli tulosjohtaminen. (Koski 1993.)

Tutkimuksen lisäksi korkeakoulujen toinen tarkoitus on opettaminen. Tutkimus ja opettaminen kuvaavat samalla yleisellä tasolla korkeakoululaitoksen yhteiskunnallisia tehtäviä; tiedon tuottamista ja korkeasti koulutetun työvoiman tuottamista. Korkeakoululaitoksen tuottaman ja välittämän tiedon sekä sen tuottaman työvoiman käyttö kuvaa korkeakoululaitoksen yhteiskunnallista tehtävää. Tiedon merkityksen kasvaessa on myös korkeakoululaitoksen asema muuttunut. Ensinnäkin on tapahtunut tieteellis-tekninen kumous, jonka yhteydessä tieteestä on tullut tärkeä tuotannon tekijä. Tieteellisen kehityksen ansiosta on syntynyt kokonaan uusia tuotannon aloja esim. ydinteknologia, tietojen käsittely jne. (Turkulainen & Jolkkonen 1983.)

Aiemmin valtion toimialan laajeneminen muodosti pohjan perinteiseen korkeakoulujen tehtävään toimia virkamiesten kouluttajana valtion hallinnon tarpeisiin. Yliopistosta, erityisesti yhteiskunnallisesta tiedekunnasta, valmistuneet ovat suurelta osin sijoittuneet työelämässä julkiselle puolelle erilaisiin tehtäviin. Yksityisyritteliäisyys on ollut harvojen valinta, sillä

opintokokonaisuudet eivät valmista kädentaitoon saatikka yrittelijäisyyteen, vaan enemmän sivistävät ja kasvattavat tieteelliseen ajattelumalliin, asioiden kyseenalaistamiseen sekä kokonaisuuksien hahmottamiseen. Yhteiskuntatieteilijät ovat suurelta osin oppineet työhön liittyvät tehtävät työn kautta. Yliopisto kouluttaa asiantuntijoita yhteiskuntaan, jossa tieteellisen tiedon rooli on kasvanut. Tärkeä yliopiston tehtävä on tuottaa talouselämän ja yhteiskuntapolitiikan alueella perustutkimusta, soveltavaa tutkimusta, kehittämistyötä ja käytäntöä. (Turkulainen & Jolkkonen 1983.)

Akateeminen koulutus pitää sisällään erilaisia tutkintoja. Korkeakoulututkinnon voi hankkia niin Teknillisestä korkeakoulusta, yliopistosta, Kauppakorkeakoulusta kuin Teatterikorkeakoulustakin. Rajaan tässä keskustelun yliopistoja koskevaksi ja vielä tarkemmin yhteiskuntatieteellistä tiedekuntaa koskevaksi. Yhteiskuntatieteellisessä opiskelleet saavat valmistuttuaan muodollisen pätevyyden erilaisiin virkoihin ja työpaikkoihin. Heillä ei ole ammattinimikettä, johon tukeutua tai jonka avulla hakea töitä. Vastakkainen esimerkki on lääketieteellinen tiedekunta, josta valmistuvat esim. lääkärit, proviisorit jne.

Viime vuosikymmeneen saakka yliopiston rooli on ollut kaikkea muuta kuin ammattikoulumainen. Se ei ole niinkään kouluttanut opiskelijoita tietyille työpaikoille, vaan se on toiminut sivistyksen, tieteen ja akateemisen vapauden työssijana. Nyt on kuitenkin nähtävissä muutoksia yliopiston kiinnostumisessa myös tutkinnon suorittaneista. Sijoittumisen seurannan lisäksi on havaittu tarve nuoren aikuisen neuvontaan hänen siirtyessään opiskeluelämästä työelämään. Massatyöttömyys on yliopistoissakin herätellyt huomaamaan opiskelijan ja työmarkkinoiden kohtaamisen ongelman. Tätä yhtäkkistä elämänmuutosta opiskelijasta työnhakijaksi on ryhdytty lieventämään mm. erilaisin tukitoimenpitein. Esimerkiksi on järjestetty kursseja, joilla hakija oppii markkinoimaan itseään työnantajille. Tullessani yliopistoon, näitä kursseja ei vielä järjestetty.

Vuonna 1995 järjestettiin ensimmäisiä itsensä markkinoimista opettavia kursseja ja vuonna 1996 oli jo mm. Jyväskylän yliopistolla olemassa ns. työelämäpalvelu, jonka tehtävänä on tiivistää yliopiston ja elinkeinoelämän välisiä yhteyksiä ja luoda nuorille parempia mahdollisuuksia työllistymiseen. Se sisältää neuvonta ja koulutuspalveluja. Kevätlukukaudella 1996 näitä olivat esimerkiksi työnhakutaidot-yleiskurssi, työllistymistä tukevat teemaillat, työpaikkahaastatteluvalmennus, yrityshautomo, kansainvälinen harjoittelu, uraneuvonta, internet-opastus sekä mahdollisuus käyttää ammatinvalintapsykologin palveluja. Yliopisto pitää myös yllä työnhakijatietokantaa ja projektipankkia mm. gradun aiheita varten edellä mainittujen koulutustoimintojen lisäksi. Tätä työelämäpalvelua eivät kuitenkaan haastateltavani voineet hyödyntää, vaikka osalle heistä se olisi saattanut olla vastaus työttömyyden ongelmallisuuteen.

Itse akateeminen koulutus on tavallaan myös murroksen alla. Tutkintojen yhtenäistäminen eri Euroopan yliopistojen kesken on jo aiheuttanut kritiikkiaallon mm. tutkimusten laadun heikkenemisen pelossa. Viimeisten opintouudistusten jälkeen ei enää yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan puolella tarvitse kandidaatintutkinnon jälkeen suorittaa lisensiaatintutkintoa vaan voi suoraan siirtyä tohtorinväitöskirjan laatimiseen. Erikoistumisen vaade ja jatkuvan koulutuksen paine vaikuttaa myös korkeakoulututkinnon jatkuvaan kehittämiseen. Huomiotta ei voi myöskään jättää tulostavasti vastuullisuutta. Yliopiston rahoitus on osittain riippuvainen valmistuvien opiskelijoiden määrästä. Tämä asettaa omat paineensa koulutukselle ja sen tehokkaalle tuottamiselle. Viimeisin projekti, jolla pyritään auttamaan roikkumaan jääneitä opiskelijoita suorittamaan opinnot loppuun on nimeltään Maisterihautomo. Tätä projektia on ollut käynnistämässä Jyväskylän yliopiston Chydenius instituutti yhdessä opetusministeriön kanssa. Hautomo pyrkii toiminnallaan tukemaan sellaisia suomalaisten yliopistojen opiskelijoita, joiden opinnot ovat pro gradu -vaiheessa syystä tai toisesta viivästyneet.

3. TEEMAHAASTATTELUT

3.1. YLEISTÄ

Tiedossani oli yliopiston tiedot valmistuneiden sijoittumisesta ja työttömyydestä. Tämän sijoittumisseurannan uusien yhteenveto löytyy tutkielman liitteistä (liite 1). Työttömien löytäminen näytti ensin vaikealta. Intimiteettisuoja-laki esti suoran pääsyn työttömien yhteystietoihin, kuten työvoimatoimiston tiedostoihin, Kelan tiedostoihin ja yliopiston tilastoihin valmistuneiden sijoittumisseurannasta. Tietosuojaongelmien kiertämiseksi päädyin pyytämään yhteiskuntatieteelliseltä tiedekunnalta valmistuneiden osoitetietoja. Lähetin kaikille 1992 ja 1993 yhteiskuntatieteellisestä valmistuneille (noin 200 henkilöä) haastattelupyyntökirjeen (liite 2), jossa kerroin tutkielmastani ja pyysin haastatteluja työttömyyttä kokeneilta ja paperit yliopistossa pitäneiltä eli tutkinnon hakua viivytäneiltä. Olin kiinnostunut henkilöistä, jotka olivat ilmoittaneet sijoittumisseurannassa olleensa ilman työtä.

Vastauksia tuli 17 kappaletta, joista kaksi kannustukseksi lähetettyä, mutta haastateltaviksi sopimattomia, sillä ne eivät täyttäneet kriteerejä. Osa työttömistä on mahdollisesti jättänyt kokonaan vastaamatta haastattelupyyntöön. Työttömyyden mahdollinen masentava ja lamauttava vaikutus jää selvittämättä, sillä negatiivisesti elämäntilanteeseensa latautunut ihminen ei oletettavasti ole edes halukas haastatteluun. Haastatteluihin valikoitui siis 15 minuun yhteyttä ottanutta vastavalmistunutta.

Kaksi haastatteluun suostunutta ilmoitti, että vastaisivat mieluiten kirjallisesti; toinen ilmoitti syyksi välimatkan, toinen ei perustellut. Näin ollen lähetin kaksi kirjallista kyselyä (liite 3). Yksi haastateltavista oli ehtinyt muuttaa ennen kuin otin yhteyttä, joten en tavoittanut häntä. Loput 12 haastattelin teemahaastatteluina. Haastattelurunko on liitetty tutkielman loppuun (LIITE 4).

Tutkielman kohteena oli 2 miestä ja 12 naista. Näin myöhemmin ajatellen olisin voinut pyytää erityisesti haastatteluun mukaan ne, jotka eivät välttämättä olleet työttömyyttä vielä kokeneet vaan olivat kotona perhettä hoitamassa. Tällöin haastattelujen anti olisi ollut epäilemättä erilainen, sillä vastaamatta jättivät mm. ne naiset, jotka eivät olleet työttömyyttä kokeneet tai ajatelleet vaikka olivat kotona hoitamassa lapsia eivätkä töissä.

Haastattelut onnistuivat odottamaani paremmin. Jokaisessa haastattelutilanteessa onnistuin pääsemään kohtalaisen luonnolliseen keskustelutilanteeseen. Tähän edesauttoi epäilemättä oma asemani tutkielmaa tekevänä opiskelijana sekä mm. oma elämäntilanteeni, jota haastateltavat kommentoivat ahkerasti. Kaikki toivottivat myös onnea työrupeamalleni. He olivat itse tehneet lopputyönsä vasta vähän aikaa sitten. Kirjalliset vastaukset olivat odotetusti suppeampia, enemmän tilanteet esille tuovia kuin kuvailevia. Kaksi kirjallisen vastauksen lähettänyttä henkilöä valikoi kysymykset, joihin halusi vastata. Kirjallisen ja suullisen haastattelumateriaalin vertaaminen keskenään toi esille selkeitä eroja niiden toimivuudessa. Kirjallisista vastauksista ei vastaajasta itsestään saa juurikaan kuvaa, vaan vastaukset ovat lähinnä yleisellä tasolla liikkuvia. Haastatteluissa vastaajista saa yksilöllisemmän kuvan. He myös viestittivät, että he vastaavat mielellään kysymyksiini ja kertovat itsestään. Noin puolet ilmoitti tehneensä itse teemahaastattelun jossakin vaiheessa opintoja.

Haastateltavia ei tarvinnut paljoakaan tentata, päinvastoin suurin osa kertoi niin vuolaasti, että jouduin jarruttelemaan tarinaa ja ohjailemaan sitä teemojen suuntaiseksi. Aivan alkuun yleensä kartoitettiin henkilötietoja, mutta sen jälkeen en noudattanut niinkään teemarunkoa vaan annoin haastateltavien itse kertoa taustastaan, koulutuksestaan, työhistoriastaan, työttömyyden kokemuksistaan ja elämästään, niin kuin he itse halusivat. Välillä kuitenkin kyselin teemahaastattelurunkoon liittyviä kysymyksiä, mikäli haastateltava eksyi aiheesta taikka harhaili mieltien, mikä olisi minua hyödyttävää ja kiinnostavaa. Kaksi haastattelua jouduin suurimmaksi osaksi itse ohjailemaan kysymysten avulla, sillä vastaajat odottivat kysymyksiä, eivätkä antautuneet vapaaseen yksinpuheluun tai keskusteluun kuten muut. Pohtiessani syitä tähän ymmärsin, että haastattelutilanne koostui monesta pienestä tekijästä. Häiritseviä tekijöitä löytyi useita, esimerkiksi oman persoonani vaikutus, haastatteluympäristö, haastateltavan jännittäminen, henkilökemia ja

tutuksi tulemisen vaikeus. Noin kolmannes haastatteluista tehtiin yliopiston tiloissa, kolmannes minun kotonani ja kolmannes haastateltavan kotona. Kotona tehdyissä haastatteluissa tunnelma oli enemmän vapaata jutustelua, johon osallistuin enemmän myös itse. Sen sijaan yliopiston tiloissa olivat haastattelijan ja haastateltavan roolit enemmän pinnalla. Joissakin haastatteluissa tuntui kuin olisin haastatellut itseäni, sillä haastateltavien taustoista löytyi paljon yhtenevyyksiä omaan elämään. Ensimmäiset haastattelut olivat enemmänkin harjoitteluja. Otin ne kuitenkin mukaan, sillä vaikka jotakin ehkä jäi kysymättä, teemat oli kuitenkin käyty kohtalaisesti läpi.

Kartoitin haastatteluissa työttömänä olemista ja sen subjektiivista kokemista. Olen kuitenkin tietoinen siitä, etteivät kaikki työttömät ottaneet minuun yhteyttä. Työttömyyden alistava ja negatiivinen vaikutus jää näin ollen haastateltavieni kerrottavaksi. Osa haastateltavista myönsi olleensa välillä masentunut, katkera ja tuntevansa vain negatiivisia tunteita. Jaksamista perusteltiin ihmissuhteilla ja merkityksellisyyden löytämisellä elämään esim. perheen tai harrastusten parista. Kaikki haastateltavani kuuluvat selviytyjien joukkoon, sillä he eivät suhtautuneet työttömyyteen pelkästään negatiivisesti. Olisi ollut mielenkiintoista haastatella myös niitä, jotka eivät ole samalla tavoin selviytyjiä.

Haastateltavat osoittautuivat alkuoletukseni eli työttömien sijasta vastavalmistuneiksi työelämässä kamppaileviksi nuoriksi aikuisiksi. Suurin osa ilmoittautui työttömyyskokemuksen johdosta, vaikka olikin haastattelu hetkellä töissä. Työttömyyden tutkiskelu muuntui työttömyyskokemusten kartoittamiseksi ja työttömän elämänrakenteen tutkiskelu enemmänkin nuoren akateemisen vastavalmistuneen elämänhallinnan kartoittamiseksi. Syy tutkielman suunnan muuntumiseen on kertomusten pohjalta avautuva työmarkkinoille sijoittumisen monimutkaisuus. Haastateltaville esitettävät kysymykset muuntuivat hyläten alku kysymykseni "Miksi akateeminen on työtön?" – kuvailevammiksi: "Millainen on akateeminen työtön?" , "Mikä yhdistävä tekijä on akateemisilla vastavalmistuneilla työttömillä?" ja "Kuinka he pärjäävät?".

3.2. HAASTATTELU JA ERILAISET JAOTTELUT

Haastatteluista kolme ensimmäistä suoritin keväällä 1994. Jo aivan alussa kun olin saanut suostumukset haastatteluun, olin jaotellut haastateltavani erilaisiin ryhmiin vastauslappujen tietojen perusteella seuraavasti:

Perusjaottelu työttömyyden kokemisesta

- opiskelun jälkeen jossain vaiheessa työttömänä olleet -> 11 haastateltavaa
- Työttömyyden valmistumisen jälkeen kokonaan vältäneet -> 3 haastateltavaa

Elämäntilannejaottelu

- opiskelun jälkeen suoraan työttömäksi joutuneet -> 3 haastateltavaa
- opiskelun jälkeen äitiyslomalla olleet -> 2 haastateltavaa jäi suoraan äitiyslomalle, 1 haastateltava ilmoittautui ensin työttömäksi työnhakijaksi alle kuukauden aikana ennen äitiysloman alkua
- yliopistossa paperit sisällä pitäneet -> 5 haastateltavaa ilmoitti pitäneensä papereita sisällä tarkoituksella, lisäksi osa ilmoitti "vetkutellessa" valmistumisen osalta pitämällä mm. välivuotia jne.
- työttömyyden heti valmistuttua kiertäneet -> 3 haastateltavaa jatkoi valmistuttuaan määräaikaisessa työsuhteessa. Näistä kaksi löysi vakituisen työn.

Tämä jaottelu ei onnistunut haastattelujen tulosten tosiasiallisessa kuvaamisessa. Syy tähän on se, että periaatteessa haastateltavat sijoittuivat useaan lohkoon, sillä osa papereita sisällä pitäneistä vältti näin työttömyyden, ja opiskelun jälkeen suoraan työttömäksi joutunut sai määräaikaisen työn alle puolessa vuodessa. Lisäksi kaikki työtä saaneet olivat määräaikaisessa työsuhteessa eli olivat työttömyyden uhkan alaisia, vaikkakin kaksi heistä saikin vakituisen työpaikan jonkin ajan kuluttua. Perusjaottelu antaa pohjan sille, kuinka moni haastateltavista todella on kokenut työttömyyden, mutta työttömyyden ajallinen kesto taas on voinut olla lyhyt - pari kuukautta tai pitempi kuten reilu vuosi. Työttömyyden keston merkitystä on vaikea arvioida, sillä vähänkin aikaa työttöminä olleilla on ollut pelkoja pitkäaikaistyöttömäksi jäämisestä ja toimeentulon järjestämisestä. Elämäntilannejaottelu sen sijaan on hyvinkin mielenkiintoinen. Siitä päätellen osa valmistuvista haluaa hakea töitä opiskelijan statuksella. Osa naisista suunnittelee perheen perustamista heti pitkien opiskeluvuosien perään. Tässäkin suunnittelussa on työmarkkinoilla vallitsevalla tilanteella ollut joissakin tapauksissa merkitystä. Osa valmistuvista on välttänyt työttömyyden väliaikaisilla työsuhteilla valmistumisen jälkeen, ja osa taas on suoraan valmistuttuaan ilmoittautunut työttömäksi työnhakijoiksi.

Kiintoisana pidän jaotteluita verratessa niitä Jyri Mannisen tekemään jaotteluun akateemisten työttömien elämäntilannetyypeistä. Hän nimesi tyytit seuraavasti:

- Ongelmattomat
- Muutostilanteessa olijat
- Aktiiviset
- Ongelmalliset
- Passivoituneet

Myös edelliset tyypit olivat aluksi mielestäni selvästi löydettävissä haastateltavieni keskuudesta. Tarkastelin siis haastatteluja elämäntilannetyyppien attribuuttikombinaatioiden avulla. Kuvittelin tutkivani haastateltavia etsien syitä työttömyydelle käyttäen edellistä luokittelua, mutta tosiasiallisesti tutkielmani suunta haastattelujen myötä muuttui. Tajusin, ettei näin pientä ryhmää voi lokeroida haastattelumateriaalin perusteella. Lisäksi en tutkinut haastateltavien aktiivisuutta, passiivisuutta tai ongelmallisuutta, vaikka työttömyyskokemusten osalta kyseiset attribuuttikombinaatiot olivat löydettävissä. Sen sijaan halusin tuoda esille joitakin vastavalmistuneiden elämäntilanteisiin liittyviä seikkoja, joihin työttömyys vaikutti tavalla tai toisella. Halusin tuoda esille jotakin, mitä juuri -92 ja -93 valmistuneet ovat joutuneet kokemaan. Olen päättänyt tarkastelemaan tekstejä kuten narratiivista kerrontaa pyrkien olemaan luokittelematta tai tyypittämättä haastateltavia liian ahtaisiin raameihin. Syynä tähän pidän sitä tosiseikkaa, että haastateltavani kertoivat elämäntarinansa ohessa monia jo tapahtuneitakin tilanteita ja heidän teksteistään voi löytää useita eri (Jyri Mannisen kehittämiä) elämäntilannetyyppejä jopa samanaikaisesti.

Tarkoituksena oli parantella haastattelurunkoa ensimmäisten tekemiäni haastattelujen pohjalta kesällä -94 ja sen jälkeen haastatella syksyllä -94 loput haastateltavat. Ensimmäisten haastattelujen pohjalta lisäsin teema-haastattelurunkoon kysymykset sukupuolen vaikutuksista opiskeluun ja työelämässä sekä kartoituksen tulevaisuuden toivomuksista ja odotuksista.

3.3. HAASTATTELUJEN TOTEUTTAMINEN

Olen tietoinen siitä, että vaikka olen pyrkinyt objektiivisuuteen, on oma persoonani vaikuttanut jo haastattelu tilanteissa haastateltaviin ja esille tulleisiin asioihin samalla tavoin kuin nyt sisällön mahdollistaminen valitseni teemoihin. Haastattelutilanteessa haastattelijan on mahdotonta, vaikka kuinka yrittäisi, toimia vaikuttamatta tilanteeseen ja vastauksiin. Valitsin tietoisesti aktiivisen haastattelijan roolin ja epäilemättä välillä ohjailin haastattelutilanteissa haastateltavia antamaan kunnon vastauksia ja kertomuksia "kyllä" ja "ei" vastauksien sijasta. Tutustuin vasta haastattelujen tekemisen jälkeen aktiivisen haastattelijan kuvaan, josta mm. Holstein ja Gubrium teoksessaan "The

Active Interview" (1995) tarkemmin kertovat. Myönnän siis joissakin tilanteissa tarkoituksella provosoineeni ja ohjailleen keskustelua haluamaani suuntaan.

Haastateltavat itse muokkasivat ja värittivät todellisuutta ja mahdollisesti esittivät asiat omien intressiensä mukaisesti oman persoonansa ja haastatteluhetken värittäminä. Mielenkiintoista oli, että samat henkilöt saattoivat kertoa samasta asiasta eri tavoin eri tilanteissa. Näitä keskenään vastakkaisia ilmaisuja käsittelen diskurssianalyysiin tukeutuen teemahaastattelujen esittelyn jälkeen. Haastattelujen liittäminen tutkielmaan kokonaisuudessaan olisi ollut houkutteleva ajatus, mutta tämän esti jo pelkkä runsas haastattelumateriaali. Kaikki haastattelut olivat uniikkeja ja yksilöllisiä kuten niiden kertojien elämäntarinatkin. Koska en voi liittää haastatteluja kokonaisuudessaan tutkielmani yhteyteen, irralliset haastattelunpätkät valitettavasti menettävän paljon merkitystään, irrotettuna omasta kontekstistaan. Yritän parhaani mukaan kuvata omin sanoin poimimieni yksityiskohtien taustaa.

3.4. HAASTATTELUJEN ESITYS

Jotta haastateltavien tarinaa voi seurata luontevasti, olen laatinut oheen koosteen, jossa esitellään jokaisen haastateltavan elämänsä opiskelemaan lähdöstä ja töistä työttömyyteen; perhetilanteista lähitulevaisuuden suunnitelmiin jne. Haastateltavat olen aakkostanut haastattelujen tekemisen aikajärjestyksen mukaan A:sta N:ään. Koosteen tarkoitus on toimia pikakarttana haastateltavien tämän hetkisiin elämäntilanteisiin. Haastattelujen litteraatioihin olen merkinnyt omat kommenttini (vuorovaikutus) ja kysymykseni sulkumerkkien sisään. Pitemmät tauot olen merkinnyt pisteillä; lauseet olen erottanut toisistaan pilkuilla, mikäli virke ei ole vielä päättynyt esim. haastateltavan puhuessa pitkään tauoita. En ole puhdistanut tekstiä kieliopillisesti virheettömäksi. Tekstissä esiintyy mm. murretta ja slangisanoja. Tekstiksi muunnettuna puhe saattaa tuntua raskaalta luettavalta. Erään haastateltavan osalta olen vapaudekseni poistanut litteraatiosta puhevaikeuksien takia esiintyvät sanojen tai tavujen toistot. Vaikka hylkäsin tilastollisen esittelytavan, olen kuitenkin pyrkinyt hieman kartoittavaan materiaalin esittelyyn, jotta erilaiset tilanteet pääsisivät paremmin esille.

HAASTATELTAVAT

(Haastatteluhetkellä: sukupuoli, ikä, perhe, opiskelu ja työ tausta, työttömyys, nykytilanne)

A. Nainen, 30 v., avoimes. Lukio–kansanopisto–välivuosia–yliopisto (opiskelun kesto 1987 – 1993).

On tehnyt töitä mm. au pairina, Kelassa, yhteiskuntapolitiikan laitoksella, sosiaalityöntekijänä kaksi kertaa, tutkimusseuran sihteerinä, yliopiston naulakoilla vahtimestarina jne. On ilmoittautunut työvoimatoimistoon työttömäksi työnhakijaksi muttei ole hakenut Kelalta työttömyyspäivärahaa, sillä ei avopuolison tulojen tähden niitä saisi. Toimii erään kunnanvaltuuston puheenjohtajana.

B. Nainen, 26 v., aviomies. Lukiosta suoraan yliopistoon (1986 – 1993). Töitä lastenkodeissa ja vammaisten leireillä. Tekee tutkimustyötä oman pääaineen laitoksella. Mainitsee töitä olleen useita, muttei erittele. Työttömänä kesän 1994; haastatteluhetkellä määräaikainen paikka laitoksella.

C. Nainen, 28 v., aviomies sekä kaksi lasta (tyttö 1 v. 9 kk. ja poika 4 ½ kk.). Lukio-(välivuosi) -yliopistoon (1986 - 1992). Valmistumisen jälkeen 4 kk oman pääaineen laitoksella töissä, sitte n äitiysloma. Työttömänä välillä vähän aikaa, mutta raskaus oli jo silloin pitkällä. Nyt: hoitaa lapsia kotona ja etsii samalla töitä.

D. Mies, 29 v., tyttöstävä. Lukiosta suoraan Joensuun yliopistoon (1984) jossa vuoden, armeijassa (1985 – 1986) ja sen jälkeen siirtyi Jyväskylän yliopistoon ja vaihtoi pääainetta (Joensuun opinnot hyväksyttiin Jyväskylässä) (ajalla 1986 – 1993). Teki gradua 1991 töiden ohessa, valmistuttuaan jatkoi kokopäivätöitä ja sai syksyllä 1994 vakituisen alaansa vastaavan paikan.

E. Nainen, 27 v., naimaton eli omin sanoin yksineläjä. Lukiosta suoraan yliopistoon (opiskeli vuodet 1986 – 1993). Tehnyt töitä mm. Kelalla, työvoimatoimistossa, sosiaalitoimistossa kolmen–neljän kuukauden työpätkiä. Piti paperit sisällä (eli viivytti valmistumista), jotta valmistuessaan olisi määräaikaisessa työsuhteessa. Ei ole varsinaisesti kokenut työttömyyttä mutta on ajatellut asiaa paljon. Määräaikaiset työt ovat jatkuneet; tähtäimessä vakituinen työpaikka.

F. Nainen, 29 v., avopuoliso ja kolme lasta (tyttö 3 v., pojat 5 v. ja 1 v.). Lukion jälkeen kaksi välivuotta, jolloin pyrki opiskelemaan kauppatieteitä ja päätyi töihin. Yliopistoon vuonna 1986. Valmistui käytännössä -91 mutta piti paperit sisällä vuoteen 1992. Töissä ennen yliopisto-opiskelua mm. sairaala-apulaisena, siivoojana rakennuksilla, vammaisohjaajana; opiskelujen jälkeen työvoimatoimistossa. Parasta aikaa työvoimatoimiston listoilla työnhakijana, kuitenkin toistaiseksi kotona lapsia hoitamassa. Hakee töihin mutta haluaa kyllä olla lastenkin kanssa. Haastatteluhetkellä opiskeli avoimessa korkeakoulussa.

G. Nainen, 25 v., avopuoliso. Lukiosta suoraan yliopistoon vuonna 1987. Valmistui 1992, vaikka olisi voinut hakea tutkintoa jo hiukan aiemmin. Ollut töissä pienestä pitäen, maatilalla lomitusta,

kesän Ruotsissa kerrossiivoojana hotellissa, sosiaalitarkkaajana, tutkimussihteerinä ja sen jälkeen omalla laitoksellaan. Valmistumisen jälkeen oli vähän aikaa työttömänä peruspäivärahalla ja sen jälkeen aloitti jatko-opinnot. Parasta aikaa hän teki lisensiaattitutkimusta.

H. Nainen, 27 v., yksinhuoltajaäiti, poika n. vuoden vanha. Lukion jälkeen välivuosi töitä tehden pankissa, jossa työ vakinaistui. Haastateltava kuitenkin lähti yliopistoon v. 1987. Vaihtoi välillä pääainetta. Valmistui 1993 ja jäi hoitamaan lasta. On tehnyt töitä mm. myyjänä, kouluavustajana, pankissa, sosiaalivirastossa, lääninhallituksessa harjoittelijana ja opettajana ammattioppilaitoksessa. Työttömänä työnhakijana haastateltava oli ollut aiemmin 11 kuukautta, mutta haastatteluhetkellä hän oli määräaikaisessa sosiaalityöntekijän virassa.

I. Nainen, 28 v., naimaton. Lukio, sen jälkeen toimistosihteerikurssi ja toimistosihteerin töitä. Yliopistoon vuonna 1987. Valmistui 1992. Kesätöitä (mansikan poimintaa, jäätelön myyntiä jne.). Toimistosihteerinä ja leikkipuiston ohjaajana. Tämän jälkeen sattui onnettomuus, josta toipuminen vei vuoden. Työttömänä puoli vuotta valmistumisen jälkeen. Haastateltaessa töissä määräaikaisena sosiaalityöntekijänä.

J. Nainen, 29 v., aviomies ja kaksi vuotias poika. Lukion jälkeen valmistui kauppaoppilaitoksesta merkonomiksi. Yliopistossa vuosina 1986 – 1993. Ilmoitti pitäneensä papereita sisällä noin vuoden. Tehnyt opiskelujen jälkeen toimistotöitä mm. nimismiehen kansliassa, puhelinyhtiöille, Scan-autossa, opetusministeriössä ja Kelalla. Valmistumisen jälkeen syntyi lapsi. Ollut työnhakijana jonkin aikaa, vaikka on hoitanut lasta kotona. Haastatteluhetkellä Kelalla määräaikaisessa työssä.

K. Nainen, 30 v., ilmoitti olevansa "puhdas sinkku". Lukion jälkeen suoritti kaksi tutkintoa, merkonomin ja itämeren. Yliopistoon (-87 - 92). Haastateltava ilmoitti pitäneensä papereita sisällä. Töitä mm. partiokodissa Saksassa, matkatoimistossa pitkän aikaa, puunjalostuspuolen konttorissa palkanlaskennassa ja kauppakirjeenvaihtoa useita eri aikoja samoin kuin myöhemmin Olkiluodossa tiedotustoimistossa. Haki tutkinnon, kun sai määräaikaisen työn. Ei ollut kokenut työttömyyttä ja oli vakuuttunut että jotakin työtä löytyy. Ainut jolla opintolaina oli jo maksettu pois.

L. Nainen, 26 v., aviomies ja kolme koiraa. Lukiosta talouskouluun. Välillä töissä. Yliopistoon (1988 – 1993). Tehnyt mm. seuraavia töitä: siivousta, kaupan kassan työtä, sairaala-apulaisena, sosiaalityöntekijänä. Valmistuttuaan kesätöissä sairaalassa sosiaalityöntekijänä ja lyhyitä jaksoja sen jälkeen. On työttömänä työnhakijana, muttei saa päivärahaa puolison tulojen takia. Haastatteluhetkellä lyhyt työjakso sairaalassa.

KIRJOITETUT VASTAUKSET:

M. Nainen, 33 v., haastatteluhetkellä seurustelee. Lukio-välivuosi-yliopisto (1981 - 1993). Välivuosia myös opiskelun aikana. Arvioi opiskelujakseen n. 5 vuotta. Kertoo olleensa moninaisissa työpaikoissa mm. vuoden Tukholmassa (ei erittele töitä). On työtön, ei ilmoita tarkkaa kestoä. Kyselyn hetkellä suunnittelee jatko-opintoja.

N. Mies, 31 v., Avovaimo ja kaksi lasta (4 - ja 3 - vuotiaat). Lukio-armeija-insinööri-yliopisto (1990 - 1993). Ilmoitti jatko-opintojen olevan käynnissä. Työkokemusta n. 6 vuotta erilaisista suunnittelu- ja johtotehtävistä. Esittää pitkän listan erilaisista töistä mainiten reservinupseerin tutkinnon kaiken lisäksi. Poliittisesti aktiivinen. Valmistumisen jälkeen ilmeisesti työnhakijana vähän aikaa, vaikka oli työllistetty osittain tuona aikana. Vakituinen työpaikka löytyi nopeasti. Haastatteluhetkellä töissä.

4. YLIOPISTOISTA TYÖMARKKINOILLE

4.1. KOULUTUS

Tämän otsikon alla tarkastelen yliopistoon tulon motiiveja, ainevalintoja, ajan mukanaan tuomaa muutosta, ennakkokäsityksiä yliopisto-opiskelusta, lainan merkitystä, muodollisen pätevyyden merkitystä sekä lisä- ja jatkokoulutusta. Nämä alateemat esiintyivät haastateltavilla kertomusta paljon tuottavina ja selventävät mille petetyt lupaukset pohjautuvat.

4.1.1. Yliopistoon tulo

Koulutuksen osalta kartoitin aluksi haastateltavien motiiveja ja tapahtumaketjuja, joiden lopputuloksena he päätyivät opiskelemaan yliopistoon. Tärkeänä seikkana haastatteluissa nousivat esille tavat pyrkiä yliopistoon ja halu saada korkea koulutusta ammattiin valmistavien opintojen sijaan. Yliopistoon pyrkimisen ilmoitti kaksi haastateltavaa tapahtuneen vahingossa. Kyseessä oli ollut pääsykokeisiin osallistuminen kokeilumielessä, joka sitten tuotti tulokseksi opiskelupaikan.

Motiiveja löytyi mm. seuraavia:

- ympäristön paineet

- pyrkimys korkeampitasoiseen elämään akateemisen koulutuksen kautta
- korkeapalkkaisen työn saamisen takaaminen
- itsensä sivistäminen
- automaattinen vaihtoehto lukion jälkeen

Osa haastateltavista kertoo tunteneensa ympäristön (esim. perheen) ohjausta tai jopa painostusta yliopisto-opiskeluun. Ohessa haastateltava B:n sanoin:

" ....voi sanoa että oli paineita jossain määrin lähteä yliopistoon, mun isä oli opettaja ja äiti ei ole yliopistossa käynyt ja paineet ei tullu niinkään hänen puoleltaan. Mutt sitt mulla on kaks sisko...toinen on lääkäriks just valmistunu ja sitt on toimittaja toinen ja hän on kans käynyt yliopiston, ja ne on semmosia asioita, jotka on ilman muuta vaikuttanu ilman muuta mun yliopisto-opintoihin ja on se niin kun mulle itelleni ollu selvä asia koko ajan, ett korkeempaa koulutusta lähdin koko ajan hakemaan ja ehkä se oli syy miksi mä en sen kummemin ajatellut silloin aikoinaan muita vaihtoehtoja..."

Kaikkia haastateltavia ajoi opiskelemaan tietoinen halu korkeampaan koulutukseen. Motiivi korkeammalle koulutukselle löytyi mm. haastateltavalla H pyrkimyksenä parempaan seuraavasti,

" Elikkä mulla oli jo alunperin se että, kai se on niinku jonkunlainen itsestään selvyys jostain lapsuudesta että yliopisto-opinnot ilman muuta että (Ei painostusta kotoa?) ..eii vähimmässäkään määrin, että kai mulla oli niinku semmonen ylimielinen asenne, ett minusta ei tule mikään yksi merkonomi eli ei suunnilleen mitään.... että halus niinku elämältä enemmän ja sillon vielä joskus sanotaan nyt 80- luvun puolessa välissä oli, niin akateemisesti koulutetuille oli kaikki ovat auki olevinaan, ett se oli kyllä niin itsestään selvä asia. "

Yliopistoon tulemiseen on vaikuttanut se, onko kyseessä jo aiemmin ammatin opiskellut vai suoraan lukiosta tuleva haastateltava. Haastateltava B kuului siihen ryhmään, joka tuli yliopistoon suoraan lukiosta. Paineita yliopistoon tulolle koki kaksi haastateltavaa; itsestään selvyytensä lukion tai työssä olon jälkeen sen koki viisi ja kuusi haastateltavaa kertoi sen olleen ajan kypsytämä ajatus. Suoraan lukiosta tulleita oli valikoitunut joukkoon neljä ja ensin ammatillisen oppilaitoksen käyneitä oli kaksi. Välivuoden tai välivuotia lukion jälkeen oli pitänyt kuusi haastateltavaa. Myös vanhempien ja sisarusten koulutuksella näytti joissain tilanteissa olleen suuntaa antava vaikutus.

Jokainen tarina yliopistoon tulosta oli erilainen, mutta vain kaksi haastateltavaa ilmoitti suurinpiirtein tietäneensä, mitä yliopisto-opiskelu sisältää. Suurin osa ei edes tiennyt, mitä opiskeluala konkreettisesti käsitti. Vaikka todellisuus erosi odotuksista ja mielikuvista, kaikki kuitenkin kertoivat sopeutuneensa nopeasti yliopisto-opiskeluun ja akateemisen vapauteen.

Haastateltava I kommentoi kysymykseen opiskelusta:

"(Tiesitkö sä mitä sä lähdit tekemään, kun eroja varmaan oli lukio opiskeluun verraten?) Mmmmm, no ei ollu, ei ollu tarkasti tietenkään.. (ja kaikki yleissivistävät aineet ja monet sanoo ett se on alkuun rankkaa...) ja ett olihan se koko systeemi niin erilaista kuin lukiossa ett kun piti itte suunnitella niitä opintoja ja miettii aikatauluja ja mitä opintoja valitsee ja kaikkee tämmöstä, ett olihan se hurjan erilaista tietekin, mutt siihen sopeutu niinku kurssikaveritkin ja siinä se meni niinkun tiedät."

Seuraavassa haastateltavan K:n kertomaa yliopisto-opiskelun valitsemisesta. Hänellä oli takanaan aiempia opintoja ja usean vuoden töissäolo, joka kypsytti hänet ajatukseen korkeammalle kouluttautumisesta.

" No se oikeestaan lähti...., no se lähti oikeestaan siitä ett ku mä tajusin ollessani matkatoimistossa töissä pitkiä aikoja siinä, ett mä en haluu jäädä matkatoimistosta eläkkeelle. Ja se kypsyi jo se niinkun opiskeluaikana jo se, ett mä tiesin valmistuvani ammattiin jossa mä en loppu ikääni haluaisi olla, ett se oikeestaan sen kypsytti ja sitt mulla oli myöskin se ett mä olin niinkun, sanotaan että mä olin jossain vaiheessa halunnu niinkun aikaisemminkin yliopistoon mutta sitten mä olin kapinallisuuttani niinkun näyttää kotona ett minähän en suoraan lukiosta mene."

Opiskelupaikan sijainti oli joillekin haastateltavista tärkeä; joko uutena alkuna tuntemattomassa paikassa tai tarpeena päästä kauas pois kotoa. Toiset taas valitsivat Jyväskylän opiskelupaikaksi, koska halusivat asua Jyväskylässä lähellä vanhempiaan.

Usealla vastaajalla oli pyrkimys kehittää omaa itseään ja ajatteluaan. Yliopisto nähtiin yksilön kokonaisuuksien käsitämiseen ja kriittisen ajatteluun valmentavana instituutiona.

" Olen kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista ja yhteiskunnan toiminnasta, yliopiston valitsin vain ja ainoastaan oman kiinnostuksen pohjalta, toivoin välineitä omaehtoiseen ajatteluun ja asioiden itsenäiseen hahmottamiseen..."

Osa haastateltavista toi esille myös uraputkiajattelun yliopistoon tulevien opiskelijoiden motiivien taustalla. Uraputkiajattelusta esimerkkinä haastateltava E:n toteamus että hän voisi ajatella tekevänsä liseniaattityön "mutta se ei tulis tieteen vuoksi vaan niinkun sitten urajohteisuuden vuoksi että pääsis ylenemään uralla." Uraputkiajattelua tai ei, vielä 1980-luvulla akateeminen koulutus nähtiin vahvana mahdollisuutena sijoittua paremmin työelämään. 1990-luvulla jo valmistuneet haastateltavat eivät enää luota uraputkiajatteluun eli koulutus korkealle ja työelämässäänkin korkealle.

Yliopistoon pääsy on tullut työttömyyden kohoamisen myötä, osittain epäilemättä siitä syystä, että hakijoitakin on enemmän. Koulutus käsitetään yhä yhtenä yksilön pääomana ja sitä kautta yhteiskunnan pääomana. Kaikki haastateltavat kuitenkin arvostivat koulutusta ja pitivät sitä välttämättömyytenä nykypäivän yhteiskunnassa selviytymiselle. Vaikka haastateltavista suurin osa

ei tiennyt mitä yliopistossa opiskelu todellisuudessa oli, heitä ajoi 1980-luvulla eteenpäin halu parantaa omaa mahdollisuuttaan työmarkkinoilla ja selviytyjänä tulevaisuudessa. Motiiveja kartoittaessani löytyi yksi yhteinen nimittäjä. Kaikki ilmoittivat, jossakin vaiheessa haastattelua, halunneensa korkeamman koulutuksen parantaakseen työmahdollisuuksia ja elämänsä tasoa koulutuksen avulla. Tämä motiivi perustui tuolloin yhteiskunnassa vallitsevien käsitysten varaan. Korkeampi koulutus oli aiemmin taikasana, lupaus paremmista palkoista, paremmista töistä ja arvostuksesta yhteiskunnassa. Lama ja massatyöttömyys ovat muuttaneet arvostuksia nykyaikana. Haastateltavien omat kokemukset ja pettymykset ovat muovautuneet, kun töitä ei ole ollut opiskelun jälkeen ja jos töitä on löytynyt, niin ne harvoin ovat olleet koulutusta vastaavia. Motiivit opiskeluun ovat olleet 1980-luvulla yhteneväiset ajan hengen kanssa, mutta nyt valmistumisen jälkeen haastateltavat ovat kokeneet pettymyksen jo motiivien osoittautuessa vääriksi.

4.1.2. Ainevalinnat

Ainevalinnoissa on havaittavissa selvä jakaantuminen niihin, jotka olivat laskelmoineet ainevalintansa tulevaisuutta silmällä pitäen sekä niihin, jotka valitsivat opiskeltavat aineet puhtaasti kiinnostuksen ja kokeilunhalun pohjalta. Ymmärrettävästi laskelmoivat olivat niitä, jotka olivat jo aiemmin olleet työelämässä tai opiskelemassa. Heillä oli jo tuntumaa työelämään, ja heillä oli aavistus mitkä aineet hyödyntäisivät heitä eniten pyrkimyksissä parempiin työpaikkoihin, menestykseen työpaikalla ja statukseen työmarkkinoilla. Lukiosta suoraan yliopistoon tulleet tunnustivat ainevalintojensa sattumanvaraisuuden. Nyt myöhemmin osa haastateltavista ilmoitti olevansa tyytyväisiä lukemiinsa aineisiin, mutta tällä hetkellä he valitsisivat toisin, painottaen enemmän ainekokonaisuuksia. Pelkkä uteliaisuus tai kiinnostus ei olisi niin ratkaiseva tekijä. Työn hakemisen ja saamisen kannalta ehjät sekä hyvin toisiaan tukevat ainekokonaisuudet nähtiin kaiken kaikkiaan hyvin tärkeiksi.

Valinnanvapaus aineiden suhteen koettiin toisaalta myönteisenä mutta toisaalta kielteisenä asiana. Yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan mahtuu useita erilaisia koulutusohjelmia. Haastateltavani eivät olleet kaikki saman koulutusohjelman käyneitä. Koulutukseltaan he olivat eri tiedekunnista valmistuneita; kun otetaan pääaineet huomioon, yhteiskuntapoliitikkoja oli kuitenkin puolet haastateltavista. Haastateltavien pääaineet olivat seuraavat :

- * filosofia 1 haastateltava
- * yhteiskuntapolitiikka 7 haastateltavaa
- * kehityspsykologia 3 haastateltavaa

- * tilastotiede 1 haastateltava
- * sosiologia 2 haastateltavaa

Sivuaineista oli lukuisia eri yhdistelmiä eri yhteiskuntatieteitä, kieliä, ja kasvatustieteitä sekä mm. tiedotusoppia. Kiinnostavaa oli myös se, että osa haastateltavista valitsi myöhemmin yliopiston sisällä toisen alkuperäisestä pääaineesta poikkeavan aineen pääaineeksi. Osa haastateltavista taas oli vakaasti aikonut vaihtaa pääaineen jo tullessaan yliopistoon, mutta ei myöhemmin näin tehnytkään. Haastateltava H kertoi opiskeluaineiden valinnan sattumanvaraisuudesta ja vaikeudesta seuraavasti:

"...mä kirjotin vuonna -86 niin mä en silloin heti päässy, ett mä hain niinkun yrityksen taloustiedettä ensisijaisesti opiskelemaan. ett mulla oli se niinku, niin Jyväskylään ja tota,.... kun en päässy, kun en päässy sinne niin olin vuoden töissä ja vakituksena, sain pankista vakituksena paikan ett vaikken siis hakenu ees siinä vaiheessa ja ... ja... ja sithän seuraavana kesänä sekä sitä että yrityksen taloustiedettä ja suomen kieltä, johonka en kyllä valmistautunut mitenkään kun mulla oli suomen kieli lukiossa aina ollu hirmu vahva ja sitt se meni niinkun lonkalta ja sitten mä pääsin niinkun sillä suomen kielellä sisälle ja huomasin että tää niinkun heti eka syksynä että hei tätä mä en ainakaan halua tehdä että tää niinkun (suomen kieli pääaineena?) pääaineena niin ja heti niinkun ne opinnot osoittautui semmosiks ett tää ei oo niinku mua varten, mua kasvatustieteet kiinnosti. Mä rupesin sitten suoraan lukeen kasvatustieteitä ett mulla meni se ensimmäinen vuosi silleen vähän lööperiks. Sitten toisen vuoden syksyllä että mä en en silloin kesällä hakenu muistaakseni mihinkään, ett mietin ett mitäs minä sitten seuraavana syksynä teen ja selasin valintaopasta (Sä ett halunnu suomen kieltä jatkaa?)..niin sen mä tiesin, ett suomen kieltä mä en halua jatkaa, ett kasvatustieteistä mä pidin mutta en niin paljon siinä vaiheessa, että oisin aattelu pääaineena opiskella ja sitten mä rupesin vaan yliopiston valintaopasta selaamaan periaatteella otin kaikki semmoset pois että mitä en ainakaan niin muuta ei jääny kun yhteiskuntapolitiikka, ei siksi että olisin niin kovasti halunnut vaan siksi, että se oli ainut mitä olisin voinut ajatella opiskelevansa (Järkevää itselle? No sä et yrityshallintoo enää??) ..niin mä kaks kertaa siis hain, mutta en päässy sinne kummallakaan kerralla sitt sinne ja..."

Haastatteluissa kuvastui päättämättömyyden ja tietämättömyyden tunne tulevaisuudesta, koulutuksesta, työstä. Opiskeltaviksi valitut aineet eivät tähänneet välttämättä johonkin tiettyyn virkaan tai työhön. Haastateltavista suurin osa ei edes ollut tietoinen siitä, mitä haluaa lukea, tai mitä opiskeltava aine todella sisältää. Yllätyksiltä opinnoissaan ei välttyne kukaan akateeminen opiskelija. Aineita saatetaan aloittaa sattumanvaraisesti, ja niiden opiskelu keskeytetään mm. kiinnostuksen lakkaamisen vuoksi tai jopa luennoitsijoitten persoonan takia. Useat ovat vaihtaneet pääainettaankin moneen kertaan.

Seuraavassa esimerkkejä ainevalintojen muovautumisesta sekä niiden laajuudesta. Haastateltava C:n sanoin opiskelluista aineista:

" Mä tulin -86 lukeen sosiologiaa. Mä hain lukeen kehityspsykologiaa, mutt mä en päässy sinne ja mä tulin varasijalla silleen sosiologian puolelle. Mä olin siellä vuoden ja sitten mä vaihdoin sisäisesti lukemaan kehityspsykologiaa. (Oliko sulla sosiologia sitten sivuaineena?) Joo, mä tein siitä appron

ja mä tein myöhemmin sitten vielä cumun sosiologiasta. Lavi kehityspsykologiasta... ja approt tilastotieteestä, taidekasvatuksesta, kasvatustiede ja sitten on yhteiskuntapolitiikka. "

Haastateltava L puolestaan opiskeli seuraavat aineet:

" No mulla oli siinä tutkinnossa, siinähan oli niinkun pääaineena oli yhteiskuntapolitiikka ja sitten mä oon psykasta tehny cumun ja sosiologiasta appron, ja sitten kasvatustieteen appron ja sitten oli vielä gerontologian, se nyt jäi siitä tutkinnosta vajaaksi enkä mä oo saanu sitä niinkun vieläkään tehtyä,.. "

Haastateltava M kertoi kirjallisessa vastauksessaan valinneensa pää- ja sivuaineet niin, että saisi mahdollisimman laajan kokonaisuuden "(ykp + filosofia, sosiologia, valtio-oppi, ympäristönsuojelu) "

Muut haastateltavat kertoivat laajasti ainevalinnoistaan. Haastateltavilla oli paljon erilaisia opintokokonaisuuksia, joiden opintoviikkoja oli jokaisella enemmän kuin juuri valmistumiseen vaadittu määrä.

4.1.3. Laman romahduttamat työtilaisuudet

Kaikki haastateltavat toivat jossakin kertomuksensa vaiheessa esille opiskelua aloitettaessa julkisuudessa vallinneen yleisen mielipiteen. Kyse on yhteiskunnan sanattomasta lupauksesta, systeemissä valinneesta konsensuksesta, akateemisten työpaikkojen jatkuvuudesta. 1980-luvulla akateemisesti koulutetut saivat jopa, lainaten erästä haastateltavaa, "valita useista työpaikoista". Vallitsi yleinen käsitys, että akateemisesti koulutetuilla palkkaus oli korkeampi kuin keskiasteen koulutuksen saaneilla. Etänemismahdollisuudet olivat hyvät ja akateemisista työttömistä ei pidetty melua, ei ennen kuin 1990-luvun vaihteessa, jolloin massatyöttömyys syntyi. Akateemisia työttömiä oli toki ollut aiemminkin, lähinnä kitkatyöttömyyden eli töihin sijoittumisen osalta. (Jyri Manninen, 193.)

Kuvitelmat niin sanotuista "paremmista töistä" ja "paremmilla palkoilla työskentelevistä" olivat yleisiä käsityksiä yliopistoon tultaessa. Voitaneen puhua ajan hengestä. Suomessa nousukauden aikana talouden kasvu ja pyrkimys pysyä kehityksessä mukana synnyttivät vaatimuksia koulutus- ja osaamistason nostamiseksi. Teknologian tuomat haasteet siirtyivät työnantajien kautta koskemaan myös työvoimaa. Haastateltavien pettymysentunteet olivat vahvoja koskien juuri valmistumisen ajankohtaa. Haastateltavista osa jopa toivoi, että olisi valmistunut jo 1980-luvulla, jolloin osa opiskelijoista siirtyi työelämään jo ennen varsinaista valmistumistaan. Haastateltava F kuvasi aiempaa käsitystä yliopisto-opiskelusta seuraavasti:

"(Ja silloin kun sä aloitit opiskelun saatto ollakin näin?)

Niin, joo kyllä varmasti silloin –86 meillä oli semmonen tutori, noo Päivi, no en muista sukunimeä. Mutta hänen miehensä oli kuitenkin niinku imastu kesken opintojen jo työelämään. Ja se kanssa musta, kun se meille niin hirveesti puheli sitten, että te ootte valinnu just oikeen alan, että täältä kyllä löytyy vaikka mitä hauskaa, että katselkaa ympärillenne ja nauttikaa. Että kyllä on niinkun takuvarma työpaikka just ja näin pois päin. Niin sitten alettiin vasta, että just kun mä rupesin tekeen mun gradua, niin rupes tuleen näitä kauhukuvia, että kun ei tahtonu kesätöitä enää moni saada, että herrajumala, että mihinkä tässä ollaan menossa, kun ei kukaan enää huoli enää mihinkään, että joko oli ylikoulutettu tai alikoulutettu tai mitä hyvänsä, mutta ei niinku sitten alko, niinku, miettiä että tuliko sittenkin valittua väärin... mutta en mä tiijä, sitten toisaalta, että kaikkiahan se nyt koskee, että, ja on koskenut ja koskee yhä. että ei se oo jonkun alan, että ekonomistitkin tippu sitten tuolta ja kaikki samalla tavalla ihan lääkäreitä myöten että..."

Ylikoulutuksen pelko työmarkkinoille sijoittumisessa löytyi yllättävän monelta, sen sijaan alikoulutus keskustelun aiheena tyrehtyi yleensä haastateltavien kuvauksiin jatkuvan opiskelun välttämättömyydestä. Edellisessä katkelmassa lopussa nousi esille oman koulutuksen arvostuksen laskeminen. Arvostusten laskeminen liittyy työttömyyteen. Akateeminen koulutus ei enää ole varma tae työpaikasta. Työttömyys on näin ollen akateemiselle leimaavampaa kuin muille työttömille, sillä aiemmin ei edes puhuttu akateemisista työttömistä. Asetelma on tavallaan aivan uusi.

Haastateltava H kuvaa asenteiden muutosta työttömyyden käsittämisen suhteen seuraavasti:

"(... Leimaako työttömyys ihmistä?) Se voi olla, että se leimaa mun mielessäni, koska kuitenkin sitkeässä on ollut tää ajattelu, että jos haluaa töitä niin myös saa töitä siis sanotaanko, että se on vuotena tai kahtena murentunut, mutt siihen asti sanotaanko vielä kun meillä oli sanotaanko nyt 200 000 – 300 000 työtöntä, niin vielä ihmiset ajatteli ja sano näin, että jos vaan töitä haluaa tehdä niin töitä riittää. Tänä päivänä se on murentunut..."

Kaikki haastateltavat painottivat asenteiden muuttuneen samalla kun ympäröivä yhteiskuntakin muuntui. Emme elä samanlaisessa taloudellisessa ja poliittisessa ympäristössä kuin 1980-luvulla. Haastateltavat kuvasivat nykyaikaa mm. hyvinvointiyhteiskunnan kasvun pysähtymisenä ja sen avustussysteemin purkamisena. Taloudellisen tilanteen epävakaus, valtion velkaantuminen, pankkikriisin jälkimaini git ja Euroopan rahayhteisöön pyrkiminen loivat turvattomuuden tunnetta tulevaisuudesta. Lisäksi kansainvälistyminen, asioiden globaalisuuden tajuaminen mm. luonnon suojelun osalta ja kehityksen tuomat uudenlaiset uhkat, esimerkiksi ydinsaasteet, kasvattavat myös turvattomuuden oloa. Haastateltavat kuitenkin katsoivat, etteivät kyseiset asiat suuremalla parane.

4.1.4. Opintolainan merkitys

Tärkeä elementti tutkimuksessa on opiskelijoiden toimeentulon tukeminen eli opiskelijoiden lainanotto- ja opintotukijärjestelmän muuntuminen opiskelun ja valmistumisen välisenä ajanjaksona. Opintotukijärjestelmä on kokoajan muutoksen tilassa. 1980-luvulla opintotuki oli niin pieni, ettei

sillä tullut toimeen, ellei saanut rahoitusta opintoihin muualta. 1990-luvulla opintotukea korotettiin, kun taas lainojen korkoprosentti muuntui samalla suuremmaksi. Lainat muuttuivat luonteeltaan automaattisesta pahasta automaattiseksi riskiksi. 1980-luvulla lainojen ottamiseen kannusti yleinen tietoisuus korkeamman koulutuksen mukanaan tuomasta korkeammasta virasta, josta saatavilla tuloilla lainojen takaisinmaksu ei olisi ongelma. 1990-luvulla oltiin jo tietoisia työttömyydestä. Massatyöttömyyden ulottuminen akateemisiin ja suurehkojen opinto-lainat ovat saattaneet haastateltavani taloudelliseen ahdinkoon. Ahdingossaan heidän kertomuksensa kuvastavat pettymystä. "Jos olisin valmistunut 10-vuotta aiemmin, olisi tilanteeni ollut toinen". "Entä jos" maailman avulla haastateltavat toivat esille pettymystään. Haastateltavat uskoivat, että heillä olleet ennakkokäsitykset yliopisto-opiskelusta ja sen jälkeisestä töihin sijoittumisesta olisivat toteutuneet 1980-luvulla.

Koulutusta pohdittaessa selvisi myös se, että kaikki olivat aloittaessaan omat opintonsa ottaneet opintolainaa ja vasta yksi haastateltavista oli pystynyt maksamaan sen pois. 1980-luvulla oli vallinnut kaikkien haastateltavien mielestä ajattelutapa, että on järjetöntä olla ottamatta halpaa lainaa. Toisaalta osa oli todella tarvinnut lainan elämiseen, sillä tuolloin opintotuki oli pieni. Mikäli vanhemmat eivät rahoittaneet opintoja, oli opintolaina välttämätön. Lainan määrä vaihteli noin 30.000 – 100.000 markan välillä. Vaihtelua aiheuttivat opintojen kesto ja mahdolliset tulot väli vuosina tai opintojen välillä. Takaisin maksettava laina tuntui huolettavan kaikkia, joilla sitä vielä oli – etenkin niitä haastateltavia, joilla ei haastatteluhetkellä ollut työtä. Kaikki vaikuttivat kuitenkin realistisilta; lainan ottajat tiesivät kaikki, että se on myös maksettava opiskelujen päätyttyä. Lainanoton aikaan massatyöttömyys ei vain ollut niin konkreettinen asia kuin haastatteluhetkellä. Lainanottohetkellä olivat kaikki olleet vakuuttuneita siitä, että myöhemmin työssä ollessaan pystyvät maksamaan lainan helposti takaisin. Työttömyys oli siis sotkenut suunnitelmia ja pahasti.

Haastateltavan D ilmoitti alkavansa lainan lyhennyksen keväällä 1995. Hänellä lainaa oli kuudelta vuodelta kertynyt lähes 80 000 markkaa. Kun haastateltavalta D kysyi oliko opiskelun aikana vallinnut sellainen yleinen ajattelutapa, että lainan ottamatta jättäminen on järjetöntä, hän esitti seuraavaa:

"Joo tota, en mä ainakaan niinkun, että se olis ollu ainuu vaihtoehto, että ois saanu kotoo sitten rahaa siihen mutta kylä mä niinkun, että se oli jotenkin mukavampi ottaa se laina kun sen ties kumminkin että niinkun joskus ku valmistuu, ja vaikka olis sillä lailla käynyt ettei olis valmistunutkaan, niin silloin oli sellanen kuva että töitä oli tarjolla, että ajatteli, että kyllä sen pois pystyy maksamaan, että ei se niinku siinä vaiheessa painanu yhtään tai ollu taakkana. Ei se oli mielummin just sellanen, että en mä muista silleen, että ois todella jotakin harvoja, jotka ei ottanu ja jotkut otti silleenkin ettei ottanu ihan täyttä määrää mut nekin oli sellasia että asu kotona tai jotain vastaavaa (Että oli kustannuksista pois?) niin ja se oli kyllä silloin että ei mullakaan käyny ees mielessä että ei ois ottanu että kyllä se oli oikeestaan ihan itsestään selvyyttä, ja sillä pärjäs silloin ihan sillä tavalla että opintoraha ja

opintolaina ja tietysti sitten sai kotoa aina silleen, kun kävi niin aina alkuvuokot sai syödä aina kaikkee kotona laitettua, se että, mutta silloin tuo eka vuosikin oli silleen, että ei tullut käytyä kotona kovin usein kun oli niin hirvee matka mutta että aina kun kävi niin oli joku harrastukseen liittyvä suunnilleen, että muuten olis ollu menossa..."

Laina oli 1980-luvun puolella välttämättömyys varattomille opiskelijoille ja niille, joiden opiskelua eivät vanhemmat eivätkä he itse työtä tekemällä pystyneet rahoittamaan. Opintotukiosuus oli pienempi kuin nykyään. Toisaalta useat opiskelijat työskentelivät kesäisin ja säästivät palkat opiskeluaikalle. Kaikki haastateltavat olivat kuitenkin ottaneet lainaa opiskelun aikana, vaikka olisivatkin säästäneet kesäansionsa opiskeluaikaa varten. Eräs heistä oli kyennyt jo maksamaan lainan pois varallisuutensa parannuttua perinnön takia, mutta loput haastateltavista odottelivat lainojen takaisinmaksun alkua. Laina koettiin myös taakaksi, sillä se rajoitti normaalin elämän aloittamista kuten perheen perustamista tai uusien lainojen ottoa esim. asunnon ostoa varten. Mainittiinpa opintolaina pakotteena palkalliseen työhön, vaikka muussa tapauksessa haastateltava saattaisi suuntautua vapaaehtoistyöhön oman alan työn ollessa vähissä.

Haastateltava A:

"..yhteiskuntapolitiikka ei automaattisesti anna valmiuksia lähteä yrittäjyyteen. Taloudelliseen tulokselliseen toimintaan. sillä sehän on ollut juuri julkinen sektori, mihin me ollaan sijoitettu aikasemmin. Opintolaina vaikuttaa koska on niin suuri, ettei voi lähteä elämään tämän vapaaehtoisen sektorin kautta, siis että tavallaan niinku unohtas nää työmarkkinat ja lähtis toimimaan vapaaehtoisesti. Se olis hirveen mielekästäkin, mutta kun on pakko jostakin kuitenkin löytää työ, jotta sais lainat pois. Ja jos taas tekee 8 tuntista työpäivää ei sillä lailla enää jää kauheesti aikaa vapaaehtoisella sektorilla työskentelyyn."

Laina oli suuri kimmoke palkkatyön tavoittelemiseksi. Palkkatyö on akateemiselle vastavalmistuneelle tärkeää, jotta voi maksaa lainan takaisin ja säilyttää kasvonsa. Työttömyys elämäntilanteena on näin ollen erittäin painostava. Kukaan haastateltavista, joilla lainaa vielä oli, ei ollut alkanut maksaa sitä vielä takaisin. Kaikki kuitenkin myönsivät lainan erääntymishetken luovan paineita takaisinmaksukyvyn saavuttamiselle sekä samalla myös tulevaisuuden suunnittelemiselle. Suurehkojen opintolainataakkojen alla ei kahden ihmisen normaalin elämän katsottu olevan mahdollista vuosiin, vaikka molemmille löytyisi töitä.

4.1.5. Muodollisen pätevyyden merkitys

Akateeminen koulutus oli osalle haastateltavista hämmentävää, sillä työmarkkinoille siirryttäessä akateeminen koulutus ei kohdistu johonkin tiettyyn ammattiin vaan kyseessä on muodollinen pätevyys haettaessa työpaikkaa. Tällöin tärkeiksi tekijöiksi nousevat aiemmat työpaikat ja työkokemus. Haastateltavien mielestä työnantajat näkivät aiemman työkokemuksen tärkeämpänä kuin mitä pääaineen.

Työnantajista puhuttaessa tärkeänä pidettiin myös kolmijakoa valtio, kunnat ja yksityiset. Yhteiskuntatieteilijöiden on helpompi hakeutua valtion ja kuntien virkoihin koulutuksensa perusteella, kun taas yksityiselle puolelle ei välttämättä riitä muodollinen pätevyys. Tämänhetkisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa haastateltavat katsoivatkin, että pelkällä muodollisella pätevyydellä ei pääse enää julkisen puolen virkoihin, varsinkin kun osa niistä on supistusten ja lakkautusuhan alaisena. Harva edes toi esille vaihtoehtoa ryhtyä yrittäjäksi, lieneekö ajatus kaukana yhteiskuntatieteilijöiden ajatusmaailmasta vai onko kyseessä tiedon puute. Seuraavassa katkelma haastateltavan B pohdintaa sijoittumisesta työmarkkinoille:

"Mun alalla työmahdollisuudet...yksityisyritteliäisyys: Kai sitä periaatteessa mahdollisuuksia on melkein missä tahansa, mutt en ainakaan tiedä ett kukaan ois ruvennu...ett tota kun ajattelee alaa, niin aika hankalalta tuntuu ett mitä se vois olla kun ajattelee aikaakin, lama.... No tietysti sitä kauttahan sitä on miettiny, ett kun mä oon tota musiikkiterapiaa lukenu niin sehän menee niinku hyvin paljon sinne puolelle, niitähän musiikkiterapeutin virkoja oo ku ihan muutama eikä niitä taatusti perusteta lisää....(Kerrotko missä he työskentelevät?) No ne voi olla kuntien palveluksessa tai ne voi olla jonkun tietyn laitoksen oma musiikkiterapeutti, jolla on tunteja siellä sun täällä, että teet niinkun, ett tavallaan niinkun semmonen keikkailija, ett ne on sitä hirveen paljon. Ja sitt osa on niinkun perustanu ihan yrityksen, jolta niinku kunnat ostavat palveluja...(Onko tää pitkäaikainen juttu?) ...No onhan sitä nyt Suomessa jo ollu, mutta se kyllä edelleenkin on semmonen uus alue, mikä kehittyy koko ajan ja mistä ei niinku suomenkielistä kirjallisuutta oo juuri lainkaan, ett ihan vasta nyt on tehty ensimmäisiä, ett se on semmonen mikä on mua jo kiinnostanut pitkään ... Mutt siinäkin on se hankaluus ett sun täytyy olla aika hyvä, jotta sää pääset tekeen töitä, sillä niitäkään ei silleen nyt paikkoja oo erityisesti ... Ja kokemustakaan ei saa kun ei saa ees pieniä työpätkiä.... "

Haastateltava H puolestaan kertoi työpaikan osalta seuraavaa:

"(Tiedätkö minne hakea töihin, mistä hakee töitä? Onko vaikee lähteen hakeen minnekään?) Ei päinvastoin, no mä näen että mulle on nyt sika huono homma antaa opettajan hommaa ja siihen mä aion hakee auskultoimaan jatkossa, ett mä oon kerran hakenu, mutta en päässy vielä, kun siihen tarvitaan opettaja kokemusta niin paljon että osaisi mennä harjoittelemaan opettamista, jotta osaisi opettaa. Ihmeellistä sinänsä, ja, ja, elikkä ne on aika vahva osa-alue, ja toinen minkä mä nään on just tää sosiaalityö, että jos mä vielä pääsen siihen joskus pätevöitymään plus sitten vielä nää kaikki muut mitä yhteiskuntatieteilijät perinteisesti nämä erilaiset vetäjät ett missäkin toiminnassa että Kelankin paikkoja on ja valtion ja .... Ett missä on vaan kelpoisuusehtona tämä ylempi korkeekoulututkinto selvästi säädetty. Tosi hyvänä mä nää silleen nään että niinkun muihin verrattuna, ett jos joku on maalari niin se on vaan maalari sitten. "

Osa haastateltavista suhtautui muodolliseen pätevyYTEEN pettäneesti, jopa negatiivisesti, kokien sen riittämättömänä tekijänä työmarkkinoille sijoituttaessa. Haastatteluista selvisi, etteivät kaikki olleet vielä hahmottaneet minne kaikkialle koulutuksellaan voivat hakea töihin. Osa taas koki muodollisen pätevyYDEN positiivisesti, sillä se mahdollisti laajan kentän erilaisia työpaikkamahdollisuuksia. Haastateltavat valittivat nykyajan monimutkaisia töiden ja virkojen nimikkeitä, jotka eivät kerro työstä tai sen vaatimuksista mitään. Muodollinen pätevyys antaa mahdollisuuden yrittää erilaisiin itseään kiinnostaviin työpaikkoihin, jos ei vain säikähdä työpaikan tai viran nimikettä.

Haastateltavista mm. D ilmoitti oman ammattinimikkeensä vaihtelevan yksityisellä puolella melkein jokaisen työsuhteen mukaan.

4.1.6. Ennakkokäsitysten murtuminen – pettymys

Haastateltavien ennakkokäsitykset yliopisto-opiskelusta perustuvat yhteiskunnassamme 1980-luvulla vallinneisiin käsityksiin. Akateemisen koulutuksen arvostus yhteiskunnassa oli opiskelun aloittamisvaiheessa suuri. Kuitenkaan suurin osa haastateltavista ei yliopistoon tullessaan tiennyt minkälaista työtä tekisi valmistuttuaan. Tämä ongelma tuntuu vaivanneen osaa haastateltavista läpi opiskeluajan ja osittain valmistumisen jälkeenkin. Yliopisto ei anna selkeää ammattia, johonka voisi suuntautua, vaan sen sijaan se tarjoaa muodollisen pätevyuden. Tätä jotkut haastateltavista pitivät erittäin huonona asiana. Heillä oli vaikeuksia etsiä töitä, kun eivät tienneet mistä kaikkialta voisi kysyä. Suurin osa kuitenkin piti akateemista vapautta vain positiivisena, sillä saivat hakeutua siihen suuntaan mikä kiinnosti. Lisäksi muodollinen pätevyys oli vähemmän rajoittava tekijä; mielikuvitusta käyttäen löytyi useita erilaisia työpaikkavaihtoehtoja.

Haastateltava M ei ollut tyytyväinen yliopistoon. Hän oli pettynyt tiedeyhteisöön, koska kyseessä on hänen mielestään vain korkeamman koulutuksen ammattikoulu uraputkiajattelumalleinen. Pettymyksen kokemuksen olivat kaikki haastateltavat jossakin määrin jakaneet. Syntyi mm. keskustelua siitä, kuinka ihmiset, jotka eivät tiedä mitä yliopisto-opiskelu todella on, yliarvostavat sitä. Joissakin tilanteissa taas sitä aliarvostetaan, kun katsotaan ettei akateemisesti koulutettu osaa käytännön taitoja. Tämä pätee akateemiseen koulutukseen, mutta usein akateemisesti koulutetulla on kuitenkin aiemmista työpaikoista tартunutta käytännön taitoa. Jotkut olivat myös pettyneitä myös mm. aineiden sisältöön tai luennoitsijoihin.

Haastateltavat korostivat jo opiskeluaikana tehtyjen valintojen merkitystä. Työelämään sijoittuminen riippuu suurelta osalta siitä, mitä kaikkia eri työpaikkojen edellyttämiä ominaisuuksia ja taitoja asianomaisella on ja miten hän ne hallitsee. Aiemmin 1980-luvulla työpaikkoja ollessa tarjolla jo opiskeluaikana, työmarkkinoille sijoittumiseen liittyen oli korostunut ennakkokäsitys, jonka mukaan valmistumisen jälkeen etsitään mieleinen työpaikka. Tämä voi viedä hiukan aikaa, ja saattaa joutua aloittamaan jostakin muusta työstä kuin mihin pyrkii, mutta että yksilön on mahdollista lopulta päästä tavoitteeseensa. Nykypäivänä työmarkkinoille sijoittumisen tulisi haastateltavien mielestä alkaa jo yliopistoon tultaessa. Opiskelijoiden tulisi painottaa mielekkäiden opiskelukokonaisuuksien kokoamista ja opiskelun loppuaikoina alaa vastaavien töiden etsimistä esimerkkinä erilaiset harjoittelu- tai kesätyöpaikat.

Haastateltava C pahoitteli menneisyyttään kesätöiden osalta. Hän oli nimittäin valinnut seikkailumielen innoittamana alaa vastaamattomia töitä – esim. Islannissa kesä köysitehtaalla – vaikka vaihtoehtona olisi ollut alaa vastaavia töitä Suomessa. Tuolloin kun ei vielä näkynyt merkkejä tulevasta työttömyydestä. Jos hän olisi aavistanut tulevan, hän olisi valinnut toisin, sillä monet opiskelijaystävästä olivat hänen mukaansa lopulta sijoittuneet kesätyöpaikkojensa kautta työelämään. Harjoittelupaikat ikään kuin imaisivat harjoittelijat sisäänsä.

Haastateltavat myönsivät, että lopulta vastuu on kuitenkin nuorella aikuisella itsellään. Tavallaan osa haastateltavista piti itseään opiskelujen aloitusvaiheessa myös elämäkoulun aloittelijana, joka sortui uskomaan tuolloisia vallalla olevia ajattelumalleja käyttämättä itse omia aivojaan. Nyt valmistumisen jälkeen he painottivat työmarkkinoille sijoittumisen tärkeänä osana itsensä markkinointikykyä ja taitoa löytää eri työmahdollisuuksia. Miksi haastateltavat kokivat oman vastuunsa omasta urastaan niin negatiivisesti? Vastaus piilee osittain yhteiskunnassa valinneessa luottamuksessa aivan opiskelujen loppuvaiheisiin saakka. Haastateltavat eivät osanneet odottaa lamaa tulevaksi. Eikä heillä näin ollen ollut jo ennalta valmiiksi ajateltuja selviytymismalleja työttömyyden tilalle. Valmistumisen jälkeen on vaikea löytää avoimia työpaikkoja ja kilpailu työpaikoista on suorastaan raadollista. Joukosta erottuminen tuntui hankalalta. Haastateltavista osa oli sitä mieltä, etteivät he voisi kehua itseään työhönnottohaastattelussa. Se ei ole heidän mielestään sopivaa. Haastateltava K olikin ainoana haastateltavista sitä mieltä, että juuri akateemiset ovat surkeita itsensä markkinoijia. Hän kehotti nostamaan itsensä ikään kuin jalustalle. Ilman oman itsensä ja koulutuksensa arvotusta ei myöskään saa muilta arvotusta.

Kuinka sitten nämä henkilöt sijoittuvat työmarkkinoilla, kun heidän työpaikansaamisyriytöksensä ovat musertavan kielteisiä ja mahdollisesti itsetuntoa kolhiviakin? Kuinka eri työpaikkojen hakemisyriytökset lannistavat työnhakijaa? Tästä ei yleensä suoraan haastatteluissa keskusteltu. Ehkä aihe tuntui liian kivuliaalta. Kuten haastateltava A sanoi haastattelun lopuksi, että jonain toisena päivänä hän olisi voinut vastata eri tavalla, että hän oli ollut nyt suhteellisen optimistinen, eikä kokenut juuri sillä hetkellä tulevaisuutta ongelmana. Hän myös mainitsi, että on tilanteita, jolloin hän on huomattavasti pessimistisempi ja silloin hän on myös katkera. Ymmärsin pessimismin ja katkeruuden liittyvän juuri työnhakuun ja pettymykseen valmistumisen jälkeisestä elämäntilanteesta.

Pettymyksen tunteeseen kuuluu voimakkaana turvattomuuden tunne. Kaikki haastateltavat korostivat pettymystä nykyisiin työmarkkinoihin. Häätä toimeentulosta kuului tärkeänä osana pettymyksen syntyyn. Luottamus yhteiskuntaan oli jo kerran tuottanut pettymyksen, eikä haastateltavat halunneet jäädä yhteiskunnan tukien varaan. Työttömänä olevat haastateltavat kokivat toimeentulonsa olevan

vaakalaudalla. Monille oli myös kunniakysymys suoriutua tulevasta lainan takaisinmaksusta.

Pettymyksen ja turvattomuuden myötä kiinnostuin entistä enemmän haastateltavien elämänhallinnasta. He kaikki kuitenkin olivat selviytyjiä yllättävästä tilanteesta, joka järjestytti heidän ennakkokäsityksiään, tulevaisuuden toiveita ja suunnitelmia. Haastateltavista A kertoi ajasta, jolloin olisi varmaan jäänyt kotiin nyhjäämään, ellei olisi ollut avopuolisoa, joka toi olemisellaan jatkuvuuden elämään. Samoin mm. haastateltava C painotti perheen merkitystä, sillä ei voi vain jäädä surkuttelemaan itseään ja kohtaloaan, kun on vastuussa muidenkin kuin vain omasta elämästä. Paneudun tähän tarkemmin elämänhallinta kappaleessa.

4.1.7. Lisä- ja jatkokoulutus

Haastateltavista yksikään ei suhtautunut kielteisesti valmistumisensa jälkeen opiskeluun. Osa olikin yhä opiskelemassa. Yksi haastateltava jatkoi opiskelujaan tehden liseniaattityötä, kolme haastateltavaa suoritti uusia opintokokonaisuuksia täydentäen aiempia opintojaan.

Haastateltavat pitivät lisäkoulutusta tärkeänä ja aikoivat opiskella läpi elämän erilaisia asioita. Tilastotieteitä opiskellut ilmoitti jatkuvan itseopiskelun olevan välttämättömyys alalla pärjäämiseksi. Hän ei halunnut jäädä jälkeen kehityksestä vaan seurasi jatkuvasti kehitystä erilaisten julkaisujen kautta ja alan ammattilaisten yhteyksiä pitäen sekä eri messuille ja koulutustilaisuuksiin osallistuen. Haastateltava B taas kuvasi suhdettaan opiskeluun seuraavasti:

"Jatko-opiskelut eivät ole vain työn korvike, vaan kyse on myös muusta. Kiinnostuminen on tärkeää ... siis tutkimuksesta kiinnostuminen on tärkeää, hirveen tärkeä asia on myös se että on jotain mitä tekee, en mä voi sitä vähätelläkään. Mutta jos ois paljon vastaan jatko-opiskelua niin ei tietenkään silloin varmaan missään nimessä valitsisikaan tätä..."

Monet haastateltavista pitivät koulutusta vartenotettavana vaihtoehtona työttömyydelle ja olivatkin jo katsastelleet eri mahdollisuuksia opiskelun jatkamiseksi, mikäli työttömyys ei hellittäisi. Opiskelu ja opiskelijana olo miellehtiin positiivisemmaksi ja hyväksytyimmäksi kuin työttömyys.

4.2. TYÖTTÖMYYS JA SEN KOKEMINEN

Työttömyysteemasta olen nostanut seuraavassa esille haastateltavien erilaisia työttömyyden kokemuksia työnhaun alaa vastaamattoman työn sekä työn merkityksen osalta. Lisäksi kartoitan sukupuolen merkitystä akateemisen opiskelun ja työttömyyden sekä työmarkkinoille sijoittumisen

osalta.

4.2.1. Työttömyyden kokemukset

Työttömyyskokemuksia ei voi ottaa puheeksi ilman vertailukohtaa, työtä. Jokainen haastateltava otti myös kantaa työhön, toiveisiin työstä ja sen tarpeellisuuteen. Toisaalta haastateltavista esimerkiksi M moitti työttömyyden nostamista erilleen yksilön elämästä. Lisäksi hän oli sen leimaavaa vaikutusta vastaan:

" Työttömyyttä voi tietenkin pitää jonkinlaisena epäonnistumisena, muttei tällaisissa yhteiskunnallisissa oloissa kuin meillä, vaan koko sen enemmän kollektiivisena epäonnistumisena. Sinällään toivoisin asennoitumista koko työhön muuttuvan eli ei nähtäisi työn kautta koko elämää."

Työttömyyden kokeminen leimaavana tai työttömyydellä ihmisten leimaaminen nousi esille kaikissa haastatteluissa. Kaikki haastateltavat näkivät työttömyyden yhä leimaavana, etenkin työhönottotilanteissa.

Haastateltava H:

"... mutta kyllä mulle muun mielessäni, jos mä olisin niinkun työnantaja ja mulle tulis joku joka on ollu työttömänä niin kyllä mä niinkun kysyisin, että hei mitenkä sä nyt oot ollu työttömänä ja mitenkä se on aikansa viettäny ... Ett onko vaan ollu että mitäpä tässä nyt..."

Työttömyyden kokemisen tunteet olivat ristiriitaista. Ne haastateltavat, jotka eivät olleet sitä konkreettisesti kokeneet, tunsivat työttömyyden taloudelliseksi uhkaksi ja epäonnistumisen merkiksi. Haastateltavat pyrkivät pois kaikin tavoin työttömän leiman alta. Työttömänä olleet kertoilivat tekemisistään ikään kuin työttömyys olisi elämässä sivuseikka. He painottivat opiskelua tai kotitöitä, eivätkä olleet mielestään työttömiä sanan varsinaisessa merkityksessä. Kun keskustelimme heidän työttömyydestään, he painottivat kuinka ajattelutapoihin ja käsityksiin on syntynyt muutos. Työttömyyden kokemus ei ole epätavallinen nykyajan yhteiskunnassa. Pitkäaikaistyöttömyys sen sijaan nähtiin enemmän leimaavana. Vaikuttiko tähän mielipiteensä se tekijä, että kukaan haastateltavista ei mieltänyt olevansa pitkään työttömänä, jos vaikka juuri haastattelu hetkellä olikin työtön.

Työttömyyskokemusta kuvattiin esimerkiksi lannistavana kokemuksena, vajoamisena maanis-depressiiviseen tilaan, epäonnistumisena, turvattomuuden tunteena, ongelmana joka tuli voittaa. Lyhyt työttömyyskokemus koettiin vähemmän leimaavaksi, kuin jos olisi kyseessä ollut vuosien yhtäjaksoinen työttömyyskausi. Monille opintojen loppuvaiheet olivat olleet vaikeaa aikaa tutkielmien ja viimeisten tenttien suorittamis-paineiden alla. Työttömyys valmistumisen jälkeen ei antanut aikaa palautua, vaan asetti haastateltavan uudelleen paineiden alle. Jotkut kertoivat ottaneensa

työttömyyden ajan vapauden kokemuksena, mutta myönsivät myös kokeneensa valtavaa suorittamisen painetta etsiessään työtä. Työnhakemisen tuntemuksia selventää seuraava haastateltava B:n vastaus:

"Niin, jonkunlainen turvattomuus tulee kun ei oo mitään tiettyä ammattia, itestä on kiinni hirveen paljon. Mulle on kyllä, on ollu kauheen raskas vaihe tää että on niinku tutkinto valmis ja sitten pitäis saada se työ mikä on vaikeeta etenkin nytte. Ja sittenkin kun siinä on vielä lisänä se ettei oo ite ihan kauheen selvillä ett mihin niinku vois hakea ja ees mihin haluis hakea... "

Kaksi haastateltavaa suhtautui työttömyyteen selvästikin haasteena. Toinen heistä oli määräaikaisessa työsuhteessa ja kuvaili tulevaisuuden tuomaa epätietoisuutta siitä, mitä työsuhteen jälkeen seuraa. Hän pyrki kääntämään tuon epätietoisuuden voimavarakseen. Hän epäili, että jos hänellä olisi ollut vakituinen työpaikka, hän ei olisi niin ahkerasti etsinyt aina vain parempaa työpaikkaa kuin nyt, työttömyyden paineen alla. Toinen haastateltava taas kuvaili keskittyneensä lähinnä hoitamaan lastaan kotona, kunnes sattui saamaan työpaikan. Yllättäen tämä työpaikka peruttiin ja pettymyksen takia hän päätti lujasti hankkia itselleen minkä tahansa työn, koska oli jo niin henkisesti kuin käytännössäkin valmistautunut työskentelyn aloittamiseen.

Palkaton työ nousi esille naisten kertomuksissa, sillä useat haastateltavista, osallistuivat paraikaa palkattomaan työhön mm. vanhempien sukulaisten, vanhempiensa tai lastensa hoitoon. Hoivatyö oli "tekemistä" joka vei pohjan työttömyyden aiheuttaman epäonnistumisen tunteelta.

Seuraavassa katkelmat työttömyyden erilaisista kokemisista. Haastateltava I on yksin asuva nuori nainen, jolla oli haastattelutilanteessa takanaan puolen vuoden työttömyys opiskelujen jälkeen. Hän kuvaa työttömyyttä selvästikin helpottuneena nykyisestä tilanteesta. Vaikka hänen työsuhte oli määräaikainen, sitä oli jo kerran jatkettu:

"(Kuinka sä koit sen työttömyyden silloin ku oli puolen vuoden ajan...?) No mulle se oli hirveen vaikeeta aikaa, elikkä mulle se työttömyys oli kyllä ihan kauhistus. Jaa, etenkin sen takii, kun ei tienny, että kuinka kauan tulee olemaan työttömänä, eli jos ois tienny että on vaan puoli vuotta työttömänä ja sitt pääsee jonnekin työhön niin ois voinu ottaa.. (loman sijasta varmaan??) ..niin... mutta kun ei tienny niin ajatteli, että jos tässä onkin vuoden tai kaks vuotta työttömänä. Ett se oli kyllä, ...kyllä silleen aika vaikeeta aikaa ja toivo vaan koko ajan ett voiku pääsis töihin. (Eli se oli jotenkin stressaavaa aikaa?) ...Mmmmmmm."

Huomattavaa on, kuinka erilaisissa elämäntilanteissa työttömyys kuvattiin haastatteluissa joko kielteisinä tai myönteisinä asioina. Haastateltava H on yksinhuoltajaäiti, jonka poika oli haastattelutilanteessa n. 10 kuukauden ikäinen. Hän suhtautui työttömyyksiinsa vastakkaisella tavalla kuin haastateltava I: Seuraavassa katkelma hänen kertomastaan työttömyyden kokemisesta.

"(Miten kauan olet ollut kortistossa?) Ehkä lokakuusta syyskuuhun eli 11 kuukautta. (No miten sä sen ajan koit? Millaista on olla akateemisesti työtön?) No, ehkä semmonen ironisen huvittunut,

semmonen että tässä sitä nyt ollaan että toisaalta siinä oli kahta kantaa; ensinnäkin se, että nää miten puhuttiin että kun on tarpeeksi hyvin koulutettu niin on töitä ettei ikinä oo työttömänä ja näin ja näin ja nyt on vaan tää yks, ja toisaalta, se oli sitten niinkun sitä kautta, että vaikka oli niinkun työtön, niin että on mun opinnoista ollu se hyvä puoli, ett en mä nyt tiijä onko se ollu opinnoista vai jostain muusta omasta käsityskyvystä, että osaa käyttää systeemiä riittävän hyvin hyväkseen, että mulle juoksee työttömyyspäiväraha ja kodinhoidontuki ja mä siitä maksan omaa asuntoa koko ajan ja asun lapsen kanssa saunallisessa rivitalo kolmiossa, niin, niin että jos ajattelet näin että sen mä myönnän että en mä tuolla kapakoissa käy eikä mulla oo viimeset pintaliito vaatteet eikä mitään muutakaan mut mä elän omasta mielestäni, ja mun on hyvä olla ja se mulle riittää. Niin ett, ett siinä oli semmonen, että ei mun tarte mennä töihin, ett se tuli se myös se semmonen huvittuneisuus ja ironisuus sitä kautta... "

Oheisessa katkelmassa oli runsaasti ajatuksia. Haastateltava ensinnäkin toi esille kuinka hyvin työttömänä pärjäsi taloudellisesti eikä lapsen äitinä ollut puutetta elämän sisällöstä ainakaan tiettyyn pisteeseen saakka. Samalla haastateltava kuvaa itseään työttömänä, joka elää yhteiskunnan avustuksilla omasta valinnastaan. Hän tuo esille idean äitiyden tuomasta työttömyydestä vapautumisesta, sillä omaa lastaan hoitava ei ole työtön. On julkisesti oikeutettua olla työtön, jos on pieniä lapsia.

Perheen hoitaminen ja juuri lapset tuovat lisää jännitettä töiden etsimiselle ja töihin menemiselle. Toisaalta äidit haluavat pois kotoa neljän seinän sisältä. Pienten lasten kanssa yksin oleminen ei välttämättä tyydytä kaikkia aikuisen tarpeita. Osasyynä saattaa olla myös raha ja toimeentulo. Akateemisten työttömien kohdalla voidaan puhua myös opiskelun arvosta. Pitkään opiskeltuaan äidit haluavat päästä mukaan työelämään hyödyntämään opintojaan ja nauttimaan mahdollisista koulutuksen hedelmistä. Työttömyys ei suinkaan ole palkinto vuosien uurastuksesta ja vaikka lapset ovatkin ensisijalla elämässä, tietty terveellinen itsekkyyks nousi esiin mm. seuraavassa F:n haastattelussa.

"...toisaalta niin silt huomaa että kun on pieniä lapsia niin mä oon kuullu semmosiakin kommentteja ihan omilta joiltakin läheisiltä sukulaisilta, että mitä sä nyt lähet töihin, että sulla on pienet lapset että oo niitten kanssa olla kunnes ne lähtee kouluun, ja sitten kun mä koetan niille selittää, että en mä nyt ihan sitä varten käyn yliopistossa opiskelemaan viittä vuotta että mä oisin niinko jääny lapsia kotio hoitamaan ja siksi mulla alkaa ens keväänä opintolainan takaisin maksut... ja onhan siinä tällöisiä taloudellisia pötkkiä, jotka niinku potkii eteenpäin, mutta kyllä mun täytyy myöntää, että mä oon kunnianhimoisinkin sillai, että en mä haluu jäädä sinne kotiin vaan tiskirättiä heiluttaa ja olemaan semmonen akateeminen kotiäiti, tietysti jos joku haluaa niin halutkoon, hyvä on, mutta minä en halua... "

Haastateltava B kuvasi seuraavassa katkelmassa työttömyyden ensin hyväksyttynä asiana, mutta sen jälkeen työttömyyden kokemisen negatiivisia puolia:

"..Tuttavista tuli tärkeitä ja tekemisen kannalta on tärkeitä että on ihmisiä ympärillä... Se kuinka sopeutuu työttömyyteen riippuu tyypistä kiinni. En tiedä onko koulutuksesta sen kummemmin erottelamaan selviääkö vai ei työttömyyden kokemisesta ja kuinka kun en oo ajatellu, koska on semmosia tyyppejä joilla ei koskaan tule tilannetta ettei olis mitään tekemistä, mutta onhan totuus

että tietyt tyypit taas hakeutuu tietylle alalle, niinku ainakin jossain määrin... Raha on tärkeä, mutta myöskin se, että työstä vois saada itelleen jotakin, eli työllä on henkilökohtainen merkitys, että aika pitkälle niinkun työ on jotakin jolle perustaa oman elämänsä, vaikka ainakin jonkun tietyn osan siitä.... Kyllähän tietysti kun aattelee sitä ett ennen tämmönen korkeakoulututkinto takas että pääsee töihin ja hyviin työpaikkoihin ja niinku sehän voi hyvin olla ett myöskin monet niinku jossain määrin ajattelee niinku sillä lailla ja silloin työttömyys on varmasti tosi kova koettelemus kun tajuaa ett ei se todellakaan oo niin, ett ei se takaa mitään. Työttömyys on muuttunut kun on paljon työttömiä, kuka tahansa voi olla työtön ja käsitys on muuttunut .. ei leimaa otsassa kuten ennen... Työttömyys oli mun mielestä kauheen vaikee tilanne ja koko vuosi, ett oli semmonen kauhee pelko, on ollu ett mitä niinkun tapahtuu, ja semmonen niinku ett oli kauheeta epävarmuutta ja ett ei enää pysty suunnittelemaan kauheesti mitään, kun aina on oltava varuillaan töiden varalta... opiskeluaikana opiskelijat opetetaan suunnittelemaan kaikki elämässään opiskelua myöten ja ottamaan vastuun, mutta työttömänä tuli kerta kaikkiaan stoppi, ett ei halunnu suunnitella eikä pystynyt suunnittelemaan tulevaisuutta, ..ihan semmonen niinku jotenkin katkos.."

Kaikki haastateltavat kuvasivat työttömyyden kokemisen vaikeaksi. Tuttavien, läheisten ja yleensä ympäristön kontaktit olivat tärkeitä. Toimeentulokysymys oli haastateltavien ensimmäinen huolenaihe työttömyyden kohdatessa. Työttömyyskorvauksia eivät kaikki saaneet esimerkiksi työttömyyspäivärahaan huomioitavien puolison tulojen johdosta.

Haastateltava A vuorostaan kommentoi työttömyydestä seuraavaa:

"Työttömyys sinänsä ei oo niinku mitenkään mahoton, se johtuu siitä ett mun tuttava piiri ei oo niin ku sellanen ett missä niinku rahalla ois hirveesti, ett sä ett oo yhtään huonompi jos sulla ei niinku oookkaan rahaa... ei sun tarvii olla merkki vaatteissa jne. On niinku lupa olla köyhä. .. Ulkoisia paineita rahan hankkimiseen ei oo, mutta onhan mustakin ihan kiva saada uus pölynimuri kun vanhakin rupee hajoomaan... ett hyvin tän tyyppistä ja sitten se lainan hoito tulevaisuudessa ett 1 400 pitää kuussa maksaa pois nettopalkasta... Työttömyys,... on se myös toimeentulo ja turvallisuus kysymys ja tietysti onhan se kivaa kun on rahaa... "

Työttömyyteen liitettiin epäonnistumisen ja turvattomuuden tunne. Epäonnistumiseksi työttömyys katsottiin siksi, että nuori aikuinen ei ollut kyennyt löytämään korkeasta koulutuksestaan huolimatta työtä ja näin ollen paikkaansa yhteiskunnasta. Turvattomuus korostui taloudellisten paineiden, tulevaisuuden suunnittelemisen mahdottomuuden ja elämän uudelleen jäsentämisen yhteydessä. Työttömyyden ja turvattomuuden lisäksi haastateltavilla oli myös pelkoja tulevaisuudesta. Tulevaisuuden pelkoja oli mm. huoli työttömyyden kestosta ja siitä, miten pitkäaikaistyöttömyyden jälkeen saisi töitä. Suurin osa haastateltavista ei vielä haastattelu hetkellä joutunut lyhentämään opintolainaa, joten yksi tulevaisuuden pelko liittyi lainan takaisinmaksuun. Tulevaisuus ei kuitenkaan ollut täynnä vain pelkoja ja turvattomuuden tunteita. Tästä enemmän elämäntalouden hallintateemanyhteydessä.

4.2.2. Työnhaku

Perheellisyys vaikuttaa työnhakuun ainakin naisilla. Haastateltavista suurin osa oli naisia.

Haastateltavista viidellä oli lapsia ja näistä taas neljä oli naisia. Miehillä ei voida olettaa perheen olevan kynnyskysymys työpaikkaa hakiessa, mutta haastatelluille naisille sen sijaan perheen merkitys korostui mm. työhönottohaastatteluissa. Haastateltavista viidellä oli lapsia. Neljä heistä oli naisia. Mies (vain toisella miehistä on lapsia) ei maininnut lapsia työnhaun tai muun osalta. Hän puhui heistä vain selvittäessään perhesuhteita ja ajankäyttöään, sillä aikaa ei perheelle tuntunut tarpeeksi riittävän. Aihetta käsitellessä enemmän työttömyys ja sukupuoli otsakkeen alla.

Työnhaku tuntui kaikista haastateltavista ongelmalliselta. Haastateltava J toi vahvasti esille työmarkkinoille sijoittumisessa ongelman suuntautumisen vaikeudesta siinä vaiheessa kun hän oli työttömänä työnhakijana. sillä hänen täytyisi pystyä kuvailemaan itseään ja osaamistaan, jotta työ lopulta löytäisi yhteen tekijänsä kanssa. Nämä ongelmat eivät olleet näin korostuneet niillä haastateltavilla, jotka olivat alansa töitä tehneet jo ennen valmistumistaan. Heillä oli kuitenkin jotakin johon pyrkiä. Työpaikan hakemisessa alan kokemus on nykyisen massatyöttömyyden aikana välttämättömyys. Haastateltava J:n aiemmat työpaikat olivat olleet lyhyitä työsuhteita, lähinnä kesätyöpaikkoja: puutarhassa, nimismiehen kansliassa, puhelinyhtiössä kotipaikkakunnan läheisyydessä ja myöhemmin puhelinyhtiössä Jyväskylässä, tarjoilijana Rentukassa, Helsingissä Scan-autolla ja opetusministeriössä. Ne haastateltavista, jotka olivat päässeet jossakin vaiheessa käsiksi oman alansa määräaikaisiin työsuhteisiin tuntuivat pitävän silmällä juuri tuon tietyn alan työpaikkoja. Tällaisia olivat haastatteluhetkellä työttöminä olevilla työvoimatoimisto, sairaalan sosiaalityö ja yliopisto. Niillä haastateltavista, joilla oli parasta-aikaa määräaikainen työsuhte toivoivat sen jatkoa mm. Kelalla, yliopistossa, sosiaalitoimistossa ja kriminaalihuoltoyhdistyksessä. Kaksi haastateltavaa oli ennustunut haastatteluvaiheessa löytämään itselleen oman alan vakituisen työpaikan. Nämä haastateltavat olivat molemmat miehiä.

Työkokemuksen lisäksi työnhaussa katsottiin merkitykselliseksi oppimiansa taitojen ylläpitäminen työttömyyden aikana. Haastateltava B oli kokenut työttömyyttä noin vuoden ja kommentoi työnhakuun liittyen:

" Kouluttautuminen ja kurssittaminen ja taitojen ylläpitäminen, atk- ja kielikurssit tuntuu tärkeiltä että pysyy ajantasalla työnhaun suhteen, että pysyy kärryillä ja että voi hakea töitä työttömyyden jälkeen... että se onkin semmonen mikä pelottaa että jos on liian pitkään työttömänä, että jos on sitten semmonen tunne että ei enää pysty hakemaan.... "

Työtä haettaessa on työkokemuksen lisäksi tärkeää oma aktiivisuus. Suurin osa haastateltavista piti tärkeänä oman alan työn löytymistä. Koulutusta vastaamattoman työn tekeminen olisi lyhyen aikaa hyväksyttävää, mutta kaikki halusivat lopulta päästä hyödyntämään koulutustaan. Tämä aiheutti tietyn valikoinnin työnhaussa esimerkiksi työnantajien osalta. Joissakin tapauksissa työnhaku jätettiin

vain työvoimatoimiston tehtäväksi, toisissa taas kyseltiin aktiivisesti työnantajilta suoraan. Osa haki työtä koko ajan ollessaan määräaikaisessa työsuhteessa.

Esille nousi myös työnhakemisen taidon ylläpitämisen merkitys. Kuten haastateltava K sen esitti, itsensä markkinoimisen taitoa tulisi myös kokoajan harjoitella:

" Ja kyllä mä siltä aina tuikkaan pahuuttani joskus tota niin paperit jonnekin aina, mutt ne on enemmän semmosii että mä tiedän jo hakiessani että en mä niitä saa..(Ai testaat rajojasi?) ..joo ja siltä myöskin se että musta on joskus aina kiva käydä työhönotto haastatteluissa. (Eli sä ihan tykkäät siitä?) Joo, tykkään. (Eli sä käyt treenaamassa?) Joo ja siltä siin mielessä kun näkee että tota miten erilaisii ne on ja siin mielessä ja mä siltä joskus ain, no joo, että sitten on joskus näit tilanteita aina just tän tyyppisii, että mä sanon suoraan että sorri. en mä ota tätä paikkaa, ettei tuu sellasta tilannetta, että jotkut hyvät jää sitten ottamatta, että sillai kyllä mä tykkään niissä käydä. Tuleeko siinä jotain ittellekkin?) Joo mä saan siitä oikeestaan aika paljon, koska siinä näkee myöskin sen että tota varsinkin jos on silleen että on oikeen joku ammattilainen niin se on jännä, niinku mitenkä se tarkkailee kaikkee mahdollista ja siltä mä myös yritän laskea itte etukäteen sen että miten mä pukeudun, että mimmosii siellä on ja siltä mä yritän mahdollisimman paljon urkkii että onko siellä naisii vai miehii vastass vai ketä siellä nyt siltä on ja millast siltä haetaan."

Haastateltava B oli sitä mieltä, että työhönottohaastatteluissa pyörivät koko ajan samat ihmiset ja että "kaikki työpaikat perustuu siihen että oot ollu alalla tai firmassa ennen tai että tunnet jonkun, siis suhteilla". Hän itse ei ollut kerinnyt työhaastatteluissa käydä, vaan työttömyyden jälkeen hänelle tarjottiin töitä yliopiston suojista.

" (Pääsitkö suhteilla työhösi?) En joutunut taistelemaan, vaan proffa pyysi mua tänne... mutt kyllä mä silleen niinkun tunnen hänet ihan hyvin ja hänellä oli tiedossa etten ole töissä, hän niinkun ties mikä mun tilanne oli, mutt oikeestaan kun hän mua pyysi tähän hän sanoi, että vois rahoitusta yrittää hankkia tähän, että jos mä niinkun saisin työllistämistukea, mutt mä olin ollu vaan viis kuukautta työttömänä ja olis vaadittu vuos ja sitten kun vasta valmistukin niin sitä sai vain yksityiselle puolelle... että siltä kun mä en saanu sitä, niin se (professori) sano että katotaas nyt, että eiköhän tässä nyt jotakin järjesty ja se nyt osoittaa, että kyllä täältä rahaa niinku kuitenkin löytyy kun vaan joku haluaa järjestää sitä, että jos ne haluaa joku tyyppi ja asian niin kyllä ne pystyy puristamaan ne rahat ...."

Joissakin haastatteluissa työn hakeminen koettiin turhauttavaksi. Oletettiin, että aina kun joku paikka aukesi, siihen oli jo kaavailtu jotakuta paikan sisältä. Toisaalta haastateltava K kertoi suoraan soittavansa työnhakua "harrastaessaan" työpaikalle ja kysyvänsä valitsijoilta, joko jotakuta on jo paikkaan kaavailtu. Hän kertoi tällä välttävänsä turhaa työtä.

Haastateltavista suurin osa luotti työnhakemisessa työvoimatoimistoon. Kaikki haastateltavista tietävästi olivat (haastateltava M ei asiaa maininnut) olleet yhteydessä työvoimatoimistoon vapaiden työpaikkojen seuraamiseksi. Suurin osa oli myös ilmoittautunut jossakin vaiheessa työttömäksi työnhakijaksi, ainakin lyhyeksi aikaa. Työvoimatoimistoa pidettiin hyvänä väylänä töiden etsinnässä, varsinkin jos itse oli aktiivinen ja seurasi avoimena olevia paikkoja työvoimatoimistojen tiedoista.

Työvoimatoimistosta haastateltava H ohjattiin nopeaan tahtiin työpaikan hakuun. Hän ei ollut osannut odottaa niin tehokasta toimintaa. Sen sijaan haastateltava J moitti oman alueen työvoimatoimistoa, sillä siellä ei osattu hänen mielestään yhdistää työnhakijaa oikeisiin työtehtäviin. J kertoi mm. seuraavasti:

"..joo, joo ihan totta, ja noi työvoimatoimistossakin on aina kysynyt että mitä työtä sä haet, että mitä koodeja he tänne niinku laittaa, että mihinkä sua voi kohdistaa että mikä se niinku on.... (Että ylempi korkeakoulututkinto...) Ja mä oon sanonut että kaikki, että ihan mikä tahansa työ... "

Haastateltava K taas painotti oman aktiivisuuden merkitystä:

"..niin totta mä en oo varsinaisesti työvoimatoimiston kautta en oo hakenu, mutta se että sitä työmarkkinat lehtee mä edelleenkin selaan käydessäni kirjaston lukusalissa ja sitten toinen mitä mä rakastan lukee on työpaikkasivuja että niinku sillä tavalla että Hesarinkin sunnuntain numero on aivan ihana kun siinä on niin paljon työpaikkoja. "

K jatkaa, kuinka ei usko työvoimatoimiston kykenevän löytämään itselleen sitä työtä mitä hän itse haluaisi tehdä, sillä " en mä oo ikinä uskonut siihen että ne pystyy niinkin monimutkaisiin kuin munkin koulutustausta on niin loksauttamaan silleen että mistä mä oon niinku kiinnostunut."

K ilmoitti olevansa valmis marssimaan eri työpaikoille kyselemään töitä oman kiinnostuksensa mukaan, mutta tällä hetkellä hän oli keskittynyt tekemään määräaikaista työtään. Hän myös painotti "haloon pitämistä itsestään" ja peräänkuulutti oikeaa oman työnsä hinnoittelua, jossa hänen mukaansa suurin osa akateemisen koulutuksen saaneista, paitsi ekonomit, menestyksekkäästi tekivät rahan alituksia.

4.2.3. Alaa vastaamaton työ

Työnhakemisessa ongelmana on myös oman alan työn löytyminen. Kaikki vastaajat ilmoittivat olevan mahdollista, että he tekisivät koulutusta vastaamatonta työtä, mikäli siitä olisi taloudellista hyötyä ja jotta he saisivat mielekästä tekemistä. Motiivina voisi olla myös laaja-alaisen työkokemuksen hankkiminen. Mielenkiinnokkaita vaihtelivat. Kaikki eivät suostuisi mitään tahansa tekemään, vaan heidän täytyisi punnita asiaa useasta suunnasta (taloudellinen tilanne, perheen tilanne, paikkakunta, hyöty tulevista töistä ajatellen jne.).

Haastateltavista mm. J oli aluksi valmis tekemään mitä tahansa työtä. Syynä tälle hän sanoi sen, että oli jo melkein aloittanut työt kaupungilla velkaneuvojana, mutta viimehetkellä työ peruuntui. Lapsellekin oli jo hankittu hoitopaikka. Haastateltava kertoi valmistuneensa henkisesti töihin menoon. Kun työ sitten peruuntui, häntä hävetti jopa mennä hiekkalaatikoille takaisin muiden äitien

joukkoon ja kertoa epäonnistumisestaan. Hän kertoi yhtäkkisestä tarpeestaan saada työtä ja lopulta häntä oli onnistunut. Haastattelun aikana hän oli aloittanut kertomansa mukaan alipalkattuna ja koulutusta vastaamattomassa määräaikaisessa työssä. Kuitenkin haastateltava J korosti, ettei haluaisi jäädä alaa vastaamattomaan työhön eläkeikään saakka, vaan yrittäisi etsiä muuta työtä.

Haastateltava F kummasteli sitä, kuinka hyvin oli ansainnut ollessaan rakennuksella siivoojana. Hän mainitsi jopa voivansa harkita sellaistaakin mekaanista työtä, mikäli palkka olisi yhtä hyvä kuin aiemmin. Hän myönsi rahan merkitsevän muttei kuitenkaan olisi valmis olemaan siivoojana pitkään. Toistaiseksi kuitenkin lapsien hoito kotona voitti tarpeen saada mitä työtä tahansa. Hänen omin sanoinsa seuraavassa:

" Mutta tosta, ett ootko sää valmis tekeen alaa vastaamatonta työtä?) Niin, tuot, se riippuu oikeestaan siitä työstä, ett kyll mää vois in tehäkin. (Ett jos se ois haastavaa jne.?) Kyllä, joo, ilman muuta.. (Eli sen ei välttämättä tarte vastata siihen ett oot valmistunut yhteiskuntatieteellisestä?) Ei, eikä niinkun, joo... (Eli sä voisit lähtee nolla tilanteesta?) Joo, ei se oikeestaan haittais, jos se työ tosiaan olis semmosta, että mä kokisin, ett tästähän saa jotain irti, ja enkä mä nyt oikeestaan tosta siivoomisestakaan silleen tiedä, että sillon kun mä olin rakennussiivoojana kaupungilla niin siellä rakennusvirastossa sanottiin, että herra jumala, ett sä opiskelet tämmöstä ainetta ja sä tuut hakeen tänne töitä... (Mutta sitten se palkkahomma sillä puolella?) Niin se oli aika huima, ett mä sain paljon enemmän palkkaa kuin näistä tutkimushaastatteluista ja sillon se niinkun vaikutti minun siihen päätökseen.. (Eli periaatteessa voisit tehä jotain tommosta mekaanista työtä, et kuitenkaan varmaan 40 vuotta, mutta..?) No periaatteessa, joo, ett ei nyt koko aikaa, mutt kyllä mä vois in varmaan vähän aikaa tehä vaikka semmostakin, itse asiassa tässä vähän aikaa sitten ku oikein pisti vihaks, niin meinas in soittaa Schaumannille sinne Säynätsalon tehtaille, ett eiks teillä ois mulle mitään, mutta ne sano ett sä oot ihan liian hento tänne, että tänne tarvitaan rotevia naisia, ett ne joutuu kato niitä isoja vanerilevyjä kantamaan siellä, että voishan se olla, että mulla olis selkä prakannu sitten hetken perästä."

Omaa alaa vastaava työ nähtiin tärkeänä. Alaa vastaavan työn oletettiin tuovan mukanaan hyvän palkkauksen, vapauden ja itsenäisyyden. Mikäli omalta alalta oli mahdoton saada töitä, väliaikaisesti oltiin valmiita koulutusta vastaamattomaan työhön. Tällaisissa tilanteissa korkea palkka oli kuitenkin tärkeä edellytys. Muutama haastateltava jopa ilmoitti olevansa kiinnostunut muiden alojen töistä. Ongelmana tällaisissa tilanteissa oli vaadittavan koulutuksen puuttuminen, sillä ne, joilla tuo koulutus oli ohittivat kaikki muut työnhakijat. Haastateltavat painottivat vallitsevaa käsitystä, ettei siivoojakaan saa vakituista paikkaa ellei hän ole työhönsä pätevä.

4.2.4. Työn merkitys

Työ käsitettiin koulutuksen jatkeeksi. Tätä ajattelutapaa nimitti haastateltava N nimenomaan uraputkiajatteluksi, joka oli pesiytynyt yliopistoon. N kritisoi ajattelua sopimattomaksi tiedeyhteisössä opiskelevalle nuorelle aikuiselle (katso aiemmat koulutus-teemaan liittyvät

katkelmat). Kuitenkin korkealle kouluttautumisella on tähdätty työhön, olipa se tutkimustyötä tai muuta työtä. Työn voi kokea pitkän opiskelun saavutuksena, eräänlaisena palkkana. Samalla työ antaa uuden, johonkin kuulumisen sekä kiinnittymisen tunteen ja luo yksilön identiteetille pohjaa. Työ tavallaan liittyy yksilön yhteiskuntaan esimerkiksi verojenmaksajana ja oikeuttaa yhteiskunnan tuottamiin palveluihin. Haastateltavat kaikki halusivat kuulua johonkin työyhteisöön. Työ miellettiin tärkeäksi osaksi elämää nukkumisen ja vapaa-ajan lisäksi. Kuten haastateltava A sanoi: "työ luo mielekkyyden elämään, jotakin on tehtävä".

Työn tekemisestä saatava korvaus eli palkka ei suinkaan ole vähäpätöinen asia akateemisille vastavalmistuneille, joilla on takanaan suuria opintolainoja. Työ ja siitä maksettu palkka on palkkio pitkään opiskelleille. Aluksi närkästys onkin suuri, jos työtä ei löydy. Haastateltavista suurin osa oli pettynyt koulutuksensa arvostukseen, joka näkyy heidän mielestään mm. palkkatasossa.

Monet haastateltavista eivät aluksi esittäneet vakituista työpaikkaa tavoitteekseen, vaan pitivät sen sijaan vakituista työpaikkaa jäänteinä menneistä ajoista. Määräaikaisista työpaikoista ja viroista esitettiin useita erilaisia positiivisia asioita. Haastateltava K arvosteli mm. julkisia "turvatyöpaikkoja", joissa saattoi roikkua eläkeikään asti, vaikka ei töitä todella tehnytään – kunhan vain ei virkavirhettä hairahtunut tekemään. Huolimatta negatiivisista tuntemuksista vakituista paikkaa kohtaan, jokainen haastateltava myönsi tarttuvansa heti vakituisen omaa alaa vastaamattomaankin työpaikkaan, mikäli tilanne olisi mahdollinen. Syynä tälle useimmiten esitettiin lainan takaisinmaksu. Useimmat järkeilivätkin, että kun on vakituinen työ, niin sieltä on helppo tähyillä muita työpaikkoja. Haastateltava H mainitsi antavansa itsestään paremman kuvan työhönottajille, soittaessaan jo olemassa olevasta työpaikasta, vaikka se olisikin määräaikainen. Vakituisen koulutusta vastaavan työn tai viran oli haastatteluvaiheessa saanut kaksi haastateltavaa. Muilla työssä olevilla oli määräaikaisia työsuhteita, haastateltavilla A ja K jopa useita keikkaluonteisia työtehtäviä limittäin yhden pidemmän määräaikaisen työn lisäksi. Seuraavassa haastateltava C:n vastaus vakituisesta työpaikasta:

" Ilman muuta, ett ei se siileen se pysyvyys, että... totta kai se olis hieno asia, että jos olis joku tietty virka, mutta se tuntus tavallaan pelottavalta sekin, että jos jumittuu siihen systeemiin kiinni..."

Haastateltava H:n mielestä määräaikainen työsuhde oli hyvä ponnake tavoitteeksi asetetun työn hankkimiseksi:

" ..esim. nyt kun mulla on tää puolen vuoden paikka että mä oon nimenomaan aatellu, että kuhan nyt tässä seestyy tää tilanne, niin mä rupeen kohta soitteleen, että täällä se ja se sosiaalivirastosta Hei, että mikä teidän sosiaalitoimistossa on tilanne, että voiks teille tulla töihin... (Ett onko parempi hakee töitä kun jo on jossain töissä?) Kyllä, ehdottomasti, ettei tarte koko ajan

selitellä että no missäs sä oot ollu tän ajan.. No ei mun kyllä oo tarttenu selitellä sitä nytkään tietysti, mutta kuitenkin.." (Hänellä oli vuoden vanha lapsi, kotityön tekemistä ei tarvinnut selitellä.)

Suurin osa haastatelluista oli siirtynyt työelämään jo ainakin osittain ennen valmistumista. Osalla oli siis ollut pitempiä työsuhteita opiskelun ohella. Nuorelle aikuiselle on kieltämättä suuri askel siirtyä opiskelijaelämästä työelämään. Sopeutuminen työntekoon kestää jonkin aikaa. Muutos on myös suuri silloin, kun opiskelu päättyykin työttömyyteen. Muutokseen sopeutuminen on molemmissa tilanteissa henkisestikin vaikeaa. Usein työnteko ei välttämättä vastaa nuoren aikuisen toiveita ja vaatimuksia ja työttömyys taas, luo toisenlaisia paineita itsetunnolle ja elämästä selviytymiselle.

Haastateltava A kertoi vimmastaan tehdä paljon jopa itsensä näännyttämiseen saakka, jotta säilyisi tunne elossa olemisesta. Esimerkkinä tästä on seuraava katkelma, jossa haastateltava A esittää ajatuksiaan määräaikaisten työsuhteiden, työttömyyden ja vakituisen työpaikan suhteesta.

"Mä koen, että vaikka ei ole ollut vakipaikkaa, niin pikku duunit on näännyttäneet, vakipaikka tasais tilanteen. Pikkuduunit on polttaneet melkein loppuun. Mä luin hysteerisesti, mielialat liikkuivat paniikin ja maanisyyden välillä, ettei lässähtäisi, sitä kautta mun täytyi osoittaa itselleni että mä olen olemassa, pitää itseni erossa siitä ajatuksesta että minusta tulisi vain työtön."

Haastateltava B, joka suoritti haastatteluhetkellä jatko-opintoja, puolestaan pohtii seuraavasti:

"Tällä hetkellä ei viitti. ei ees aatella semmoista kuin viran tavoittelua, ja musta tuntuu että nykyäänhän kaikki systeemit muuttuu koko ajan niin paljon ettei semmosia virkoja oo kohta enää missään.. Koko systeemi muuttuu... ..mikä on hyvästä, sillä semmosia turhia virkoja on suuret määrät, ja niistä ei ole voinut esim. erottaa... En mä sitä ees kuvittele enkä haluakaan että mä olisin älyttömän pitkään yhdessä työpaikassa, tottakai niinkun semmonen tietty aika että niinkun hallitsee sen työnsä, ja tietysti hirveen mukava olis joskus päästä tekemään töitä että niinkun hallitsee sen työn koska on vaan niinkun kokemuksia kesätöistä, just oot sen pari kuukautta että et osaa yhtään mitään ja kun pikkasen alat oppia niin sitten lähet pois että tosissaan olis kivaa että niinkun joskus ois semmonen tunne että niinkun osaiskin ja ois niinkun semmosessa työssä että missä voi päteä ja hallitsee niinkun sen homman."

Tärkeä työhön liittyvä seikka oli työn mielekkyys ja työn arvostaminen osana elämää. Haastateltava A kertoi haluavansa valita työn oman mielenkiintonsa mukaan. Haastateltava B:n sanoin:

" Raha on tärkeä mutta myöskin se että työstä vois saada itelleen jotakin, eli työllä on henkilökohtainen merkitys, että aika pitkälle niinkun työ on jotakin mille perustaa oman elämänsä, vaikka ainakin jonkun osan siitä."

Haastateltavat kuvailivat haluamaansa työtä mm. seuraavin adjektiivein: mielekäs, haastava ja vapaa, A kommentoi, että työn tulee olla sellainen, että sitä voi itse kehittää ja muovata. Toisaalta G toivoi, " että olis kiva olla ainakin vähän aikaa, olla semmosessa työtehtävässä, jossa tietää ne rutiinit ja tuntuu, että ei tarvii pinnistellä äärimmäisyyksiin, niinkun niitä omia taitoja...". Kaiken kaikkiaan

työttömänä olevat taikka työttömyyden kokeneet kertoivat työstä positiiviseen sävyyn. Kriittisesti pohtivat työtä haastatteluhetkellä työssä olleet. Arvostelua osakseen saivat palkat, sukupuolen aiheuttamat hankaluudet ja mm. työpaikan poliittinen värityneisyys.

Kaikki haastateltavat olivat yhtä mieltä kilpailun kiristymisestä, koska työpaikat olivat harvassa. Kilpailun katsottiin mm. luovan paineita lisä- ja jatkokoulutukselle. Toisaalta piti varoa ylikoulutusta, joka saattaisi kääntyä kielteiseksi työpaikkojen hakemisessa. Akateemisesti koulutetuille oli monissa työpaikkahaastatteluissa huomautettu, että he olivat ylikoulutettuja hakemaansa paikkaan, johon haastateltavat kommentoivat, että on mahdoton löytää koulutusta vastaava työpaikka ilman työkokemusta. Työkokemusta taas on vaikea saada, jollei saa aloittaa työskentelyä alemmaa koulutusta vaativissa töissä. Elämässä eteenpäin ponnistelu oli kuin nuorallatanssijan askeleet. Liikaa kallistuminen sivulle tiputti nuoralta ja tasapainoa (työtä) oli vaikea löytää ilman tarvittavia välineitä (:oikea koulutus ja työkokemus oikeaan aikaan ja paikkaan yhdistettynä).

4.2.5. Työttömyys ja sukupuoli

Hyvinvointivaltioon liittyy olennaisesti naisen asema ja sen parantaminen. Tämänhetkisillä hyvinvointijärjestelmän supistuksilla pyritään osittain purkamaan jo saavutettua naisten asemaa. Työmarkkinoita tarkasteltaessa naiset yhä ovat eriarvoisessa asemassa mm. palkkauksen suhteen. Työttömyyden ollessa korkea voi vain kysyä, onko samalla pelko naisen asemasta työpaikkojen saamisen suhteen yhä oikeutettua? Julkisuudessaakin on ollut keskustelua naisen saattamisesta takaisin lieden ääreen, jotta voitaisiin luoda lisää vapaita työpaikkoja. Tämä keskustelu on tärkeä haastateltavieni elämäntilanteet ja ikä huomioon ottaen.

Yliopistosta valmistuttaessa on naisilla fysiologisesti ajatellen jo pelkän iän perusteella perheenperustamiskysymys epäilemättä yksi keskeinen asia, joka vaikuttaa tehtyihin ratkaisuihin. 1980-luvulla opiskelunsa aloittaneet lähestyvät valmistuessaan 30 vuotta. Lukiosta suoraan yliopistoon tulleet valmistuvat nuorempina. Haastateltavista kaikki naiset eivät haastatteluhetkellä eläneet parisuhteessa, mutta kuitenkin kaikki olivat ajatelleet perheen perustamista ja rakentaneet elämänsä omille valinnoilleen. Mieshaastateltavilla ei tämä kysymys liiemmästi huolestumista aiheuttanut. Miehistä toisella oli lapsia ja vaimo ja toisella tyttöystävä. Lapsien isä kuitenkin valitti, ettei töiden takia aikaa tuntunut löytyvän tarpeeksi lapsille ja vaimolle.

Naiset esittivät haastatteluissa kodinhoidon työksi, vaikka he olivat samalla mahdollisesti ilmoittautuneet työttömiksi työnhakijoiksi. Suhtautuminen lapseen ja työhön tuntui hyvin ristiriitaiselta. Haastateltava J, jolle vanhempainloman jälkeen luvattu työ yllättäen peruttiin, tilittää seuraavassa kokemustaan yhtäkkisestä toiveiden romahtamisesta ja työttömyyden iskeytymisestä kasvoille. Katkelmasta käy ilmi ristiriita lapsenhoitamisen ja palkallisen työn valinnan välillä. Valmistumisen ja äitiysloman jälkeen ei työ tuntunut mielekkäältä vaihtoehdolta. Lapsi ja lapsen kehittymisen seuraaminen tuntui tärkeämmältä. Tämä on kuitenkin ymmärrettävä tavallaan pakkotilanteena, sillä töitä ei ollut saatavana.

"Mutt sitten kaupunki työllisti mut syyskuun alussa velkaneuvojaksi ja mä ehdin olla siinä kaks viikkoa niin työllistämismääräyksiä ei siltä ikinä tullukaan, ne jotka oli siihen ja piti tulla, niin siltä täällä Lappeenrannassa irtisanottiin 150 ihmistä kaupungilta ja ett mä ehdin niinku just oppia sen homman siinä... (Oops, tuo kuulostaa aika pahalta..)

Mulla on nyt kahden viikon kokemus velkaneuvojasta, ja siltä ku se loppu niin siltä ku mä huomasin että mähän tykkäänkin olla töissä ja lapsella oli hyvä hoitaja ja sillai niin mä aloin kyseleä, mut kaupunkihan nyt on siinä tilanteessa ett ei ota ja täällä Lappeenrannassa työvoimatoimisto ei ymmärrä jotenkin tätä koulutusta ett ne niinku ett ei tänne näin ett ei tänne meille oo kukaan sillä koulutuksella tullu töihin ja tota, ne ei oikein sillai miellä miksikään tätä... "

Työnhakemisessa naishaastateltavat kokivat naisena olemisen ongelmalliseksi. Ne, joilla oli lapsia, olivat saaneet työhönottohaastatteluissa kommentteja siitä, kuinka paljon lapset sairastelevat ja aiheuttavat poissaoloja äideille. Naiset, jotka elivät vakituudessa parisuhteessa, kokivat lapsettomuuden olevan uhka työhönottotilanteessa, sillä työnantaja palkkaa helposti työhön miehen, jonka työskentely ei keskeydy ainakaan äitiyslomien takia. Sinkkuna elävä ja määräaikaista työtä tekevä haastateltava K vuorostaan kertoi paineesta, joka naiselle kasaantuu työn suorittamisen osalta. Hänen mielestään naisen tulee tehdä työnsä paremmin kuin mies, jotta saisi arvostusta ja kiitosta. Hänen mielestään miehet osaavat kehua itseään ja työtään, vaikkei siinä olisi kehumista. Naiset taas eivät niinkään ole tottuneet kehuskeluun eivätkä näin ollen saa töillensä kuuluvaa arvostusta.

Työelämässä nainen on lailla määrätty saman arvoiseksi kuin mies. Asiaa valvomaan on asetettu tasa-arvovaltuutettu. Suomessa ollaan monia muita Euroopan valtioita edellä naisen aseman tasa-arvoistamisessa. Tästä huolimatta nainen ja työmarkkinat ovat erityisessä suhteessa keskenään. Nainen on jo fyysisen pakon sanelemana parisuhteessa se osapuoli, joka lapset synnyttää. Lapsien hoidon katsotaan kuuluvan äidille. Lapset ja perhe koetaan miinukseksi työnhakemisessa. Äitiys on jotakin, mitä miehet eivät voi valita. Nainen on siis joka tapauksessa erityisasemassa työmarkkinoilla jo pelkän sukupuolensa takia. Haastatelluilla äitiys nousee yhdeksi tärkeäksi kysymykseksi. Vaikka nykyaikana on mahdollista säädellä raskauksia erilaisin ehkäisykeinoin, ei nainen ole yhtä hyvä vaihtoehto työnantajalle kuin mies. Haastatteluissa nousi esille erilaisia vaihtoehtoisia syitä, jotka yhdessä muodostavat melkein kaikissa elämäntilanteissa eläville naisille esteen saada töitä. Yleisin

oli taloudellinen peruste; naiset koituisivat poissaoloillaan työnantajalle kalliiksi.

A. Naiset, joilla oli vakituinen miesystävä, avomies tai aviomies olivat mahdollisia riskejä tulevan perheen perustamisen takia. Äitiyslomat ja virkavapaat katkovat ilkeästi työtekoa, ja täksi ajaksi työnantaja joutuu palkkaamaan sijaisen.

B. Naiset, joilla oli jo lapsia, olivat useiden poissaolojen takia riskiryhmässä, mikäli lapset olisivat usein sairaina. Tässä tilanteessa ei tietenkään edellytettäisi isän jäävän töistä pois hoitamaan sairaita lapsia, vaan tehtävän katsottiin automaattisesti lankeavan äidille.

C. Naiset, jotka elivät yksin, olivat riskiryhmä tulevaisuudessa, jos he vakiintuvat ja löytävät elämänkumppanin. Tällöin on olemassa vaara, että he aiheuttavat perhettä perustaessaan poissaoloja.

Sukupuolen merkitys korostui verrattaessa työttömyyttä vaihtoehtona perheen perustamiselle. Tämä vaihtoehto oli mahdollinen vain naisille, joilla oli jo vakaa parisuhde. Miehiä ei haastatteluissa löytynyt kuin kaksi, ja he olivat haastatteluhetkillä molemmat vakituisessa työssä. Tietenkin miehelle olisi mahdollista vaihtoehtoisesti jäädä vanhempainpäivärahalle taikka kodinhoidontuelle, mikäli naisella olisi töitä. Haastateltava F kertoi sopineensa miehensä kanssa, että jos hän sattuu saamaan töitä, mies jää hoitamaan lapsia kotiin. Tällä hetkellä miehellä oli määräaikainen työsuhde ja haastateltava F hoiti kolme lastaan kotona.

Haastateltava F: "(Eikö sulla oo paremmat mahikset työmarkkinoilla kun sulla jo on lapset?) Joo, kyllä se voi tietysti olla, kyllä se varmaan toisaalta totta on, en mä tiijä sitten toisaalta kyllä mulla on semmosia naimattomia ja avoliitossa olevia lapsettomia ystäviä on, jotka, tota, sitt sanoo että voi sulla on hyvä, ett sun on varmaan helppo lähteen hakemaan töitä kun sulla on jo lapset, mutta toisaalta sitte taas niinku nyt keskustelin yhden ihmisen kanssa, jolta kans kyselin että oiskos teillä töitä, niinkun olin hakemassa rehellisesti niin hän taas oli vähän sillai niinku varautunut, että mites pieniä ne on ja onkos ne sairastellu hirveesti, että sitten tulee kato tämä näin että osa varmaan pelkää että nyt se on tietysti jatkuvasti niitten lasten kanssa sitten kotona tai hyysää niitä tonne lääkäriin ja milloin mihinkin että... tietysti, no sille ihmiselle mä pystyin sanomaan, että meillä on semmonen tilanne mun perheessä että miehen jäi nyt tuossa työttömäks, ja me on sitten Timon kanssa puhuttu, että jos mua nyt onnistais töitten suhteen niin hän on kyllä ihan valmis jäämään hoitaan lapsia kotiin, koska ei siinä oo mitään järkee sitte tietenkään niitä hoitaa jossain muualla ja maksaa vielä siitä ilosta kun ne voi olla kotona... että eikä se sitten rauhoitti tän ihmisen tuntoja, että, mutta, en tiijä, ei oo mitään kuulunu vielä että vaikuttaako se sitten..."

Esille nousi myös "hyvä veli" -periaate, jossa mies, jolla oli huonompi koulutus ja työkokemus, arvostettiin miesten keskuudessa naisen ohi, vaikkakin tätä ilmiötä rajoittamaan onkin jo kehitetty tasa-arvolaki tasa-arvovaltuutettuineen. Tämän lisäksi haastateltava K painotti naisten miehiä huonompaa markkinointikykyä. Kyseessä hänen mielestään ovat naisten vaalimat pehmeät arvot työn hakemisenkin suhteen.

Naisten vapautumisesta huolimatta yhteiskunta suosii perheen perustamista verrattaessa sitä työttömyyteen. Erilaiset perheellisten saamat tukimuodot ovat taloudellisesti parempia kuin työttömyystuet. Tämän taustalla on hyödyllisyysajattelu. Yhteiskunta tarvitsee uusia jäseniä turvatakseen jatkuvuuden. Haastateltava H kritisoi yhteiskunnan tukisysteemiä:

"toisaalta ihmiset ovat hyvin armoitetusti ollu että no joo, että kun Teemu on noin pieni niin hyvähän se vaan on että sä voit olla kotona ja toisaalta sitten vähän semmosia niinku huolestuneita kyselyitä, että onks ollu töitä, että ooks sä kyselly töitä, että ihme että sinä just olet ollut tämmönen kun yksin olet ja pitäis sitä lasta elättää ja mitenkä te tuutte toimeen ja.... Mutta musta noi yhteiskunnan tukiaiset on mielettömän suuret... (Niinku suhteessa että tekis töitä?) Niin ja jos aatellaan että lapsilisä yksinhuoltajalle on 770.-, kunta maksaa elatustukea 606,-, sitten mun lapsella on atooppinen ihottuma ja siihen tulee 407,- sairaan lapsen hoitotukea, että ihan tyhjästä tulee tää raha, no tietysti joku vois sanoa, että eihän mulla oo lapselle toista elättäjää, mutta kun toisaalta mä olen koko ikäni ensinnäkin eläny omilla tuloillani, ja silloinkin kun mä niin sanotusti olin siinä parisuhteessa niin minä silloin elätin toisenkin ja silloin alussa vielä lapsenkin, niin mullahan on hirveen paljon enemmän käytettävänä kun mulla ei oo enää kuin se laps huollettavana ja jolla ei tämän ikäisenä vielä oo vaateita, että sillä on tarpeita mutta ei vaateita että niin..... (Elämän tilanne ei pakota töihin?) Ei mun mielestä, siis ainut, että mikä on, niin oma ammattitaidollinen ja ehkä voisko sanoa jopa mielenterveydellinen, että ei sillä että mulla olis mielenterveydellisiä ongelmia vaan siks että haluu..."

Osa haastateltavista olikin sitä mieltä, että vanhemmuutta tuetaan siinä määrin, että se on kannattavampaa kuin alipalkattuna työssäkäynti. Työttömät sen sijaan ovat kotiäiteihin verrattuna epäsuosittu joukko, jonka tukiaisia ollaan supistamassa entisestään. Vuoden 1997 kotihoidontuen uudistus estää työttömyyspäivärahan ja kotihoidontuen perusosan sekä sisaruskorotuksen yhden aikaisen saamisen jne.

Miehistä haastateltava D mainitsi sukupuolen merkityksen, kun tuli esille että hänen alansa on miesvaltainen. Jo alalle hakeutumiseen saattaa sukupuoli vaikuttaa. Yhä siis lienee miehisiä aloja, samoin kuin naisten aloja, vaikka valinnan mahdollisuus onkin jo tehty vapaammaksi. Haastateltava N puolestaan peräänkuulutti naisten omaa tahtoa, jotta naiset eivät yksilöinä sorru perheenäidin rooliin.

Akateemisuus ja sukupuoli-ongelma on muuttunut. Aikaisemmin yliopistotasoinen koulutus oli vain harvojen naisten mahdollisuus; naisten vapautuksen ja tasa-arvoistumisen seurauksena yliopisto-opiskelijoista on nyt suuri osa naisia. Naisten lukumäärät eroavat eri aineissa ja tiedekunnissa. Osa naisista perustaa perheen jo opiskeluaikana, mutta suurin osa suorittaa ensin opintonsa. Haastateltavista osa mainitsikin akateemisesti koulutettujen naisten ensisynnyttämisen tahtovan jäädä myöhäisemmälle iälle kuin muilla naisilla. Valmistumisen jälkeen tavoitteena on ensin vakiinnuttaa paikka työelämässä, minkä takaaman taloudellisen turvan pohjalta suunnitellaan lasten hankkimista. Keskustelua on käyty myös lisääntymiseen liittyvästä liiallisesta suunnitelmallisuudesta. Juuri

ehkäisykeinot ja syntyvyyden säännöstelyn mahdollisuus ovat kuitenkin taanneet myös parisuhteessa eläville naisille mahdollisuuden irrottautua kodin kahleista ja näin mm. pyrkiä kouluttautumaan akateemisesti.

4.3. ELÄMÄNHALLINTA

Elämänhallinta-teeman alla esittelen haastateltavien kuvausta elämästä. Kartoitan lyhyesti sitä, mille akateemiset vastavalmistuneet rakentavat elämänsä ja miten he jakavat aikaansa mm. työttömyyden ollessa vallitseva elämäntilanne. Lisäksi esittelen koosteen haastateltavien erilaisista harrasteista. Lopuksi keskityn identiteettiin ja akateemisen työttömän käsityksiin ja päätän elämänhallintaa koskevan osion tulevaisuuden ja positiivisen asenteen kuvaukseen.

4.3.1. Elämän kokonaisuus

Kysyin haastateltavilta, mille heidän elämänsä rakentui työttömänä. Useimmat olivat järjestäneet elämänsä ajan ympärille: aluksi heräämiseen kuuluvat aamuuskareet, sitten tiettyyn aikaan työvoimatoimistoon selvittämään uusimmat vapaat työpaikat, mahdollisesti urheiluharrastuksia iltapäivällä ja sovittuja menoja illaksi. Työttömyyttä ei kukaan ainakaan tunnustanut käyttäneensä lorvehtimiseen taikka pelkkään vapaalla oloon. Haastateltava A painotti vapaa-ajan kadottavan merkitystään, mikäli elämässä ei muuta ollutkaan. Elämä tuntui koostuvan kaikilla nukkumisesta, työstä ja vapaa-ajasta. Työttömänä ollessa työ korvattiin joko opiskelulla, työnhaulla tai muilla aktiviteeteilla.

Arjen merkitystä painotteisiin. Äidit kertoivat jaksavansa juuri lasten tähden. Epätoivon hetkillä lapset antoivat voimaa jaksaa eteenpäin. Haastateltava A jopa aikoi hankkia koiran jotta elämään tulisi rutiini aamu-, päivä- ja iltalenkkien muodossa.

Haastateltava A:

"Arki on perusta. Mä uskon.. (mainita ettei tiedä kun itsellä ei ole lapsia)..mutta pienten lasten äideissä, vaikka ne väsyneinä ja unen puutteessa puurtaa, niin niissä on tiettyä voimaa, joka tulee siitä, kun lapset antaa niille sen tietyn tason jatkuvuuden ja tietyn merkityksen. No politiikassa näkee kun ihmiset epätoivoisesti pyrkii johonkin ja se ei onnistu ja ne romahtaa, niin se on aika rumaa kateltavaa. Sen takia minun mielestä pitää olla useampia elämän alueita, että jos yks romahtaa niin jää jotain muuta jäljelle. Muttt turvaverkko ei oo se sana mitä mä käyttäsin. Luulen että intuitiivisella tasolla asia on mielletty, mutta verbaalisella tasolla sen kykeneminen sanomaan ja tajuamaan on eri

asia."

Edelliselle vastakkaisia mielipiteitäkin löytyi, kuten haastateltava B vuorostaan kuvailee kotoa pois lähtemistä tärkeänä:

"Työ on mulle rytmi, ett on pakko lähteä kotoa ja pakko tehdä jotakin, ett mulle työ on hirveen paljon sitä... työkin luo arkea... Tilanne tällä hetkellä on antanut hyvän tunteen ittelle, tietysti tää mun työ nytte niin tässä on koko ajan ollu vähän silleen ett miten ne rahat nyt riittää ja silleen vähän epävarmuutta on ollu, mutta se on aina yleensä ratkennu ett kyllä sitä rahaa aina löytyy ja rahaa aina riittää... Raskaus oli mielessä myös työttömyyden alussa, mutt mun mieheni ei nyt vielä ainakaan..."

Harrastuksilla, tuttavilla ja yleensä tekemisellä oli tärkeä osa pidettäessä elämää koossa työttömyyden kohdatessa. Haastateltavat mainitsivat koulutuksensa olevan yksi tekijä elämän jäsentämisessä. Koulutus oli antanut välineitä ajatella ja ymmärtää omaa tilannettaan. Kuitenkin osa haastateltavista myönsi työttömyyskokemusten yhteydessä olleen aikoja, jolloin ei halunnut nousta edes sängystä ylös. Masentuneisuus ja pettymykset työpaikkoja hakiessa välittyivät teksteistä vahvana osana työttömyyskokemusta. Perhe ja läheiset kuitenkin pakottivat jatkamaan.

Kun kysyin mihin haastateltavat kuluttavat aikaa ollessaan työttömänä, suurin osa heistä vastasi, että he aikovat kouluttaa itseään hiukan lisää. Opiskelu nostettiin harrastuksen asemaan harrastuksista kyseltäessä. Yliopistosta valmistuessaan ei kukaan haastateltavista ollut kyllästynyt opiskeluun, vaan oli jopa saanut uusia ideoita kiinnostavista aineista taikka omia opintojaan tukevista koulutusmuodoista. Osa haastateltavista oli töissä tai äitiyslomalla haastatteluhetkellä, joten he eivät tätä kohtaa kommentoineet, kun en ollut asiaa nostanut haastattelutilanteessa esille.

Yleisesti kaikki olivat yhtä mieltä elämän koostumuksesta. Siihen kuuluivat tärkeänä työnteko, vapaa-aika ja lepo. Ympäristöllä oli suuri merkitys. Haastateltavat halusivat kuulua erilaisiin yhteisöihin, kuten työyhteisö, perhe, harrastuksiin liittyvät porukat. Erilaiset sosiaaliset verkostot olivat tärkeitä, jotta elämässä jaksaa eteenpäin.

4.3.2. Harrastukset

Kertaan seuraavaksi haastateltavien mainitsemat harrastukset, joihin he kertoivat kuluttaneensa enemmälti aikaa. Olen huomionnut mukaan myös kotityön ja hoivatyön, jotka haastateltavat naiset luettelivat kysyttäessä harrastuksista. Osa haastateltavista myös teki vapaaehtoistyötä, josta saamani kommentit sisällytin tämän otsakkeen alle.

Haastateltava A kertoo olevansa poliittisesti valveutunut ja osittain aika kuluikin näissä piireissä.

Lisäksi hän avopuolionsa kanssa oli harkinnut koiran hankkimista. Hän arveli koiran tuovan pakollisia päivää jäsentäviä toimintoja kuten ulkoilutus jne. B puolestaan laulaa kuorossa ja urheilee paljon. C:n harrastuksiin kuuluivat tässä vaiheessa (äitiysloma) lähinnä lapset. D harrasti mm. suunnistamista ja toimi aktiivisesti seuratoimissa ja valmentajana. Hän myös esitti opiskelualansa harrastuksena, mikä ilmeni jatkuvana uuden tiedon etsintänä ja tiiviinä yhteydenpitona saman alan ihmisiin. E liikkui paljon ja oli enemmänkin salibandy-toiminnassa. Kun aikaa jäi, hän lueskeli ja seurusteli ystäviensä kanssa. F kertoi opiskelun ja satunnaisen lenkkeilyn olevan henkireikä lasten hoitamisesta. G kertoi liikkuvansa paljon sekä viettävänsä viikonloppuisin aikaansa avopuolison kanssa joko kotona, luonnossa, sillä oli viikot jatko-opiskelupaikkakunnalla. H kertoi lapsen vievän kaiken ajan. I vietti aikaansa kotipuolella; hän harrasti lemmikkieläimiä. Lisäksi I kertoi yhä käyvänsä kuntosalilla, vaikka onnettomuuden jälkeen kuntoutus varsinaisesti oli jo lopetettu. Lisäksi hän erityisesti nimesi harrastukseksi kielten lukemisen. J kertoi harrastamisen olevan vähäistä lapsen takia, mutta hän pyrki kuitenkin harrastamaan säännöllisesti vatsatanssia. K kertoi puolestaan harrastusten jäävän vähemmälle, sillä hänellä on useita keikkaluontoisia työrupeamia juuri vapaa-aikoina. Hän yrittää liikkua, sillä huomaa pitkän työputken aikana että ei pelkästä työstä elä. Tästä katkelma ohessa, H:

" No kyllä sillä tavalla, että kyllä mulla harrastukseni on ja enemmän sitten niinkun pystyn rytmittämään, että kyllä. koska mä niinkun oon sanonut sen että jossain vaiheessa mun harrastukset rupes oleen jossain määrin vähissä ja sitten sen huomasi ittekkiiin että ei se pelkkä työ antanu riittävästi ja sitten mä päätin, että nyt mä otan itselleni sen ajan että mä harrastan, että ei se niinku, koska mä näin sen pidemmän päälle että se on hyvin tyhjä jos on pelkästään työ."

H ilmoitti yhä harrastavansa partiota mutta kertoi vaihtaneensa enemmän latulaisuuden puolelle. H ilmoitti myös kieliopinnot harrastukseksi samoin kuin Lions Club -toiminnan. L puolestaan harrasti kolmen koiransa kanssa koiranäyttelyissä käyntiä. Ulkoilu oli hänelle myös tärkeää jo koirienkin takia. Hän mainitsee harrastukseksi jatko-opinnot, sillä ei ole vielä hakenut rahoitusta lisensiaattityön tekemiseen. M kertoo kirjallisessa vastauksessaan harrastavansa kaunokirjallisuutta ja venäjän opiskelua. N harmittelee sitä, että harrastukset ovat jääneet taka-alalle. Aiemmin hän on pelannut lento- ja jääkapalloa ja lueskellut paljon, nyt ei enää ehdi. Hän katsoo kuitenkin harrastavansa viikottain yhteiskunnallista osallistumista.

Ohessa katkelma haastateltava F:n kertomaa harrastuksista:

" (Ootko saanu perheen ohella riittämään aikaa harrastuksille?) No, kyllä, tota, kyllähän sitä aikaa saa, jos se vaan pystytään järjestämään, että mitähän mä nyt sanoisin, mulla on varmaan nyt toi opiskelu niinku harrastuksena. koska ne on semmosia henkireikiä, että pääsee pois, että..(Urheilu?) .. mitä tämmösiä, että, no, urheilupuolelta, no kyllä mä nyt lenkillä käyn, mutta se nyt on silleen, että me nyt sitten sovitaan, että vähän semmosta, että millonka nyt semmonen fiilis on ja millonka saa sen lenkkikaverin lähtemään siitä alakerrasta mukaan, mutta kyllä mä otan sitä aikaa itelleni ja sitten mä

saatan käydä yksin vaikka teatterissa tai elokuvissa tai konserteissa, jos tulee joku, se vähän riippuu, vähän mitä milloinkin on. että ei sillain, että en mä mitenkään milloinkaan oo halunnu vaan jäädä sinne..."

Harrastuksista kysyessäni, monet haastateltavista painottivat kotityön merkitystä. Haastateltava C, jolla on kaksi lasta, vastasi seuraavasti:

"Nyt on tullu ainakin kotona kauheesti soitettua ja laulettua niinku mun lapsille, se on kyllä lähinnä sillä tasolla ett se on kotona, ett kyllä mun yks läheinen tuttava on kuorossa ja oon mä sitäkin miettiny, mutt siinä on jotenkin se kynnyks niin korkeella että lähtis jonnekin muualle. Käsitöiden osalta en oo missään kerhoissa tai piireissä. Sillon opiskeluaikana mä kävin noissa aerobiceissa ja muissa ja sitten mä kävin aina hölkkäilemässä, mutt se on nyt sen verran hankalaa sitten että ei enää onnistu, ku pitää olla kotona lasten kanssa pyörimässä. Harrastukset niveltty lapsiin, ne on niin paljon pyöriny siellä kotona, kun ei oo paljon mahdollisuuksia järjestää itteensä sieltä kauheesti pois. Käsitöitäkin teen kun mitä lapsilta saa ja vaan itse jaksaa. Soittelen kitaraa ja se riippuu miten innostuu ja jaksaa tehdä jotain ja ehkä sekin että se tyttö on jo sen verran iso että se tajuaa, että se on paljon mielenkiintoisempaa kun se kattelee sanoja ja se tekee siitä ja kattelee kun minä soitan ja laulan. On paljon mielekkäämpää kun saa tavallaan ite tehdä sitä mistä ite tykkää ja se ett se on kiinnostunut."

F kertoi myös suurimman osan ajasta kuluvan lasten kanssa, vaikkakin hän pyrki koko ajan keksimään jotakin tekemistä, esim. vierailuja kaupungille, tuttavien luo ja leikkipuistoihin jne. Hän kertoi myös, että heidän perheessä oli mahdollista järjestää omaa aikaa esim. opiskeluun. Haastateltava H ilmoitti kuluttavansa melkein kaiken aikansa lapsensa kanssa. Ollessaan yksinhuoltajaäiti, haastateltava H:lla oli lapsenhoito-ongelmia kun piti päästä jonnekin. J puolestaan kuvasi omaa tilannettaan lapsen kanssa seuraavasti kysyttäessä hänen vatsatanssiharrastuksestaan:

"...ett mitään muuta sellasta aikatauluharrastusta ei oo... (Kykenisitkö tällä hetkellä?) Niin ehkä, kyllä sitä ehkä kykenis, mutta sitten sitä on jotenkin niin velvollisuuden tuntonen, että enhän minä voi... (Niin ett pitää lapsen kanssakin käyttää aikaa kun on töissä?) Niin."

Kotityön lisäksi mm. haastateltava L ilmoitti hoitavansa laitoshoidossa olevaa isäänsä. Osan aikaa taas äiti tarvitsi apua kotona:

"...Joo ja sitten mulla on vielä sekin ett mihinkä mulla aikaa menee, se nyt ei oo harrastus eikä hupi, niin mun isä on, tota, sairastaa tota Alzheimerin tautia ja on aika huonossa kunnossa nytten, niin mä oon aina yrittäny sitten käydä siellä vähän meidän äitiä jelpimässä, ett se on kans yks semmonen ett välillä tuntuu ett mä en ehdi sinnekkään näiltä muilta kiireiltä, niin että ja sitten kun on töissä niin sitten tosiaan tuntuu että on ihan niin, ettei kerkii, mahotonta tehäkkään mitään muuta kuin töitä..."

Kyselin myös haastateltavilta vapaaehtoistyön merkitystä. Suurin osa suhtautui vapaaehtoistyöhön positiivisesti, mutta torjui mahdollisuuden taloudellisen tilanteen takia. A ilmoitti olevan mahdottomuus sitoutua vapaaehtoistyöhön, sillä joutui kokoajan olemaan valmiina mahdollisesti tarjottavaan työhön. Haastateltavat D ja E puolestaan jo tekivät vapaaehtoistyötä urheiluseuroissansa.

Haastateltava K ilmoitti aina olleensa mukana vapaaehtoistyössä esim. partiolaiset, latulaiset ja nyt myöhemmin Lions Clubin harrastetoimintaan liittyen.

Haastateltava H puolestaan kommentoi seuraavasti:

"(Palkaton työ, voisitko tehdä?) Joo, että ihan vapaaehtoista jos aatellaan, niin kyllä ehottomasti, mutta tällä hetkellä toi lapsi taas kerran rajoittaa... (Että täytyy aatella ansioitakiin?) Joo, että missään tapauksessahan mä en pysty nyt siihen lähtemään että pelkkää vapaaehtoistyötä. Ja mun moraalii ei antais periks, että jos mä olisin työtön, että mä lähtisin vapaaehtoistyöhön ja veisin mun lapseni maksuttomalle hoitopaikalle kunnalle. Että, että mä kokisin silloin, että mä olisin toteuttamassa itseäni eli huvittelemassa, että semmosta vaihtoehtoo mulla ei olis, mutta kunhan laps on isompi, että se on täysin mahdollista että kun käyn töissä, niin sitten on yks ilta viikossa kun oon jossain vapaaehtoistoiminnassa mukana."

4.3.3. Identiteetti, akateeminen työtön

Identiteetistä sain haastattelussa lukuisia erilaisia kommentteja. Identiteetin katsottiin muovautuvan siitä, mitä ihminen todellisuudessa sisimmässään on, eikä suinkaan hetkellisestä tilanteesta kuten työttömyys. Toisaalta sain myös tälle näkemykselle vastakkaisia huomautuksia; joku tuntee itsessään työttömän identiteetin ja kuinka joku toinen taas kokee itsellään olevan työttömän leiman, jonka hän katsoo vaikuttavan koko naisvaltaisesti omaan identiteettiin.

Identiteetti on ehkä väärä sana kuvaamaan kysymykseni perimmäistä ajatusta. Yksinkertaistetummin halusin kertoa siitä, miten akateeminen työtön tunsi olevansa erilainen kuin muut työttömät ja työssä olevat. Joissakin tilanteissa kysyin haastateltavalta samaa asiaa usein eri tavoin. Esimerkiksi kysyin hänen statustaan akateemisena työttömänä, kuinka hän koki itsensä akateemisena työttömänä, mikä erotti akateemisesta työttömän muista työttömistä jne. Identiteetin ja minäkuvan rakentuminen kuitenkin nousi esille useimmista haastatteluista, joten käsittelen tässä haastateltavien kertomuksia omasta minästään.

Haastateltavat usein kokivat, että heitä yli- tai aliarvostettiin. Ensimmäinen asia, joka nousi tekstien lukemisen jälkeen oli pettymyksen tunne, joka melkein kaikista haastatteluista jossakin vaiheessa nousi esille. Monet korostivat pettymystään omaan statukseen akateemisena vastavalmistuneena työttömänä kuvatessaan omaa minäänsä. Oheisessa katkelmassa haastateltava F painottaa oman koulustaustansa yliarvostamista. Yliarvostusta hän selittää akateemisten työttömyydellä ja samalla omalla työttömyydellään.

Haastateltava F kuvaa seuraavasti:

"..no kyllä se varmaan tietyn sävöyksen antaa kun mä sanon että mä oon yhteiskuntatieteiden maisteri

tai joku tämmöinen vastaava. Se kyllä riippuu hirveesti ihmisten omasta taustasta ja niinkun näistä, tämmösestä sivistystasosta, jos sanos niinkun suoraan, että se saattaa olla aika tuntematon käsite jollekulle ammattikoulun käyneelle ja ne saattaa arvostaa ylikin kun ne ei tiedä mitä se on, että sitten kun koittaa itte puottaa vähän niinku itteensä maan pinnalle että enhän mä oo sen kummallisempi kun muutkaan että kattokaa nyt samalla lailla voi olla työttömänä... (Onko yhteiskuntatieteiden maisterilla erilainen identiteetti kuin muilla työttömillä?) Jaa aa, ehkä sitä on niinkun jotenkin että kyllä sitä joskus huomaa niinkun ajattelevansa ja hämmästyy, että mitenkä sä noin katkera oot niinku siitä että oot niinku työttömänä. Sitä jotenkin kuitenkin on ajateltu, että kun tästä niinku valmistuu ammattiin taikka tähän tiettyyn tutkimukseen niin ilman muuta löytyy jotakin, että tottakai minut joku haluaa. Joutuukin tekemään itteensä kanssa yhtäkkiä töitä kun huomaa, että on ihan samassa tilanteessa kuin kuka muu hyvänsä...että ehkä tota siinä on just semmosen koulutustaustan takia semmosta tiettyä (Tuleeko siitä niinkun paineita?) .. voihan se olla."

Haastateltava A puolestaan esittää, ettei työttömän identiteettiä ole määriteltävissä:

" Työttömän yhteiskuntatieteilijän identiteetti jää määrittelemättä. Sillä esim. silloin kun opiskelee on helpompi määritellä itsensä opiskelun kautta, tekemisen kautta, mutta työttömänä?? Kun ei pysty tekemistä määrittämään, vaan se jää täysin tyhjäksi... opiskellessahan nyt sentään edes opiskelee... En pidä työttömyyttä hirveän leimaavana tällaisena aikana, jolloin puhutaan jatkuvasti vastavalmistuneiden suuresta työttömyydestä. Sellanen tilanne, poliittiset kokkarit, saattaisiin jopa käyttää työttömänä olemista provosoiden tuoden sen julki. Sillä itse asiassa ne jotka tekee päätöksiä on itse hirveen hyvin voivia, että toisi esille ett on olemassa muitakin ihmisiä.. En nyt sentään kailottais mutta saattaisiin tuoda sen esille."

Haastateltava A käsittää identiteetin koostuvan tekemisen määrittelyn kautta. Työtön ei hänen mielestään tee mitään, jolloin työttömällä ei ole identiteettiä. Hän kuitenkin käsittelee työttömänä olemista tavallaan elämäntilanteena. Haastateltava N kommentoi kirjallisesti yhteiskuntatieteilijän identiteetistä:

" En ole tunnistanut sellaista kuin yhteiskuntatieteilijän identiteetti, koska kokonaisuus jokaisen ihmisen kohdalla rakentuu niin monesta eri tekijästä, koen olevani enemmänkin N., jolla on tarve omaehtoiseen ajatteluun ja oman identiteetin löytämiseen, enkä niinkään ole yhteiskuntatieteilijä... paremminkin olen havainnoija, vaikuttaja, osallistuja kuin analyttinen erittelijä. "

Vaikka haastateltava N ei itsestään löydäkään yhteiskuntatieteilijän identiteettiä, hän tavallaan määrittää sen sulkemalla analyttisen erittelijän pois kuvatessaan itseään. N haluaa erottaa itsensä tällaisesta yhteiskuntatieteilijästä. Hän sanoo identiteetin rakentuvan monesta eri tekijästä, jolloin voisi olettaa yhteiskuntatieteellisessä opiskelun merkitsevän jotakin oman identiteetin muodostumiselle, vaikka ei yhteiskuntatieteilijä kokisi olevansakaan. N esitti perusyhteiskuntatieteilijän olemuksen kielteisenä ja halusi sanoutua siitä irti.

Identiteetin ja oman minän rakentumisen osana akateeminen koulutus koettiin myös myönteisenä tekijänä. Esimerkkinä tähän haastateltava K esitti asian seuraavasti statuksesta ja identiteetistä seuraavaa:

"Kyllä mun täytyy sanoa että kyllä se tuo semmosen, tietyn niinku, että jos mä sanosin samassa tilanteessa, että sanotaan nyt jos iteronomi on vieras sana, niin vois sanoa, että samantasoinen on merkonomi, että jos mä sanoisin samassa tilanteessa että no mä oon merkonomi, niin mä tiedän että mua ei niinku jatkossa neuvotteluissa, mua ei otettais samanlaisena, mutta koska nyt nähdään tietyllä tavalla, että mulla on jonkun näköstä, että mun ei koskaan ole tarvinnut tarkemmin määritellä että mitä se on, sanotaan että siltä vast. että ne ei koskaan oo ollu ainakaan virallisii neuvotteluja missä ois ruvettu kaivelemaan mun opintojani enemmän, että ne on ollu enemmänkin illanistujais tyyppiä, jolloin on ruvennut kaivamaan että mikä sinä olet, että niin... Mutta se mun täytyy kyllä sanoa, että kyllä se niinku ilman muuta auttaa moness tilanteessa se että on yliopistollinen tutkinto."

Haastateltava E totesi yliopistosta valmistumisen olleen hänelle henkilökohtainen saavutus. Hän ei asettanut koulutusta jalustalle, vaan korosti omia ponnistuksiaan pyrkiessään valmistumisen päämäärään. Haastateltava E:

"Joo, no kyllä se mulle merkitsee sillä tavalla paljon, että mä en olis tyytyväinen jos mä en olis tätä tutkintoa saanu valmiiks tai jättäny kesken tai ... että kyllä se että kun sai sitte paperit käsiin niin oli tietyllä tavalla semmonen.. että aika iso määränpää on tavoitettu ja sitten toisaalta tuntu että ystäväissä on niin paljon sitten vastaavia kavereita että.. se on toisaalta niin luonnolista että sitten niinku tossa työyhteisössäkin jonkin verran tulee esiin että tuntuu jotenkin että jotkut katsoo suhtkoht korkeellekin ylöspäin että.. (..että kun on yliopistosta valmistunu?) ..niin, mikä ei itselle taas oo sitten sillä tavalla iso asia että höh!!"

Akateemisesta koulutuksesta arveltiin yleensä ottaen olevan väriä luuloja. Lähinnä henkilöiden, jotka eivät tarkalleen tiedäneet, mitä akateeminen tutkinto ja koulutus sisältävät, arveltiin yliarvostavan akateemista loppututkintoa. Toisaalta esiintyi kommentteja, kuinka akateemista koulutusta aliarvioidaan. Seuraavassa esimerkkinä haastateltava G:

"Kyllä niinku siinä mielessä, että on vaikeeta kuvitella, että jos olis niinkun jossain ammatillisessa oppilaitoksessa ollu, että varmasti niinku ajattelumaailma olis aivan erilainen, että siinä mielessä mä en oo päivääkään katunut.. että mä oon lähtenyt yliopistolle, mutt se että on kyllä käyny mielessä, että oliskos voinut sitten valita jonkun muun, ton lakialan tai lääketieteen tai jonkun muun, joka näyttää olevan siis sellanen, joka niinku pysyy ja status ja tämmönen professionaalisuus on, että olis niinkun tämmöstä yhteiskunnallista statusta, että kyllähän mä nyt näen, että eihän yhteiskuntatieteilijöitä kovin korkeelle rankata niinku yleisesti ku vertaa, niinku jos ajatellaan vanhempien ihmisten näkemyksiä ja sitä niinku että minkälainen asema niinkun on insinöörillä ja yhteiskuntatieteilijällä, että eihän niinkun voi puhua edes samana päivänä niistä..."

Haastateltavat arvioivat akateemista koulutusta henkilökohtaisena saavutuksena. Työttömyyskokemukset laskivat heidän omaa arvostustaan, jonka he perustivat ympäristössä vallitseville arvostuksille. Pettymys yhteiskuntaan ja arvojen vääristymiin korostui juuri työttömyyskokemuksissa. Haastateltavat rakensivat omaa minää lähiympäristön avulla. Perhe, sukulaiset ja tuttavat pysyivät samoina vaikka opiskelu olisi muuttunut työttömyyskokemukseksi. Samalla mm. työttömyys juuri ovat puolustivat työttömyyttään ja halusivat erottaa sen normaalista

työttömyydestä. He painottivat koulutuksensa arvoa ja massatyöttömyyden tuomaa vähemmän leimaavaa asennetta.

Haastateltavat painottivat koulutuksen merkitystä elämäänsä ja valintoihinsa. Akateeminen koulutus antoi heille välineitä ymmärtää oma tilanne. Luottamus yhteiskuntaan oli kuitenkin horjunut sanattomiin lupauksiin pettymisen myötä. Yhteiskunta sijoitettiin toissijaiseen arvoon ja painotettiin yksilöä ja yksilön omaa selviytymiskykyä. Pettymyksen ja ahdistuksen keskeltä nousi usko omiin kykyihin ja taitoihin selviytyä elämästä. Arki oli auttava tekijä silloin, kun usko omiin voimiin horjui. Voidaan sanoa, että akateemisen vastavalmistuneen työttömän identiteetti koostui työttömyyden kokemisesta ja sen normaalin merkityksen kieltämisestä. Haastateltavat eivät samaistaneet itseään akateemisiksi työttömiksi, mutta ottivat kuitenkin yhteyttä minuun kysellessäni haastateltavia tutkielmalleni.

4.3.4. Tulevaisuus, positiivinen asenne

Hämmentävää kyllä, vaikka teksteissä oli voimakkaasti esiintynyt pettymyksen tunne työttömyyden elämäntilanteeseen, kaikki haastateltavat suhtoutuivat optimistisesti tulevaisuuteen. Ne haastateltavat, jotka olivat töissä haastatteluhetkellä luottivat tulevaisuuden tuovan parempia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia. Haastateltava K suhtautui positiivisesti tulevaisuuteen; hänellä oli haastatteluhetkellä määraaikainen työsuhde. Kysyttäessä kuinka hän tulevaisuuteen suhtautuu massatyöttömyyden vallitessa, kokeeko uhkana? hän vastasi seuraavaa:

"Tota, ei vaan mä koen ne äärettömän hyvänä ett siinä mielessä, ett mun mielessä, ett mun mielest kaikista vaarallisimpia on sellaset virat, joihin sä tulet ja sä tiedät että kunhan sä et kovin isoo virkavirhettä tee niin sä saat olla tässä eläkeikään asti. Musta ne on kaikista vaarallisimpia ja ne on ollu yks osa siihen ett miks me ollaan nyt tässä sopass missä me nyt ollaan, eli siellä ei oo ihmiset tarvinnu todella yrittää. Ett tota mun mielestäni sellanen uus yrittäjäys, ja sanotaan nyt nätisti Katajamäen termillä että pirstaleiset työmarkkinat, niin mun mielestä se on äärettömän hyvä ja kiehtova. Tietysti se on myös se että jos ihminen on aktiivinen niin sä pärjät sellasessakin maailmassa, koska sillon sä haet työsi sieltä missä sitä on, mutt jos sä oot passiivinen sä aattelet vaan ett kun työ ei tule hakemaan minua, niin en minäkään mene sen luo ja niin ett sä sillon ja sä todennäköisesti käpristyt ja näin mutt mä tykkään äärettömän paljon siitä ett niinku, ett mä tiedän nyt suurinpiirtein puolitoista vuotta että millanen mun elämäni on jos mä niin haluan, mutt yhtäläisesti tästä voi lähtee, ett jos mä näen kunnan haasteen jossakin niin minähän noston töppöseni ja lähden perään kunnan haasteeseen ja siinä mielessä ja tota niin mä oon aina ja mä oon ihan vakuuttunu että kyllä, kyllä tässä maassa on paikka minullekin ja siinä mielessä koen tulevaisuuden valoisana, äärettömän jopa...."

Haastateltava N puolestaan kirjoitti:

"En koe asemaani uhanaksi juuri nyt, koska olen päättänyt selvitä ja luotan itseeni aika tavalla,

tilannetta voisi kuvata niin, että monet pitkään työelämässä olleet ovat siirtymässä pois kun minä henkilökohtaisesti olen vasta pyrkimässä sisään, jatko-opinnot ovat tärkeitä, jotta kaikkea ei tarvitse "laittaa yhden kortin varaan", haluan pitää useamman vaihtoehdon avoimena,"

Haastateltava H:

"(Negatiiviset vai positiiviset odotukset?) Tietysti kyllähän sitä on tietyllä tavalla kysymysmerkinä, että kukaan ei tiedä että minnekkä mennään ja mitä tapahtuu, mutta vaikka minä huolehtisin ja murehtisin, niin minä en tietäis siitä yhtään enempää ja vaikka minä murehtisin vielä enemmän niin mikään ei muuttus sen murehtimisen takia muu kuin minun oma pahaoloni lisääntyis. Elikkä mulla varsinkin kaiken elämäkokemuksen jälkeen on ollu mun elämän motto, että elä jokaista hetkeä todella niin hyvin kuin voi, ja niinkun moni tuttu ympärillä elää sillä tavalla, että kun tämän vuoden jaksaa tai nämä kaksi vuotta niin kyllä sitten, kukaan meistä ei tiijä, että eletäänkö me vielä vuoden tai kahden päästä, elikkä sillä tavalla mä niinkun yritän, ajattelen mielummin niinkun että millä tavoin mä teen tästä viikosta niin että mun ja mun lapsen on mahdollisimman hyvä olla, eikä niin että kyllähän sitä huonompaakin kestäään, että todennäköisemmin sitten kun se vaikeus tulee kohdalle, niin sitten tietää, että mitä todennäköisemmin on sitä huonompaakin kestänyt. Tää huonous loppuu aikanaan ja sitten koittaa taas se parempi aika, että ne asiat mitkä on epävarmuuden valossa niin niihin mä en niinkun koe voivani yksityisenä ihmisenä vaikuttaa."

Optimistisuus perustui haastateltavilla arkielämään. Luottamus parempaan huomiseen nousi yksilöön rakentuvasta luottamuksesta. Yhteiskunta koettiin arvaamattomana sekä maailman myönnettiin pitävän sisällään riskejä ja vaaroja. Kuitenkin esimerkiksi äideillä oli sisäistä positiivista voimaa, jolla luotettiin huomiseen. Halu suojella lasta ja tehdä lapsen elämä turvaksi ja mukavaksi pakotti ajattelemaan positiivisesti. Pettymys ja yllättävä käänne elämässä ei ollut vienyt elämänhalua, vaikka luottamus yhteiskuntaan horjui. Yhteiskunnan avustuksien varaan ei haluttu jäädä, vaan painotettiin omaa aktiivisuutta ja koulutuksen tuomia välineitä paremman elämäntilanteen saavuttamiseksi.

5. HAASTATTELUIJEN TULKINTAA

5.1. EI-TYYPILLINEN TYÖTTÖMYYS

Tarkastellessani työttömyyden kokemista ajattelin käyttää apuna diskurssiivista tekstin lähestymistapaa. Tutustuttuani diskurssianalyysiin löysin apuvälineitä jäsentää ja tarkastella haastattelujen tuottamaa tekstiä. Jo haastattelujen aikana törmäsin jännitteeseen, joka löytyi työttömyysdiskurssin sisäältä. Jännite on haastateltavien itsensä tuottama, ja se löytyy jokaisesta haastattelusta. Tarkoitukseni on seuraavassa tuoda esille ne vastakkaisuudet ja ristiriitaiset jännitteet, jotka löytyivät haastateltavien työttömyyden kokemuksen kerronnassa. Löytöni perustuvat haastateltavien kuvauksiin itsestään, omasta työttömyydestään sekä samassa yhteydessä työttömänä olemisen kieltämisestä. Kyse on työttömyyden ja koulutuksen merkityksen muuntumisesta, ja tälle

perustan käsitteen ei-tyypillinen työttömyys.

Työttömyyttä kokemuksena tarkasteltaessa sopii mielestäni käyttää haastateltavistani määritelmää ei-tyypilliset työttömät. Tämä käsite ei ole ei-tyypillisen työllisyyden vastakohta, vaan osittain koostuu myös ei-tyypillisen työn tekijöistä. Haastateltavien osalta ei-tyypillinen työttömyys on tiukasti sidoksissa aikaan ja paikkaan, kuten työttömyys yleensäkin käsitteenä. Perusoletuksena ei-tyypillisille työttömille toimivat sellaiset erilaisissa elämäntilanteissa olevat yksilöt kuten:

- * **Kotona olevat äidit**, jotka kokivat olevansa työttömiä vaikka kotitöitä tekevätkin.
- * **Määräaikaisissa, lyhyissä työsuhteissa olevat** kokivat olevansa työttömiä, sillä heillä ei ole vakituista, turvallista työpaikkaa, jonka varaan rakentaa elämää.
- * **Itsenäiset, etätöitä** useillekin työnantajille **tekevät** kokivat olevansa työttömiä ja elävänsä työttömyyssuhkan alla.
- * Palkkaukseltaan **pienituloiset** kokivat taloudellisesti olevansa rinnastettavissa työttömiin, sillä "ansaitsisivat" työttömyyskortistossa melkein yhtä paljon kuin tekemällä työtä.
- * **Työttömiksi työnhakijoiksi ilmoittautuneet**, jotka kielsivät olevansa toimettomia ja perustivat oman imagonsa vapaaehtoistyöhön ja erilaisiin aktiviteetteihin.
- * **Jatko-opiskelijat**, jotka olivat kiertäneet pitkäaikaisen työttömyyden opiskeluihin turvautumalla.

Erilaisia rinnastettavia elämäntilanteita löytyy varmaan vastavalmistuneiden akateemisten nuorten keskuudesta enemmänkin kuin mitä kertyi tekemiini haastatteluihin. Kyseessä olevat yksilöt eivät siis välttämättä ole ilmoittautuneet työvoimatoimistoon työttömiksi työnhakijoiksi. Tästä riippumatta he määrittävät itsensä työttömiksi samanaikaisesti kuitenkin kieltäen olevansa työttömiä. He eivät halua käyttää sanaa työtön kuvaillessaan itseään. Seuraavassa esitän huomioitani haastateltavien ristiriitaisuuksista ja jännitteistä edellä kerrotuissa elämäntilanteissa. Vältän pitkien haastatteluosuuksien liittämistä tähän yhteyteen, joten kyseessä on lähinnä narratiivista tulkintaa havainnoistani, joiden tekena teemahaastattelujen yhteydessä esitetyt katkelmat toimivat.

Haastatteluhetkellä työttömiä työnhakijoita haastateltavista oli viisi, joista kolme oli **lapsiperheen äitejä**. Haastateltavista kaikki äidit kertoivat olleensa valmiita töihin vanhempainpäivärahauden jälkeen, jos töitä olisi ollut tarjolla. He painottivat oman kotityönsä arvoa, kuten haastateltava H sivulla 70, he eivät halunneet saada työttömän leimaa. He kuvasivat työntäyteistä elämää, harrastuksia, ajan riittämättömyyttä, ja toisaalta he myös kertoivat töiden hankkimisyrietyksistään, työttömyyden tuomasta turvattomuudesta ja mahdollisen syrjäytymisen peloista. Haastatteluissa

kotiäidit tuottivat elämäntilanteensa erilaisina eri tilanteissa. En kysynyt suoraan miksi he ilmoittautuivat haastateltaviksi. He olivat mahdollisesti käsittäneet haastattelupyynnöni koskettavan ei-työtä tekeviä, ja ilmoittautuivat työttömyyden kokeneiksi. Osa oli ollut työvoimatoimistossa työttömänä työnhakijana lyhyen aikaa, mutta varsinainen työttömyyskokemus tuntui liittyneen kotityön tekemiseen. Juuri koulutuksen hankkimisen jälkeen kotiin jääminen tuntui kolhaisevan itsetuntoa. Painotettiin, että koulutus oli hankittu tähdättäessä muuhun kuin kotitöiden tekoon. He eivät halunneet olla korkeasti koulutettuja kotiäitejä, vaan he halusivat myös päästä toteuttamaan koulutustaan ja testaamaan pärjäämisen taitojaan työelämään.

Haastateltavista osa oli haastatteluhetkellä **määräaikaisessa työsuhteessa**. Osa heistä haki jatkuvasti myös työssä ollessaan toista työpaikkaa. Tähän pakotteena toimi työtehtävän määräaikaisuus ja mahdollinen työttömyyden uhka. He valittivat palkkauksen pienuudesta sekä huonosta koulutuksensa arvostuksesta. Työ ei ollut koulutusta vastaavaa. Haastateltavista vain kaksi oli saanut tehdä koulutustaan vastaavaa työtä, ja he puolestaan kokivat ahdistavana työpaikalla koulutuksen aliarvostuksen. Osittain he kuvailivat tämän johtuvan huonommin koulutettujen peloista menettää työpaikkansa hyvin koulutetuille, osittain taas palkan pienuuden tuottamasta mielikuvasta. Palkan ollessa pienehkö, työn arvostus kärsi. He kokivat tulevaisuuden turvattomaksi, etenkin lainan takaisin maksujen lähestyessä. He eivät siis kertoneet olevansa haastatteluhetkellä työttömiä, mutta eivät mainostaneet olevansa tyytyväisiä tilanteeseensa, sillä työ ei vastannut tarkoitusta. Esimerkiksi määräaikaisessa työsuhteessa työ ei tuonut taloudellista eikä henkistä turvallisuuden tunnetta eikä antanut mahdollisuutta kehittää itseään tai työtehtäviään. Haastateltavat kuvailivat työttömyyttä aiempien kokemusten kautta masentavana ja kuumeisena vaiheena elämässään. Haastatteluissa he kuitenkin asettuivat tuon masentuneisuuden yläpuolelle tehdessään haastatteluhetkellä töitä.

Etätyötä tekeviä haastateltavista olivat vain A, D ja K. Heistä A oli tehnyt määräaikaisesti etätyötä, mutta nyt oli työtön. D oli juuri saanut vakituisen työpaikan ja jätti jatkuvat määräaikaiset etätyötehtävät. K puolestaan teki etätyötä kokopäiväisen määräaikaisen työsuhteensa lisäksi. Etätyötä kuvailtiin loppuun polttavana, sillä jos sitä teki kotona, sille uhrasi enemmän omaa vapaa-aikaansa kuin olisi halunnut. Etätyö oli koko ajan mukana, mitä tahansa kotona tekikin. Se oli yleensä lyhytaikaista tai keikkaluonteista, mikä toi esille turvattomuuden tunteen. Koskaan ei tiennyt, milloin seuraava työtehtävä osaisi kohdalle. Etätyö ei myöskään täyttänyt sitä tehneillä haastateltavilla heidän työlle asettamia tavoitteita. Etätyö koettiin mukavana lisätulon lähteenä, mutta se ei pitemmällä tähtäimellä tuntunut kiinnostavan. Etätyötä kuitenkin myös kiiteltiin itsenäisyydestä ja sen antamasta vapaudesta. Haastateltava D kertoi etätyön mahdollistaneen työnteon opiskelujen ohessa ja olleen hyvä vaihtoehto rahoittaa opiskelut, mutta siirtyi nyt valmistuttuaan helpottunein

mielin ensimmäiseen vakituiseen työpaikkaansa. K puolestaan painotti etätöitä kivana lisänä oman työn ohella, hän teki sitä keikkaluonteisesti, kun määräaikaiselta työsuhteeltaan kerkesi. Osa etätöitä tehneistä toi esille työttömyyden kokemuksistaan työn aikana ja turvattomuudestaan. Toisaalta haastateltava K kuvaili keräävänsä itselleen voimavaroja työtilanteensa tuottamasta epävarmuuden tunteesta. Hän kertoi aikovansa taistella itselleen paremman tulevaisuuden painottaen erilaisten avointen mahdollisuuksien määrää.

Palkkaukseltaan **pienituloisiin** kuului yli puolet haastateltavista ja vain kolme haastateltavaa antoi ymmärtää, että heidän työstään saama palkka oli suurehko. Esimerkiksi haastateltava E oli määräaikaisessa työsuhteessa oikealla alalla, mutta ei koulutustaan vastaavassa työssä. Suurin osa haastateltavista painotti palkan pienuutta ja sen merkitystä omaan ja ympäristön arvostukseen koulutuksen ja työn osalta. Pienellä palkalla työskennellessä houkutusena oli jättäytyä työttömäksi, jos taloudellinen tilanne olisi suurinpiirtein samanlainen. Hän kuitenkin tavoitteli ylenemistä ja suhtautui elämäntilanteeseensa pakkona eteenpäin pyrkimisessä. Hän ei ollut kokenut työttömyyttä, vaan oli pitänyt papereita sisällä niin kauan, että voi siirtyä suoraan töihin. Hän kertoi haastattelussa työttömyyden peloistaan ja määräaikaisen työn luomasta turvattomuudesta. Haastateltava E ei missään vaiheessa suoraan maininnut olevansa työtön.

Myös **jatko-opiskelijat**, haastateltavat B, G ja L, kertoivat massatyöttömyyden luomasta paineesta löytää töitä. He olivat vältäneet työttömyyden jatkamalla opiskeluaan. Apurahojen saaminen oli ongelmallista ja suurin epävarmuustekijä haastatteluhetkellä. Työttömyyden pelko tulevaisuudessa esiintyi keskusteluissa useaan otteeseen. Mikäli sopiva työpaikka löytyisi jatko-opiskelijat tarttuisivat siihen kiinni, jotta turvaisivat mm. tulevan lainan takaisinmaksun. Realistisesti he pitivät opiskelijan/tutkijan statusta eräänä välivaiheena elämässään. He näkivät parempana olla opiskelija/tutkija kuin työtön. He valmistuisivat ja suorittaisivat tutkimuksensa loppuun, ja sen jälkeen kysymys työstä ja sen saamisesta olisi joka tapauksessa edessä. Tämän hetkinen elämäntilanne oli tavallaan pelastus, mutta saman aikaisesti silmät oli pidettävä auki mahdollisten työpaikkojen toivossa. Tämä ei tarkoita sitä, etteivät he keskittyisi tekemään sitä mitä tekivät täysillä, mutta aina tulevaisuutta pohtiessa haastatteluista pomppasi esiin tosiasia, että heillä ei ollut varsinaisesti työpaikkaa, joka olisi turvannut tulevaisuuden, vaan elämä oli rakennettu tulevaisuuden tuomien vaihtoehtojen epävarmuudelle. Toisaalta esim. haastateltavalla G oli avopuoliso töissä ja asumassa toisella paikkakunnalla kuin missä hän teki liseniaattityötään, joten heillä parisuhteen toinen osapuoli oli jo kiinnittynyt jonnekin, mikä asetti paineita tulevaisuuden työn etsimiselle alueellisesti. L puolestaan oli työttömänä työnhakijana, vaikka jatkoikin opiskelua, ja teki

määräaikaisia työkeikkoja. mikäli niitä tuli eteen. L kertoi omasta epävarmuudestaan tulevaisuuteen, ja kuvasi työttömyyttään tehdessään keikkatöitä. Hän piti tavallaan yllä opiskelijan statusta itseään ja ympäristöä varten.

Työttömyysdiskurssi akateemisten vastavalmistuneiden osalta sisältää työttömäksi leimautumisen välttelyä eri keinoin, jotka pohjautuvat elämäntilanteisiin (esim. äitiys, opiskelu, ei-tyypillinen työllisyys). Leimautumisen välttelyn ja työttömyyden kieltämisen ohella tuotetaan samojen yksilöiden kautta tekstiä työttömyyden kokemuksista. Ristiriita on löydettävissä kaikista haastatteluista, myös niistä, joissa kuvataan aiempia työttömyys kokemuksia. Samassa yhteydessä voitaneen puhua työttömän sekä akateemisen vastavalmistuneen identiteetin murroksesta. Tässä työtön sanana ei enää määritä pelkästään henkilöä, jolla ei ole palkkatyötä, jos todella osa myös töitä tekevistä samaistaa itsensä työttömien joukkoon. Ilmiön käsittelemisen helpottamiseksi käsite ei-tyypillinen työtön on oikeutettu. Itsensä työttömäksi kokeminen on muuntunut, ja tässä tilanteessa käyttäisin akateemisista vastavalmistuneista käsitettä ei-tyypillinen työtön mm. erotukseksi pitkäaikaisemmän ja totaalisen työttömyyskokemuksen omaavista työttömistä. Akateemisten vastavalmistuneiden nuorten aikuisten takaa löytyy vahva usko tulevaisuuteen ja onnistumiseen elämässä. Negatiiviset asiat pyritään kääntämään voitoksi ja samalla haastatteluissa tuotetaan minä kuvaa, jossa "minä" ei ole työtön, vaikka kokisikin työttömyyttä. Työttömyys yhä koetaan enemmän negatiivisesti kuin positiivisesti. Haastattelujen osalta positiivisuus työttömyyteen löytyy vasta, kun ihminen on todella ilman mitään elämäntilannetta, jonka taakse piiloutua ja tutkiskella työttömyyttä ei-tyypillisenä työttömänä. Kun on työtön, työttömyydestä kaivetaan esiin myös positiivisia asioita, kuten. esim. ihmisenä kasvaminen, aikatauluista riippumattomuus, lisääntynyt aika ystävyysuhteiden ja harrastusten vaalimiseen jne.

Ei-tyypillinen työttömyys voi olla tietoinen valinta esim. kun kyseessä ovat määräaikaiset työsuhteet taikka etä-työ, jolla jopa kartetaan vakituista työpaikkaa. Ei-tyypillinen työttömyys perustuu myös osittain Viinasen ja Suikkasen esittämään elämänkaarimallin murtumiseen, jossa opiskelu, yhtäjaksoinen työelämässä mukana oleminen ja vapaa-ajan vietto/eläkkeelle siirtyminen eivät erotu toisistaan selväpiirteisinä eriaikaisina elämänvaiheina. Elämänkaarimallin murtuminen yhdessä Giddensin kuvaileman yksilön 'jatkuvan valinnan kriisin' kanssa toimivat ei-tyypillisen työttömän identiteetin perustana. Kukaan ei työttömäksi itsensä kokevasta työllisestä kuten myös työtä tekeväksi itsensä kokevasta työttömästä.

Akateemisen koulutuksen merkityksen muutos on tärkeä tekijä ei-tyypillisen työttömän kompleksisuuden ymmärtämisessä. Korkean koulutuksen katsotaan yhä olevan paras tie työpaikan

saamiseen. Kuitenkin on yleisesti tiedossa, että akateemisesti koulutetutkaan eivät voi enää välttyä työttömyydeltä, vaan työttömyyden riski on olemassa. Työttömyys ja alityöttömyys eli alaa vastaamaton sijoittuminen työelämään vaikuttavat korkean koulutuksen arvostuksiin. Tämä koskee niin ympäristön asenteita kuin akateemisten vastavalmistuneiden omiakin asenteita. Tutkimuksissa on selvästi osoitettu, että alemmilla koulutuksen tasoilla työttömyysprosentti on korkeampi. Tärkeää tässä yhteydessä ei suinkaan ole, kuinka suuri osa korkeasti koulutetuista saa työpaikan, vaan julkisesti tunnustettu tieto akateemistenkin keskuudessa olevasta työttömyydestä. Ei-typillisen työttömyyden yksi taustalla voi olla akateemisilla vastavalmistuneilla tarve varjella koulutuksensa arvostusta tietoisesti tai tiedostamatta.

Tavallaan kyse on yhteiskunnan vaikutuksesta yksilöön, ja jotta ympyrä sulkeutuisi niin myös yksilön vaikutuksesta yhteiskunnan muovaamiseen. Tutkiessani haastatteluja käytin diskurssiivista lähestymistapaa. Nojautuin ei-typillisen työttömyyden käsitteessä diskurssianalyysiin ja diskurssirivisen tarkastelun perusteisiin. Kuten Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993) kirjassaan "Diskurssianalyysin aakkoset" esittelevät viitekehyksen rakentuvan seuraavista lähtöoletuksista:

1. *Oletus kielen käytön sosiaalisesta todellisuutta rakentavasta luonteesta.* Kieltämällä työttömyytensä akateemiset vastavalmistuneet rakentavat todellisuutta, jossa pyritään akateemisen työttömyyden minimointiin.
2. *Oletus useiden rinnakkaisien ja keskenään kilpailevien merkityssysteemien olemassaolosta.* Työttömyysdiskurssi haastatteluissa sisälsi vastakkaisasettelun, haastateltavat eri teemojen alla ja joskus jopa saman teeman käsittelyssä kuvasivat itsensä työttömäksi kuten myös työtä tekeväksi, ei työttömäksi. Ei-typillisen työttömyys -käsite mahdollistaa näiden toisilleen vastakkaisien oman itsensä kuvausten rinnakkaiselon.
3. *Oletus kielen kontekstisidonnaisuudesta.* Vaikka haastateltava kokee itsensä työttömäksi ja hyväksyy työttömyyden massatyöttömyyden myötä, hän pyrkii pelastamaan kasvonsa koulutuksesta johtuvien paineiden alla ja kuvaa itseään elämäntilannettaan apuna käyttäen. Tämä ilmiö liittyy juuri petettyjen lupauksen kontekstiin. Aiempiin odotuksiin koulutuksen merkittävydestä, väylästä työhön ja arvostukseen sekä yhteiskunnan muutokseen, lamaan, hyvinvointivaltion pahoinvointiin, modernin ajan vaihtoehtojen määrään lisääntymiseen.
4. *Oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssysteemeihin.* Haastateltavat kieltäessään työttömyyden kuitenkin mm. kuvasivat työttömyyden kokemuksiinsa, vaikka saattoivat olla jo töissä. Haastateltavat

olivat kaikki valmistautuneet haastatteluja ennen vastaamaan kysymyksiin työttömyydestä ja valmistumisen jälkeisestä elämäntilanteestaan.

5. *Oletus kielenkäytön seurauksia tuottavasta luonteesta.* Haastateltavat tiedostavat ympäristöstään ja sen suhtautumisesta mitä merkitsee myöntää olevansa vasta-valmistunut työtön akateeminen. He kuvailivat jopa itse oman koulutuksensa arvostuksen laskeneen valmistumisensa jälkeen. Kuitenkin mm. haastateltava K painotti juuri oman itsensä arvostamista kaiken lähtökohtana, sillä ympäristö ei kykene arvostamaan yksilöä ja tämän koulutusta ja osaamista, ellei ensin yksilö itse tee niin. Joten yksilö nostaessaan itsetuntoaan, pyrkii järjestämään elämänsä valmistumisen jälkeen siten, että voi heijastaa itseään ympäristöönsä, muustakin kuin työttömän positiosta.

Kyseessä on elinympäristön muovautumisen ympyrä, kaikella on, tai voi olla, vaikutusta kaikkeen. Tutkiskeltaessa ei-tyypillisten työttömien syntyä voidaan kysyä, eikö akateemisen koulutuksen omaavilla ole tavallaan oma intressi pyrkiä karsimaan akateemisesti koulutetut työttömät minimiin, jottei heidän koulutuksensa arvostus yhteiskunnassa laskisi. Kätkeytymällä ei-tyypillisten työttömien erilaisten selitysten taakse nostetaan omaa arvostusta ja imagoa. Alityöttömyys selvitetään työttömyyden kokemukseilla ja työttömyys paikataan elämäntilanteella.

5.2. ELÄMÄNPOLITIikka

Haastatteluja tehdessäni punaiseksi langaksi oli muodostunut työttömyyden kokemusten kartoitus. Kun taas litteroin haastatteluja löysin petettyjen lupauksen idean. Työttömyyden kokemusten takaa haastatteluissa korostui välillä uhrin rooli eilisen päivän nuorista, joille huominen oli ollut korkean koulutuksen myötä arvostuksen ja hyvän työpaikan tavoittelua ja opiskeltu eilinen olikin kääntänyt asetelmat ennalta-arvaamattoman laman myötä. Tämä päivä olikin massatyöttömyyden maustamaa kamppailua tulevaisuudesta.

Haastattelijan ollessa elämäntilanteita painottavia, keskustelu elämänpolitiikasta sopii sijoittamaan haastattelijan löydöt paikalleen yhteiskuntaamme, ja tässä apuna käytän Anthony Giddensin tulkintaa elämänpolitiikasta. J.P. Roos (1996) artikkelissaan "Mitä on elämänpolitiikka?" esittelee Giddensin elämänpolitiikan politiikkana, jolla on tekemistä minän, identiteetin, itserefleksiivisyyden, elämänkulun, hyvinvoinnin ja elämäntyylin kanssa, ja jonka edellytykset syntyvät siinä vaiheessa, kun olemme siirtyneet lopullisesti traditionaalisesta yhteiskunnasta jälkitraditionaaliseen

yhteiskuntaan, jossa eivät vallitse selvät periaatteet ja jäykät auktoriteettirakenteet. Haastateltavien kamppailu eri elämäntilanteiden keskellä avautui minulle paremmin kertomuksista tutkiskellessani niitä käyttäen elämänpolitiikan suomia apuvälineitä, käsitteitä. Täytyy kuitenkin muistaa, että kyse on tekstistä, jota haastateltavat ovat tuottaneet minulle ja mahdollisille tutkielmani lukijoille, joten välittyvä sanoma ei välttämättä ole yhdenmukainen todellisuuden kanssa, vaan osittain kyse voi olla heidän luomastaan todellisuuden kuvasta, jonka tarkoituksena on vaikuttaa heidän tarkoituseriään vastaavasti.

Kaikki haastateltavat olivat aluksi minulle akateemisia vastavalmistuneita nuoria, kunnes he kuvasivat itseään sekä työttömyyskokemuksiaan käyttäen apunaan haastatteluhetkellä vallinnutta elämäntilannetta. *Minä* löytyi koulutuksen, harrastusten, ihmissuhteiden ja elämän arkirutiinien keskeltä. Elämänpolitiikan osalta kiinnostuin juuri vaihtoehtoista ja niiden merkityksestä. Giddens esittää tärkeänä osana elämänpolitiikkaa modernin tuoman erilaisten vaihtoehtojen kirjjon, jolle ihminen on altistettu. Tästä esimerkkinä mm. luonnonsuojelun ja vihreiden arvojen korostuksen nousu. Ihmisellä on yksilönä valta valita käyttääkö hän luontoa vähemmän saastuttavia hyödykkeitä, ja pyrkii omalta osaltaan vaikuttamaan valinnoillaan ja asenteen muutoksillaan luonnon tuhoutumiseen ja elinpiiriin saastumiseen. Giddens (1991) esittää teknologian kehityksen ja esimerkiksi median tuoman ihmistä lähemmäksi koko maapallon ja altistaneen yksilön yhä useampien valintojen eteen. Toisella puolen maapalloa tapahtuva katastrofi vaikuttaa yksilöön television välityksellä, matkat eri paikkojen välillä pienenevät. Elämme ikään kuin hyperreaalissa ajassa, jossa ihmiskunnasta muodostuu me, joka kohtaa ongelmat yhdessä. Samalla kun tiedostamme kuolevaisuutemme ja rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa maailmanlaajuisten kysymysten ratkaisuihin, joillekin yksilöistä saattaa tulla tarve valita auktoriteetti, jonka varaan voi elämän rakentaa. Toisille taas saattaa olla vaikeaa hyväksyä vastakkaisten auktoriteettien olemassaolo, sillä valinnan vapaudesta voi syntyä taakka. Lisäksi modernin identiteetin eräänä dilemmana Giddens tuo esille vielä "tavaroistumisen" ja sen, kuinka yksilölle on vaikeaa koota itsensä tilanteessa, jossa yksityiseen arvostukseen vaikuttaa myös standardisoitu kuluttamisen vaikutus. Ei-tyypillisillä työttömällä nämä identiteetin ongelmat oli hallitusti ratkaistu, tai ainakin tällainen vaikutelma syntyi haastatelluista. Haastateltavat olivat sopeutuneet erilaiseen elämäntilanteeseen. Raha oli hiukan ongelma, mutta sopeutuminen elämään tiukalla onnistui. Valinnat tulevaisuuden osalta asettivat tietysti hieman pelkoja, mutta enemmän luotettiin tulevaisuuden tuovan paremman elämän mahdollisuuden, ja jotkut perustelivat määrääkaistyöt positiivisiksi, sillä niissä ei jää paikalleen turvalliseen työhön, vaan yrittää eteenpäin paremmille paikoille tilanteen pakosta. Tavallaan ihmisellä on oman elämänsä langat käsillä, sillä tulevaisuus erilaisine vaihtoehtoineen tuo samalla niin väärin valintojen riskit kuin oikeiden valintojen mahdollisuudet toteutettaessa pyrkimystä

yksilön onneen ja hyvinvointiin. J.P. Roos (1996) kritisoi Giddensin elämänpolitiikan tavoitetta, onnea. Hän pitää sitä liian vaativana ja herkkänä perustellen, että yksilön onnen tavoittelu on historiassa tuottanut hirveitä tuloksia niin käytännössä kuin utopiassa. Mielestäni Giddens on kuitenkin oikeassa todetessaan ihmisen pyrkivän kohti kuvittelemaansa onnea tai toisin sanoin parempaa tulevaisuutta.

Elämänpolitiikka pohjautuu Giddensin mukaan emansipatoriselle politiikalle, jossa pyrkimyksenä on ollut vapautua riistosta, epätasa-arvosta ja painostuksesta tai jopa edellisten eliminointi. Elämänpolitiikka vain ei pyri vapauttamaan tavoista ja traditioista, vaan pyrkii käyttämään valtaa muunneltavana kapasiteettina, jossa poliittiset päätökset nousevat valinnan ja tuottavan voiman vapaudesta. Kyse on pyrkimyksestä luoda moraalisesti oikeuttavia elämän muotoja maailmanlaajuisen riippuvuuden kontekstissa. Kysymys on siitä, "Kuinka meidän tulisi elää?". Ihminen on tavallaan irrotettu luonnosta ja traditiosta, jolloin jäljelle jää ihmisen itse muovaama ympäristö. Kun ihminen joutuu yllättävän elämäntilanteen eteen, kuten esimerkiksi avioero, hän joutuu aloittamaan elämänsä kokoamisen alusta. Tämä yksilön itsensä uudelleen löytäminen perustuu yksilön itserefleksiivisyyteen. Yksilö ikään kuin kääntyy ennen avioliittoa keräämänsä kokemuksen puoleen ja kokoaa uuden identiteetin käyttäen perustana aiempaa kokemustaan. Tässä prosessissa on kyse jatkuvasta riskien ja vaarojen valtavasta määrästä, mikä ei vain esiinny keskeytyksinä vaan myös jatkuvana kriisinä. Kyseessä on siis jatkuva yksilön itsensä löytämisen ja minän muuntumisen prosessi. Ei-tyypilliset työttömät ovat itse muokanneet elämäntilannettaan kohti parempaa. He eivät tyydy nykyiseen tilanteeseen, vaan pyrkivät kohti parempaa tulevaisuutta. He odottivat valmistumisen jälkeiseltä elämältä enemmän kuin mitä se lopulta tarjosi. Tilanteeseen sopeutuminen on voinut olla rankkaakin, mutta haastattelujen aikana kaikki kuvailivat päässeensä taas oman elämänsä herraksi, vaikka työttömyys olisi ollut kriisin aiheuttaja. Giddensin elämänpolitiikan itu löytyy juuri mahdollisuuksista, joissa juuri toisille mahdollisuuksille tulisi antaa tilaa elämässä. Olkoon kyseessä työttömyys taikka eläkkeelle jäänti, ihmisen pitäisi säilyttää avoinna ovet erilaisiin elämäntilanteisiin joutumisia varten. Tärkeänä tekijänä on välttää sitoutuminen yhteen elämänkulkuun, ja säilyttää kyky aloittaa uudelleen missä elämänvaiheessa tahansa. Toisten mahdollisuuksien politiikassa on kysymys kolhiintuneiden identiteettien korjaamisesta ja itsekunnioituksen kehittämisestä. (J.P. Roos, 1996.)

Akateemisen koulutuksen luoma pätevyys itsestään ei riitä takaamaan työpaikkaa, vaan työntekijältä vaaditaan useita ammatillisia pätevyyskäsitteitä ja taitoja, kuten esim. ihmissuhdetaidot. Yhteiskuntatieteilijöiden ajattelun työpaikat ovat tällä hetkellä ylimiehitettyjä. Luonnollinen poistuma ei riitä, vaan työpaikkoja yhä pyritään supistamaan niin yksityiseltä kuin julkiselta sektorilta.

Yksityisyrityksistä ei aiemmin edes ajateltu varteen otettavana vaihtoehtona useimpien yhteiskuntatieteiden ainevaihtoehtojen luonteen osalta. Työpaikkaa varten vaaditaan kokemusta, jota ei kaikilla ole ollut mahdollista hankkia opiskeluaikana jo pelkkien kesätyöpaikkojen vähennyttyä. Tässä tilanteessa vastavalmistuneiden täytyy tavallaan aloittaa alusta, eli sieltä kun, he menivät opiskelemaan, ja alkaa rakentaa elämäänsä uudelleen. Kriisin ylitsepääseminen vie voimia ja monilla apuna oli parisuhde, perhe ja harrastukset, joiden perusta pönkitti entisiä elämän rakenteita, eikä elämänhallinnan osalta tarvinnut palata kauas menneisyyteen aloittamaan alusta.

Perusideana ei-tyypillisten työttömien ongelmallisuuden taustalla on yhteiskunnallisessa ajattelussa tapahtunut muutos, akateemisesti koulutettu voi yhä useammin olla työtön. Kyseessä on eräänlainen konsensus eli yhteisymmärrys asiasta, josta ei välttämättä nosteta julkista keskustelua. Nykyaikana ei yhteiskunta lupaa akateemiselle vastavalmistuneelle varmaa työpaikkaa. Pettymysten tunteiden takana on kyseessä hyvinvointiyhteiskunnan luoma ajatusmalli korkean koulutuksen takaamasta työpaikasta, joka vallitsi vielä 1980-luvulla, jolloin vastavalmistuneet ei-tyypilliset työttömät aloittivat opiskelun. Nämä sanattomat sopimukset juuri vaikuttavat omalta osalta identiteetin rakentumiseen, sillä niille perustetaan luottamus yhteiskunnan oikeudellisuudesta ja normaalin määrittelystä. 1980-luvulla opintonsa aloittaneiden ja 1990-luvulla opintonsa päättäneiden osalta minän luomiseen liittyy kriisi, jonka sanattomien sopimusten muuttuminen opiskelun aikana on aiheuttanut. Vastavalmistuneet akateemiset ei-tyypilliset työttömät ovat joutuneet yhteiskunnan petettyjen lupauksen kohteeksi. Pettymys nyky-yhteiskuntaan kuvastui kaikilla haastateltavilla myös työttömyysdiskurssin sisällä. Kuitenkin pettymyksestä oli päästy yli, elämä jatkui, ja jotkut jopa myönsivät olleensa naiiveja luottaessaan sokeasti sen hetkisiin yhteiskunnassa vallitseviin käsityksiin, sillä mikään ei ole niin varmaa, kuin että kaikki on epävarmaa. Elämänpolitiikkaan ideaan verraten haastateltavat olivat joutuneet palaamaan takaisin ajassa ja kysymään itseltään mitä minä haluan tehdä? Mille minä perustan elämäni, jos minulla ei ole työtä laisinkaan taikka se ei vastaa koulutusta? Kuinka minä teen elämästäni paremman? Vastauksia on useita. Osa rakensi elämänsä painottaen kotia, harrastuksia. Osa aloitti palaten opiskelua edeltävään elämäntilanteeseen, eli suunnittelemaan tulevaisuutta, opiskellen lisää, työskennellen koulutusta vastaamattomilla aloilla jne.

6. PÄÄTELMÄ

Tutkielmani kaksi peruselementtiä ovat työttömyyden kokemus ja koulutuksen merkitys yksilölle, silloin kun yritetään ymmärtää akateemisen vastavalmistuneen työmarkkinoille sijoittumista.

Haastattelujen akateeminen vastavalmistunut ei-tyypillinen työtön on kokenut työmarkkinoiden murroksen ja yhteiskuntasopimuksen muuntumisen. Kaikissa teksteissä esiintyi petettyjen lupaus-
teema. Haastateltavat ovat 1980-luvulla opiskelun aloittaessaan ottanut opintolainaa, jota on vuosien
varrella kerääntynyt noin 50 000 markkaa – joillekin jopa n. 100 000 mk:n. He ovat opiskelleet
pitkään ja he ovat olleet varmoja tulevista työpaikoista. Akateeminen koulutus on valittu keinona
parantaa omaa elämänlaatua, nousta korkeammalle yhteiskunnallisessa asemassa. Tuo varmuus on
karissut 1990-luvun koittaessa, kun kesätyötkin olivat kiven alla. Akateeminen nuori aikuinen ei
ilman alan työkokemusta sijoitukaan automaattisesti työmarkkinoille.

Erikoista akateemisille vastavalmistuneille on työttömyyden kokemus. Suurin osa haastateltavista
ilmoitti jatkavansa opiskelua jossakin muodossa. Syytä kysyttäessä vastaukseksi sai mm. sen, että
yliopisto herätti tiedon janon. Haastateltavista monet halusivat koko elämänsä ajan opiskella tai
opetella jotakin uutta. Jatkuva koulutus, monimutkaistuneet työmarkkinat ja työttömyyden kokemus
mahdollistavat termin ei-tyypillinen työtön. Olen tutkielmassani yrittänyt tavoittaa akateemisen
vastavalmistuneen ongelmat ratkaisuihin sekä työttömyyden kokemisen jännitteet työmarkkinoilla,
toivottavasti siinä onnistuen.

Akateemiset vastavalmistuneet ei-tyypilliset työttömät, vaikka ovat kokeneet pettymyksen
luottaessaan yhteiskuntaan, suhtautuvat positiivisesti tulevaisuuteen ja kokevat negatiivistenkin
tunteidensa keskellä elämän jatkuvan ja tuovan uusien valintojen kautta uusia mahdollisuuksia.
Vaikka yhteiskunnan sanattomat lupaukset ovat aiheuttaneet pettymyksen tunteita, kukaan
haastateltavista ei ilmoittanut katuvansa yliopisto-opiskeluaan jälkikäteen. Haastateltavat myönsivät
vastaan tulevan elämäntilanteita, joissa masentuneisuus ja passiivisuus saa ylivoiman. Tuntemukset
vaihtelevat petettyjen lupaus-
teemien uhrin ja modernin ajan murroksen vaikuttamismahdollisuuksien
osalta oman elämänsä herrana olemisen välillä. Kaikki haastateltavat vakuuttivat pärjäävänsä ja
uskovansa huomiseen. Optimistisuuden perustana he kertoivat olevan arjen rutiineineen.
Tulevaisuuden riskit ja vaarat jäävät arkielämän jatkuvuuden myötä ihmisen elämänhalun ja
paremman huomisen uskon varjoon. Elämäntilanteita pohjautui aikaisempaan elämään tai
opiskeluaikana muodostuneisiin verkostoihin, perheeseen ja harrastuksiin. Giddensin mukaisen
elämäntilanteiden perusidea, parempaan tulevaisuuteen ja onneen pyrkiminen tuotiin vahvasti esille,
ja kaikista haastateltavista jäi lopuksi jäljelle positiivinen lataus, joka ylitti kaikki arjen huolet ja
tulevaisuuden pelot.

7. LÄHTEET:

- Adler-Karlsson Gunnar 90-luvun oppikirja. Eloonjäämisemme ehdoista. Gummerus, Jyväskylä, 1990.
- Allardt, Erik Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Janus, Nro 3, s. 224–241. Forssan kirjapaino Oy, Forssa 1996.
- Alasuutari, Pentti Laadullinen tutkimus. Gummerus, Jyväskylä, 1993.
- Andersson, Hautamäki, Jallinoja, Niiniluoto, Uusitalo Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat. WSOY, Juva, 1993.
- Beck, Ulrich Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Gummerus, Jyväskylä, 1990.
- Elinolotutkimus 1994 Henkilöstöhaastattelulomake. Harjoitteluversio. Tilastokeskus, Hki, 1993.
- Eskola Antti Sosiologian tutkimusmenetelmät 1. WSOY, Juva, 1981.
- Eskola Antti Sosiologiset tutkimusmenetelmät 2. WSOY, Porvoo, 1975.
- EVA (Elinkeinoelämän valtuuskunta) Työtä tarjolla! Missä tekijät? EVA, Hki, 1989.
- Fukuyama Francis The end of history and the last man. Penquin books, London, 1992.
- Giddens Anthony Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age. Polity

- Press, Cambridge, 1991.
- Giddens Anthony
Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Otava, Keuruu, 1984.
- Habermas Jürgen
Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981–1989. Tammer-Paino Oy, Tampere, 1994.
- Heikkala Juha, Väliharju Timo, Raivio Risto & Borg Olavi
Tohtorikoulusta tutkijaksi. Humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen tutkijankoulutettavien näkemyksiä tulevaisuuden työtehtävistä ja työmarkkinoista. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan julkaisusarja, n:o 35. Helsinki, 1996.
- Hirschman Albert O.
Shifting involvements. Princeton University Press. Princeton, 1982.
- Holstein James A. & Gubrium Jaber F.
The Active interview. Qualitative Research Methods, vol. 37. Sage publications, London, 1995.
- Hurri Heikki, Lyykorpi Leila etc.
Pitkäaikaistyöttömien profiili- ja seurantatutkimus. Työvoimapolitiittinen tutkimus, Nro 40. Työministeriö. Hki, 1993.
- Jokinen Arja, Juhila Kirsti & Suoninen Eero
Diskurssianalyysin aakkoset. Gummerus, Tampere, 1993.
- Julkunen Raija
Työ, hyvinvointi ja oikeudenmukaisuus. Studia Generalia luento 19.10.1993.

- Järvelä Marja Palkkatyö ja koulutustarve. Tutkijaliitto, n:o 68. Helsinki, 1991.
- Kalela Jorma Työttömyys 1990-luvun Suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Työvoimaministeriö. Hki, 1989.
- Kasvio, Antti Työttömyysyhteiskunta ja sen vaihtoehdot. Kirjassa Kestävyysskoe, toim. Ilmonen Kaj. s.152-173. Tre, 1993.
- Kettunen Juha Työttömyysturvan vaikutukset työn etsintään. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos (ETLA). Hki, 1989.
- King Alexander & Schneider Bertrand Ihmiskunnan vallankumous. Rooman klubin työvaliokunnan raportti. WSOY, Juva 1991.
- Koistinen Pertti & Suikkasen Asko Edessä pysyvä tilapäisyys. Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita Nro 2, Joensuun yliopisto. Joensuu, 1990.
- Koistinen Pertti, Salin Ossi & Tikka Timo Puh pah pelistä pois. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja Nro 82, Joensuun yliopisto. Joensuu, 1987.
- Koski Leena Tieteen tahtomana, yliopiston tekemänä. Yliopiston sisäiset symboliset järjestykset. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 17. Joensuu, 1993.
- Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta Toim. Mäkelä Klaus. Gaudeamus, Hki, 1990.

- Luhmann Niklas
Ecological communication. T.J.Press Ltd.
Cornwall, 1989.
- Naumanen, Päivi ja Silvernoinen, Heikki
Löytyykö työtä? Työelämän koulutustarpeet
osa 2. Työpoliittinen tutkimus.
Työministeriö, Helsinki, 1996.
- Manninen Jyri
Akateemiset työttömät työnhakijat.
Elämäntilanne ja työvoimakoulutus.
Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos.
Helsinki, 1993.
- Martin John P.
International aspects of unemployment.
Kirjassa Työttömyys – pysyvä ongelma?
Toim. Helsingin Osakepankki. s. 39–50.
Hki, 1983.
- Myrskylä Pekka
Keistä tuli työttömiä? Työvoimapoliittinen
tutkimus Nro 43, Työministeriö.
Painatuskeskus Oy. Hki, 1993.
- Naisbitt John & Aburden Patricia
Megatrendit 2000. Kohti uutta vuosituhatta.
WSOY, Juva, 1990.
- Nyyssölä, Kari
Nuoret ja työmarkkinoiden joustavuus.
Turun yliopisto. Koulutussosiologian
tutkimuskeskus, raportteja 20. Turku, 1994.
- Nätti Jouko
Työmarkkinoiden lohkoutuminen
Suomessa. Työvoimapoliittisia tutkimuksia
Nro 78, Työministeriö. Valtion
painatuskeskus, Helsinki, 1988.
- Pesonen Kyösti
Kieli ja politiikka. Val C 40 –

luentomuistiinpanot Jyväskylän yliopistossa,
syksy 1990.

Pylkkänen Eeva

Nyt kaikki muuttunut on? Jyväskylän
yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen
tutkimuksia A 9. Jkl, 1991.

Rahkonen Keijo

MITÄ? TYÖ? Ymmärtäköön tämän ken
taitaa. Kansan Sivistystyön Liitto. Hki,
1993.

Remonen, Sari

Raportti Jyväskylän yliopiston roikkuvista
opiskelijoista. Kopijyvä Oy, Jyväskylä,
1996.

Roos, J.P.

Mitä on elämänpolitiikka? Janus, Nro 3, s.
210–223. Forssan kirjapaino Oy, Forssa,
1996.

Roos, J.P.

Elämäntavasta elämänkertaan –
Elämäntapaa etsimässä 2. Gummerus
kirjapaino Oy, Jyväskylä, 1988.

Räisänen Heikki, a.

Nuorten työpajojen vaihtoehtoiset
toimintamallit. Työvoimapolitiittisia
tutkimuksia Nro 79, Työvoimaministeriö.
Hki, 1988.

Räisänen Heikki, b.

Työmarkkinoiden rakenne ja
työllisyyspolitiikka. Tutkimus
työmarkkinoiden rakenteesta ... . Helsingin
yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos,
tutkimuksia n:o 3/1992. Helsinki, 1992.

- Saari Juho Rajan takaa, hämärästä. Työelämän tutkimuskeskus, sarja T 9/1991, Tampereen yliopisto. Tre, 1991.
- Sauramo Pekka & Santamäki–Vuori Tuire Lama ja nuorisotyöttömyys. Työpoliittinen tutkimus Nro 45, Työministeriö. Painatuskeskus Oy. Hki, 1993.
- Sauramo Pekka & Santamäki–Vuori Tuire Massatyöttömyys. 1990-luvun pahin vitsaus. Kirjassa Kestävyyssko. Toim. Ilmonen Kaj. s.132–151. Tre, 1993.
- Suikkanen Asko & Viinamäki Leena Jatkuvan opiskelun välttämättömyys? Tutkimus aikuisena opiskelun tilanteista epävakaistuvilla työmarkkinoilla. Työvoimapolitiittinen tutkimus, Nro 42. Työministeriö. Painatuskeskus Oy, Helsinki, 1993.
- Sääski Niilo Työttömien seuranta 1989–1991. Työpoliittinen tutkimus Nro 37. Työministeriö. Valtion painatuskeskus. Helsinki, 1992.
- Taylor–Gooby Peter Social change, social welfare and social science. Harvester Wheatsheaf, 1991.
- Tuohinen Riitta Työlle viileä sukupolvi? Nuorten työlle antamista merkityksistä, niiden tutkimisesta ja tulkinnasta. Työministeriö. Valtion painatuskeskus. Hki, 1990.

- Tuohinen Riitta & Vuorinen Pentti
Nuoret työn yhteiskunnassa. Otava. Keuruu, 1987.
- Turkulainen Markku & Joikkonen Ari
Korkeakoulutus ja työelämä: Sosiologinen tutkimuksen tarve. Joensuun korkeakoulu, kasvatustieteiden osaston selosteita ja tiedotteita, n:o 42. Joensuu, 1983.
- Työllisyystoimikunnan mietintö
Työvoimaministeriön komitea mietintö 1986:40. Valtionpainatuskeskus. Helsinki, 1986.
- Työttömän muotokuva, työllistyminen ja yrittämisen esteet työttömän silmin
Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1997:1. Oy Edita Ab, Helsinki 1997.
- Työvoima 2000
Työvoiman kysynnän ja tarjonnan kehitys vuoteen 2000 ja arvioita vuoteen 2030. Työministeriö. Valtion painatuskeskus, Helsinki, 1991.
- Uotila Jaakko & Uusitalo Paavo
Työttömyys, Laki ja talous. Tammi. Hki, 1984.
- Weijola Varpu
Kolmas sektori työn ja työllisyyden näkökulmasta. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia Nro 52, Työvoimaministeriö. Hki, 1985.

8.LIITTEET:

LIITE 1

- Jyväskylän yliopiston, yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan yhteenveto sijoittumisseurannasta 2.2.1995, kolme sivua

LIITE 2

- Haastattelu pyyntö teemahaastattelua varten

LIITE 3

- Kirjeitse tehty kysely teemahaastatteluihin liittyen

LIITE 4

- Teemahaastattelurunko

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
2.2.1995 /msalo

YHTEENVETO SIOJITTUMISSEURANNASTA

Valmistuneet		Vastanneet		Ei työssä	Työssä	Tutkinnon ja työn vastaavuus		
Vuosi	lkm	N	%	%	%	hyvä	kohtalainen	huono
1985	125	113	90	14	86	56	36	8
1986	134	108	81	15	85	59	30	11
1987	157	115	73	16	84	70	26	4
1988	141	128	93	7	93	65	32	3
1989	197	150	76	9	91	63	26	3
1990	170	126	74	11	89	63	34	4
1991	194	143	74	21	78	61	35	4
1992	182	136	75	29	71	54	36	10
1993	185	124	67	38	62	53	31	16
1994	206	143	69	43	57	48	40	12

Yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa on seurattu valmistuneiden sijoittumista heti tutkinnon suorittamisen jälkeen työelämään vuodesta 1985 lähtien. Vastausprosentti on vaihdellut 70-80 prosentin välillä, ollen muutaman kerran jopa 90 prosenttia. Vuoden 1993 seurannassa vastausprosentti laski ensi kerran alle 70 prosentin, mikä heijastanee myös työllisyystilanteen huonontumista, Työhön sijoittumista (lähellä 90 prosenttia) voidaan pitää hyvänä vuoteen 1991 asti, jolloin suunta kääntyi laskuun. Viime vuonna tilannetta on seuraavassa tarkasteltu koulutusaloittain kuuden viimeisen vuoden osalta.

Psykologian koulutusala

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Psykologit						
Valmistuneet	32	27	42	49	33	46
Vastaus% (N)	84 % (27)	70 % (19)	74 % (31)	73 % (36)	76 % (25)	67 % (31)
Töissä % (N)	96 % (26)	100 % (19)	94 % (29)	64 % (23)	60 % (15)	42 % (13)
Vakituinen työ	8 %	32 %	14 %	17 %	7 %	8 %
Valtio	19 %	47 %	28 %	44 %	33 %	15 %
Kunta	73 %	53 %	55 %	39 %	25 %	54 %
Yksityinen	8 %	0 %	17 %	17 %	42 %	31 %
Hyvä	81 %	84 %	79 %	48 %	81 %	46 %
Kohtalainen	15 %	16 %	21 %	39 %	19 %	46 %
Huono	0 %	0 %	0 %	13 %	0 %	8 %

Psykologian koulutusala näyttää työllisyystilanne heikentyneen kaikkein rajuimmin vuodesta 1991 vuoteen 1992 ja lasku jatkui vielä viime vuonna. Työllisyystilanteen lasku ajoittui vuotta myöhemmäksi kuin muilla aloilla. Viime vuonna työllisyysprosentti oli vain 42, kun taas neljä vuotta aikaisemmin vastanneet olivat täystyöllistettyjä. Ero muihin koulutusaloihin johtunee myös siitä, että vakituisen työpaikan saaminen psykologian alalla on ollut muita aloja niukempaa ja laman aikana sijaisuuksia täytetään entistä vähemmän varsinkin kuntasektorilla.

Viimeisten vuosien aikana sijoittuneiden työnantajasektori on muuttunut. Vielä vuonna 1989 kunnat työllistivät yli 70 prosenttia valmistuneista, kun taas viime vuonna enää noin puolet. Työnantajasektorin muutos näkyy selvimmin vuonna 1993, jolloin yksityinen sektori nousi ensimmäistä kertaa suurimmaksi ja viime vuonnakin se tarjosi noin kolmanneksen työpaikoista. Työllisyystilanne heijastuu selvästi myös kysyttäessä koulutuksen ja työn vastaavuutta. Vuonna 1992 13 prosenttia piti sitä huonona, kun aikaisempina vuosina näin vastanneita ei ollut yhtään eikä myöskään vuonna 1993. Viime vuonna koulutuksen ja työn vastaavuutta pidettiin yhtä paljon kohtalaisena kuin hyvänäkin ja noin kahden prosenttia huonona.

Kauppateiteellinen koulutusala

Ekonomit	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Valmistuneet	96	75	78	75	87	87
Vastaus%	74 % (71)	71 % (53)	68 % (53)	71 % (53)	64 % (56)	72 % (63)
Töissä % (N)	89 % (63)	87 % (46)	76 % (40)	72 % (38)	68 % (38)	59 % (37)
Vakituisen työ	86 %	70 %	73 %	66 %	42 %	45 %
Valtio	22 %	26 %	30 %	21 %	28 %	22 %
Kunta	6 %	9 %	12 %	16 %	8 %	5 %
Yksityinen	77 %	65 %	72 %	69 %	66 %	73 %
Hyvä	71 %	59 %	58 %	50 %	49 %	59 %
Kohtalainen	24 %	35 %	40 %	37 %	33 %	32 %
Huono	5 %	6 %	2 %	13 %	18 %	8 %

Kauppateiteellisellä koulutusala työllisyys näyttää kääntyneen laskuun vuonna 1991, ja on sen jälkeen tasaisesti huonontunut. Kauppateiteellisellä alalla vakituisen työpaikan on aina saanut useampi kuin muilla aloilla eli noin kaksi kolmasosaa valmistuneista, viime vuosina tilanne on huonontunut oleellisesti, joskin tässä suhteessa ei viime vuonna ollut laskua. Vakituisen työpaikan yleisyys selittynee myös sillä, että työnantaja on valtaosassa ollut muita aloja useammin yksityinen sektori. Laman myötä myös tyytymättömyys työn ja koulutuksen vastaavuuteen on noussut aikaisemmista vuosista.

Yhteiskuntatieteellinen koulutusala

Yhteiskuntatiet	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Valmistuneet	69	68	74	58	65	61
Vastaus%	75 % (52)	79 % (54)	80 % (59)	81 % (47)	66 % (43)	66 % (49)
Töissä % (N)	92 % (48)	87 % (47)	73 % (43)	74 % (35)	56 % (24)	65 % (32)
Vakituinen työ	25 %	32 %	21 %	31 %	12 %	22 %
Valtio	33 %	35 %	30 %	31 %	33 %	31 %
Kunta	61 %	50 %	44 %	43 %	33 %	44 %
Yksityinen	6 %	15 %	26 %	26 %	33 %	25 %
Hyvä	58 %	63 %	51 %	63 %	42 %	34 %
Kohtalainen	40 %	40 %	40 %	31 %	35 %	47 %
Huono	2 %	2 %	9 %	6 %	23 %	19 %

Yhteiskuntatieteellisellä alalla näyttää työttömyys kääntyneen vuoden 1993 rajun laskun jälkeen jälleen nousuun. Samoin vakinaisten työpaikkojen osuus on hieman noussut. Yhteiskuntatieteilijät sijoittuvat muita selvemmin tasaisesti kaikille työnantajasektoreille eikä tässä suhteessa ole tapahtunut näiden vuosien aikana suuria muutoksia. Työttömyyden lisääntyessä vuonna 1993 myös tyytymättömyys työn ja koulutuksen suhteeseen lisääntyi huomattavasti ja työllisyyden viime vuotisen hienoisen nousun myötä jälleen laski.

Kirsi Rojo
/ Jyväskylän yhteiskuntapolitiikan laitos
PL 35
40950 Jyväskylä

LIITE 2

HAASTATTELU PYYNTÖ

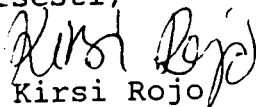
Tämä kirje on lähetetty kaikille Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden puolelta vuosina 1992 ja 1993 valmistuneille. Tarkoituksena on pyytää valmistuneista niitä henkilöitä, jotka olivat työttöminä heti valmistumisensa jälkeen sekä niitä henkilöitä, jotka " pitivät paperit sisällä yliopistossa " valmistumisensa jälkeen siihen saakka kunnes saivat töitä, harkitsemaan olisivatko he käytettävissä gradu-työtäni varten.

Tarkoitukseni olisi suorittaa muutamia teemahaastatteluja kuluvan kevään aikana. Aiheeni on 'nuorten' ammattiin/ työhön valmistuneiden sosiaalinen aktiivisuus ja verkostot työttömyyden kohdatessa. Olisinkin täten erittäin kiitollinen, jos edellä mainitun tilanteen kokeneet haastatteluun suostuvaiset ottaisivat minuun yhteyttä pikaisesti. (Teemahaastattelujen alkamisen toivoisin olevan mahdollista osittain heti pääsiäisen jälkeen- sopimuksen mukaan.)

Ilmoittautumisen voi suorittaa täyttämällä alla olevan kaavakkeen, ja postittamalla sen palautuskuoressa (postimaksu jo maksettu) yliopistolle. Lisätietoja halutessa voi ottaa suoraan yhteyttä puhelinnumeroon 941- 641 231 / Kirsi Rojo (kotinumero).

Suuret kiitokset kaikille jo näin etukäteen avusta.

Ystävällisesti,

Kirsi Rojo

KYLLÄ, OLEN KÄYTETTÄVISSÄ TEEMAHAASTATTELUA VARTEN

NIMI:

OSOITE:

PUHELIN:

LISÄTIETOJA: (Rajoitteet haastatteluun nähden esim. olet poissa maasta etc. Tähän voit myös laittaa mahdollisia kysymyksiä tms.)

Kysely teemahaastatteluihin liityen.

LIITE 3

Suuret kiitokset jo etukäteen vaivannäöstäsi. Ohessa hieman kartoitusta millaisia aiheita haluaisin sinusta tietää, kyselyt ovat luottamuksellisia, ja haastateltavat ovat anonyymeja gradussani joten toivoisin saavani lukea rehellisiä vastauksia ja tunteuksia.

Olisin ikionnellinen jos voisit minulle veistellä parit sivut itsestäsi aloittaen iästä, koulutustaustasta, mistä olet kotoisin ja millainen työhistoria sinulla on ollut. Haluaisin kysellä myös motiiveja ja ajatuksia yliopistoon lähtemisen päätöksestä, siis mistä innostuit moiseen ja miksi juuri omat aineesi (mitä sivuaineita sinulla on jne..) sekä millaisia odotuksia sinulla oli tulevaisuuden, kuolutuksen ja työpaikkojen suhteen.

Kuinka odotukset ovat toteutuneet, mitä opiskelu sinulle antoi ja millaiseksi koit tilanteen valmistumisen jälkeen? Miten käsität yhteiskunta tieteilijän identiteetin, statuksen? ja onko mielestäsi eroja miesten ja naisten suhteen yhteiskuntatieteilijänä olemisella?

Jos ei ollut töitä tiedossa ilmoittauduitko työttömäksi työnhakijaksi, kuinka toimit etsiessä töitä, vai piditkö lomaa perheen parissa?

Olisikin mukava kuulla myös kuinka perheesi on vaikuttanut ratkaisuihin, tilanteiden kokemiseen etc..jos sinulla on perhettä.

Lähinnä olisi mukava kuulla rehellisiä kokemuksia työttömyydestä jos sellaisia sinulle kerääntyi (ei mene julkiseen levitykseen...), eli kartoitusta omista ajatuksista, oliko taloudellisia paineita (lainaa?, paineita perheen elättämisestä..), sosiaalisia paineita eli työttömän imago (poikkesitko muista työttömistä ollesasi akateeminen työtön..) muita paineita...

Kuinka työttömyys käsitetään nykyään (negatiivinen/positiivinen) ja liittyykö siihen luottavaisuus tulevaisuuteen vai onko tulevaisuuskin mustamaalattu. Eli onko sinulla mielipiteitä yhteiskunnasta ja sen tilanteesta?

Haluaisin siis kuulla rehellisesti omia ajatuksia ja tunteuksia, eli millainen asenne sinulla oli työttömyyteen (ahdistusta vai lomalla oloa tms.). Mitä sait irti yliopisto opinnoista itseäsi ajatellen, toisaalta työrupeamia ajatellen, sillä yliopistohan ei valmista tiettyyn ammattiin...

Loppujen lopuksi haluaisin kuulla kunka jäsensit elämäsi opiskeluaikana, kuinka sen jälkeen työttömyyden aikana ja kuinka mahdollisesti työssäolo aikana. Myös millaisia harrastuksia sinulla on ja kuinka paljon käytät aikaa niihin? Entä oletko aktiivinen järjestöissä, organisaatioissa, politiikassa tms.?

Laitan oheen vielä teemahaastattelu rungon hahmotelman, jota en ole aina orjallisesti noudattanut, tarkoituksena on ollut että ihmiset itse kertoisivat tilanteesta ilman kysymyksiä, provosointia tai johdattelua, mutta tämä on nyt erilainen tilanne joten ohessa on lista josta voi suurinpiirtein päätellä missä keskusteltavat ovat ajatuksineen pyörineet parituntisissa sessioissa.

Jos haluat kysellä tarkennuksia kysymyksiin, sillä ne ovat nopeasti kyhättyjä voit soitella numeroon 941 - 641 231 ainakin vastaaja on kotona, joten otan heti yhteyttä kun palailen kotiin jos en ollut paikalla.

Kun olet lukenut nämä kysymykset sinun ei tarvitse orjallisesti niitä noudattaa, vaan voit omalla tyylilläsi kertoilla minulle arjesta,

koulutuksesta, aktiivisuudesta, työttömyyskokemuksesta. Voisitkohan palauttaa kirjoitelman LOKAKUUN aikana, jos mahdollista, jotta saan asiat rullaamaan eteenpäin.

Todella suuret kiitokset vielä kerran,

Kirsi Reijö

TEEMAHAASTATTELU RUNKO

ARKI

- 1) HENKILÖLÖTIEDOT
  - mies / nainen
  - ikä
  - mistä olet kotoisin
  - onko sinulla perhettä
  - jos sinulla on lapsia, missä vaiheessa opintoihin nähden he tulivat mukaan kuvaan
- 2) ASUMINEN
  - missä asut nyt
  - (asutko opiskelija-asunnossa, vanhempiesi kotona, perheesi kanssa..)
- 3) VELKA
  - onko sinulla lainaa ja kuinka paljon
  - milloin lainasi erääntyy maksettavaksi
- 4) KOULUTUSPOHJA
  - minkälaisen koulutuksen omaat
  - (eli kurseja, ammatti jne....)
  - millainen työtausta sinulla on (esim. kesätyöt....)
  - kuinka kauan olet opiskellut
  - millaista meriittiä sinulla on työnhakua silmällä pitäen (kurssit, ulkomailta työskentely, opiskelu.....)
- 5) HARRASTUKSET
  - onko sinulla harrastuksia (urheilu, politiikkaa, taide..)
  - paljonko kulutat aikaa harrastuksiisi
- 6) AJATUKSET
  - mitä mieltä olet työnhakemisesta ja sen saannista omalla alallasi
  - kuinka miellät oman alasi....työmahdollisuudet
  - arvostatko omaa alaasi
  - kuinka koet työttömyyden / työn etsimisen / työssä olon
  - kuinka koet työn : turvallisuutta, elämän tärkeimpiä osia, rahan hankkimista varten...

KOULUTUS

- 7) SYYT ALAN VALINNALLE
  - miksi valitsit juuri nimenomaan oman aineesi ja sivuaineet (laskelmointiako ??)
  - oliko yliopistoonmenon suhteen painostusta esim. kotoa?
  - mitä toivoit opiskelultasi aloittaessasi ja kuinka toiveet ja ajatukset ovat muuttuneet valmistumisen myötä?
  - kuinka koit alasi arvostettavan opintojen aloitusvaiheessa - muutoksia vertaailtaessa tämän hetken asennoitumiseen?

- entä millainen oli työnäkymä alallasi opiskelujen aloitus vaiheessa ja koetko sen muutuneen tällä hetkellä (esim. mihin kaikkialle pystyt hakemaan töihin koulutuksellasi....)
- mitä toivoit koulutuksesi sinulle antavan (ajoitko takaa vain työsaamista vai statusta vai satunnainen valinta...)
- pyritkö opiskellessasi (laskelmallisesti) johonkin esim. sivuaine valintojen kautta....

- 8)
- MILLAISEKSI KOET TILANTEESI NYT**
- kuinka koet koulutuksesi tämän hetkessä yhteiskunnassa, jossa puretaan hyvinvointivaltiota, vallitsee lama ja suuri työttömyys
  - riittääkö koulutuksesi vai syntykö kilpailua korkeasti koulutettujen kesken ja paineita kouluttaa itseään lisää
  - oletko harkinnut jatko tai lisä opiskeluita, esim. uuden ammatin lukemista taikka itsesi kurssitusta tms.

- 9)
- KOULUTUKSEEN SUHTAUTUMINEN**
- toiko koulutuksesi itsellesi pätevyyttä : tiedot , taidot
  - koetko täällä hetkellä opiskelun vastenmieliseksi
  - onko mielestäsi nykyään naiivia ajatella etsivänsä vakituisen työpaikan koulutuksen avulla
  - vai onko ajan henki enemmänkin perään kuuluttanut yhä laajemman koulutuksen ja jatkuvan koulutuksen mm. myös työpaikalla
  - ajaako mm. työttömyys pakkokoulutukseen ja pakkokurssitukseen..

- 10)
- YHTEISKUNTA TIETEILIJÄN IDENTITEETTI**
- minkälaisena luulet muiden pitävän yhteiskuntatieteilijää
    - työnantajat
    - työttömät
    - työssä olevat
  - kuinka koet itse oman identiteettisi, mistä se mielestäsi rakentuu...
  - entä tämä identiteetti ja työttömyys, muuttaako työttömyys sitä ja kuinka
  - onko mielestäsi eroja naisten ja miesten suhteen arvostukseen nähden

AKTIIVISUUS

- 11)
- TYÖN HANKINNAN SUHTEEN**
- oletko työvoimatoimiston listoilla
  - haetko itse aktiivisesti töitä eri instansseilta ja keiltä : yksityiset , kunnat, kaupungit, läänit ja valtio
  - pidätkö yllä yhteyksiä yliopistoon....mm. työmahdollisuuksien toiveessa taikka sen kautta tapahtuvan työhön ohjauksen toivossa
  - oleko käynyt työhönotto haastatteluissa
  - oletko valmis tekemään myös alaasi vastaamatonta työtä .....ja etsitkö tällaisia työtä ....

- 12)
- HARRASTUSTEN SUHTEEN**
- kuinka paljon vietät aikaa harrastustesi parissa
  - oletko sidottu mm. ajallisesti niihin

- 13)
- YHTEISKUNNALLISEN AKTIIVISUUDEN SUHTEEN**
- oletko itse mukana politiikassa
  - seuraatko yhteiskuntamme asioita / politiikkaa
  - kuulutko yhteisöihin, järjestöihin, organisaatioihin...

ARKI

HENKILÖTIEDOT

- mies/nainen
- ikä
- mistä olet kotoisin
- onko sinulla perhettä
- jos sinulla on lapsia, missä vaiheessa opintoja he tulivat mukaan kuvioon

ASUMINEN

- missä asut nyt
(asutko opiskelija-asunnossa, vanhempiesi kotona, perheesi kanssa...)

KOULUTUSPOHJA

- minkälaisen koulutuksen omaat
(eli onko kursseja, ammatti jne..)
- millainen työtausta sinulla on (kesätyöt, harjoittelupaikat jne..)
- kuinka kauan olet opiskellut
- millaista meriittiä sinulla on työnhakua silmälläpitäen (kurssit, ulkomailla työskentely, opiskelu....)

HARRASTUKSET

- onko sinulla harrastuksia (urheilu, politiikkaa, taide...)
- paljonko kulutat aikaasi harrastuksiin

AJATUKSET

- mitä mieltä olet työnhakemisesta ja sen saannista omalla alallasi
- kuinka miellät oman alasi ..... työmahdollisuudet
- arvostatko omaa alaasi
- kuinka koet työttömyyden / työn etsimisen / työssä olon
- kuinka koet työn : turvallisuutta, elämän tärkeimpiä osia, rahan hankimista varten....

KOULUTUS

SYYT ALAN VALINNALLE

- miksi valitsit juuri nimenomaan oman aineesi ja sivuaineet
(laskelmointiako?)
- mitä toivoit opiskelultasi aloittaessasi ja kuinka toiveet ja ajatukset ovat muuttuneet valmistumisen myötä?
- kuinka koit alaasi arvostettavan opintojen aloitusvaiheessa - muutoksia vertailtaessa tämän hetken asennoitumiseen?
- entä millainen oli työnäkymä alallasi opiskelujen aloitusvaiheessa ja koetko sen muuttuneen tällä hetkellä (esim. mihin kaikkialle pystyt hakemaan koulutuksellasi töihin....)
- mitä toivoit koulutuksesi sinulle antavan (ajoitko takaa vain työn saamista vai statusta vai satunnainen valinta...)
- pyritkö opiskellessasi (laskelmallisesti) johonkin esim. sivuainevalintojen kautta....

MILLAISEKSI KOET TILANTEESI NYT

- kuinka koet koulutuksesi tämän hetkessä yhteiskunnassa?

- riittääkö koulutuksesi, vai syntyykö kilpailua korkeastikoulutettujen kesken -> paineita kouluttaa itseään lisää?
- oletko harkinnut jatko- tai lisäopiskeluja, esim. uuden ammatin hankkimista taikka kurssitusta...

KOULUTUKSEN SUUNTAUTUMINEN

- toiko koulutuksesi itsellesi pätevyyttä: tiedot, taidot...
- koetko tällä hetkellä opiskelun vastenmieliseksi
- onko oikein ajatella nykyään etsivänsä vakituisen työpaikan koulutuksen avulla?
- onko ajan henki peräänkuuluttanut yhä laajempaa ja työpaikoillakin jatkuvaa koulutusta
- ajaako mm. työttömyys pakkokoulutukseen

YHTEISKUNTATIETEILIJÄN IDENTITEETTI

- minkälaisena uskot muiden pitävän yhteiskuntatieteilijää
  - työnantajat
  - työttömät
  - työssä olevat jne.
- kuinka koet itse oman identiteettisi, mistä se mielestäsi rakentuu
- entä tämä identiteetti ja työttömyys, muuttaako työttömyys sitä ja kuinka...
- onko mielestäsi eroja naisten ja miesten arvostuksissa

AKTIIVISUUS

TYÖN HANKKIMINEN

- oletko työvoimatoimiston listoilla
- kuinka aktiivisesti haet töitä ja mistä: kunnat, valtio, yksityiset....
- pidätkö yllä yhteyksiä yliopistoon, mm. työmahdollisuuksien toivossa...
- oletko käynyt työhönotto haastatteluissa
- oletko valmis tekemään myös alaasi vastaamatonta työtä... ja etsitö sellaista työtä...

HARRASTUKSISTA

- kuinka paljon vietät aikaasi harrastusten parissa
- oletko sidottu mm. ajallisesti niihin kiinni

YHTEISKUNNALLISEN AKTIIVISUUDEN SUHTEEN

- oletko mukana politiikassa
- seuraatko yhteiskuntamme asioita
- kuulutko yhteisöihin, järjestöihin, organisaatioihin...